

НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ

НА ШЛЯХУ ДО БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

(із досвіду розробки авторських інтегрованих
навчальних програм у науково-навчальному комплексі
«Народна українська академія»)

За загальною редакцією д-ра іст. наук,
проф. В. І. Астахової

Харків
Видавництво НУА
2005

УДК 37.046:378.058:378.141.4
ББК 74.002.11
Н12

*Рекомендовано до видання Вченою радою
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»
Протокол № 1 від 26.09.05.*

Автори-укладачі: В. І. Астахова, К. В. Астахова, В. В. Астахов, Л. О. Артеменко, Т. М. Берест, О. В. Бірченко, Є. І. Бобир, Н. Ф. Бондарева, О. І. Волосова, А. О. Гайков, В. П. Городнов, О. А. Довгаль, Т. В. Зверко, І. А. Карнаух, В. А. Кірвас, В. П. Козиренко, І. В. Козицька, Л. І. Комір, Г. І. Костаків, О. В. Крайнюк, А. В. Красуля, М. О. Красуля, І. Ю. Кущенко, І. В. Ламаш, В. М. Мальцев, Р. С. Мариняк, В. С. Поліна, І. О. Помазан, В. Ф. Сухіна, Т. М. Тимошенкова, Н. Г. Чибісова, А. А. Янцевич

Н12 **На шляху** до безперервної освіти (із досвіду розробки авторських інтегрованих навчальних програм у науково-навчальному комплексі «Народна українська академія») / Нар. укр. акад. [Авт.-уклад. В. І. Астахова та ін.]; За заг. ред. В. І. Астахової. – Х.: Вид-во НУА, 2005. – 208 с.

ISBN 966-8558-41-3

Збірник статей і програмних матеріалів розповідає про роботу зі створення авторських інтегрованих навчальних планів і програм у Народній українській академії – інтегрованому науково-навчальному комплексі, що реалізує на практиці ідею безперервної освіти. Більшість поданих у збірнику статей на початку 2005 року були опубліковані на сторінках тижневика «Освіта» і отримали позитивну оцінку педагогічної громадськості України. Для науковців, працівників освітньої галузі.

УДК 37.046:378.058:378.141.4
ББК 74.002.11

ISBN 966-8558-41-3

© Народна українська академія, 2005

ВСТУП

Дана публікація є лише першою спробою часткового узагальнення багаторічного досвіду Народної української академії зі створення принципово нового освітнього модуля, що реалізує на практиці ідею безперервної освіти.

Теоретичне розроблення ідеї здійснювалося із середини 1980-х років, що знайшло своє відображення в низці публікацій, захистів кандидатських і докторських дисертацій. Практична робота щодо втілення в життя нашої теоретичної моделі розпочалася з 1991 року, коли було створено нову освітню структуру, що не має аналогів у практиці української системи освіти, яка вміщує в собі освітні шаблі – від дошкільного до післявузівського.

Ми виходили у своїй концепції з того, що безперервна освіта не є новою освітньою системою, яка потребує «скидання» всього, що до цього часу існувало. Безперервна освіта, у нашому розумінні, це принцип функціонування, розвитку й удосконалення всіх освітніх систем в умовах виходу людства на новий виток свого цивілізаційного розвитку.

Як повинен реалізовуватися цей принцип, які оптимальні шляхи здійснення об'єктивної вимоги епохи – навчатися протягом усього життя? Ці питання хвилювали всі цивілізовані країни. Ми шукали відповідь на них під час експерименту з відпрацювання власної (авторської) моделі безперервної освіти.

Ми працювали над проблемами особистісно розвивального навчання та індивідуалізації навчально-виховного процесу, над створенням інтегрованих кафедр і нових наукових шкіл, що досліджують новітні тенденції в розвитку сучасних освітніх систем; ми впроваджували педагогіку партнерства та інтерактивні методики. Усі ці напрямки і на сьогодні залишаються в центрі уваги всіх суб'єктів освітнього процесу.

Одним із найскладніших завдань є підготовка, апробація і особливо впровадження у практику інтегрованих або «наскрізних», як їх у нас називають, навчальних планів

і програм. Протягом майже п'ятиріччя ми намагалися створити програми навчальних курсів, які були б прийнятні особливо в такому навчальному закладі, як наш; вони повинні були забезпечити цілісність та взаємодію предметів, що вивчаються, їх прийнятність та виключення нескінченного дублювання, особливо на таких складних сполученнях, як дошкільна підготовка та початкова школа, четвертий і п'ятий клас, школа та ВНЗ.

Природно, що не все вдалося, не все було зрозуміло та прийнято, але педагогічна громадськість не залишилася байдужою до наших шукань. До нас звернулися через газету «Освіта» поділитися своїми напрацюваннями, планами та результатами. Як наслідок газета «Освіта» протягом 2004/05 навчального року опублікувала серію статей викладачів НУА – авторів окремих інтегрованих програм*.

Саме ці статті лягли в основу даної книги. Але це лише початок великої праці колективу авторів, які готують до видання монографію з аналізу та узагальнення досвіду Народної української академії, що стала флагманом здійснення ідеї безперервної освіти в Україні. Сьогодні за нами йде багато, в Україні функціонують комплекси «дитячий садок – школа», ліцеї та гімназії при ВНЗ, всюди запроваджено післявузівську підготовку. Але комплекс, створений в НУА, поки що залишається унікальним, дає дуже цікаві позитивні результати, одним із яких можна вважати створення та широке використання на практиці інтегрованих навчальних програм, про які Ви дізнаєтесь зі сторінок цієї публікації.

**В. І. Астахова,
ректор Народної української академії**

---

* Див. газ. «Освіта»: 2005. – 5–12 січ. (№ 1). – С. 6–7; 2005. – 12–19 січ. (№ 2/3). – С. 10–11; 2005. – 2–9 лют. (№ 6). – С. 4–5; 2005. – 16–23 лют. (№ 8). – С. 10–11; 2005. – 2–9 берез. (№ 10). – С. 4–5.

**Т. М. Берест, О. І. Волосова,
Р. С. Мариняк, І. О. Помазан**

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОГО НАВЧАННЯ

Політичні, господарсько-економічні, соціально-культурні особливості нинішнього етапу розвитку України вимагають від освіти формування принципово нового типу особистості. Йдеться насамперед про новий тип особистості спеціаліста, адекватний за своїми якостями суспільним змінам. Створення його має бути результатом роботи всіх ланок освітньої системи – від дошкільних та освітніх закладів до «навчання впродовж життя». Таким чином, актуальною проблемою сучасної освіти в Україні є реалізація ідеї безперервності освітнього процесу, що забезпечить фундаментальність і цілісність підготовки спеціаліста. Важливим завданням освіти ХХІ століття є формування в молоді системно-логічного мислення, що сприятиме цілісному сприйняттю світу. Системне мислення стане новою якістю свідомості особистості і після закінчення особою ВНЗ актуалізуватиметься в професійній, соціальній діяльності, сприятиме гармонізації буття людини. Спробу запровадити освітній модуль, що включає в себе дошкільну, шкільну, вузівську та післявузівську підготовку, здійснює Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія». ХГУ «НУА» – це інтегрований освітній комплекс, що охоплює всі етапи навчально-виховного процесу, починаючи з Дитячої школи раннього розвитку й закінчуючи докторантурою. Найбільш «масовими» ланками НУА є Спеціалізована економіко-правова школа з поглибленим вивченням іноземних мов і університет, у яких зараз навчається понад 600 учнів і 1700 студентів очної, заочної та післявузівської форм освіти.

Однією з особливостей нашого навчального закладу є інтегровані кафедри, на яких разом працюють досвідчені шкільні

вчителі та університетські викладачі. Це сприяє, з одного боку, підвищенню наукового рівня уроків у середній школі, а з другого – урізноманітненню методик викладання у вищій. Співпраця викладачів і вчителів виявилася плідною при розробці комплексних програм, які дають можливість забезпечити безперервність підготовки з мови та літератури. Так, викладачі кафедри українознавства розробили інтегровані програми з української мови та української літератури, при укладанні яких було враховано інтеграційні тенденції, що сприяють активізації сприйняття учнями і студентами різних галузей знання й водночас його систематизації.

Комплексні програми безперервної освіти з української мови та літератури розроблені відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу школу», Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції 12-річної загальної середньої освіти, Державного стандарту початкової загальної освіти та програм Міністерства освіти і науки України.

Українська мова є державною мовою України, і це передбачає її пріоритетне використання в усіх сферах суспільного життя. Знання мови дає змогу учням і студентам прилучитися до надбань культури українського народу, крім того, мова є одним із засобів забезпечення інформаційних процесів у сучасному суспільстві (у науковій, технічній, політичній, діловій, освітній та інших галузях). Тому головною метою інтегрованого курсу української мови є вироблення навичок оптимальної мовної поведінки в різних сферах людської діяльності, що реалізується через ознайомлення учнів та студентів із найважливішими відомостями про українську мову (її походження; історію; роль у становленні й розвитку нації; культуротворчу функцію; значення як засобу пізнання, спілкування, впливу; місце серед інших мов світу); через формування вмінь і навичок грамотного письма, стилістичної диференціації мовного матеріалу, перекладу та редагування текстів; через виховання культури мовлення, вміння аналізу-

вати й зіставляти мовні факти різних рівнів; виховання всебічно розвиненої особистості, громадянина України.

Основними принципами викладання української мови є принципи науковості, систематичності, послідовності й наступності, порівняльний, комунікативної спрямованості навчання, доступності та зростаючої складності, особистісно орієнтованої спрямованості навчального процесу, розвитку пізнавальних здібностей та навичок самостійної роботи з мовними фактами, єдності навчання й виховання.

Основними змістовими лініями курсу є:

- лінгвістична (передбачає формування знань про фонетичну, лексичну, словотворчу, граматичну, правописну, стилістичну системи мови);
- комунікативна (формування системи мовленнєзнавчих понять та практичних умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності);
- українознавча (підпорядкована вихованню всебічно розвиненої особистості, члена суспільства, громадянина).

Упровадження інтегрованого курсу забезпечує сталі міжпредметні зв'язки мовознавчих, соціально-економічних, правознавчих та комп'ютерних дисциплін. Простежується перегук тем курсу як із дисциплінами, що вивчаються паралельно з українською мовою, так і перспективні інтеграційні зв'язки (з дисциплінами, що будуть вивчатися на старших курсах). Цей рівень інтеграційної діяльності позначено у програмі як міжпредметні зв'язки.

У ВНЗ вивчаються такі мовні аспекти, як стилістика, практична стилістика, переклад, редагування текстів різних стилів, що, безперечно, базується на засвоєному під час навчання у школі матеріалі, тож міжрівневу співвіднесеність тем позначено в програмі через інтрапредметні зв'язки. Інтрапредметні та міжпредметні зв'язки у програмі подано за блоками тем у шкільних курсах та до кожної теми в курсах вузівських.

Програма складається з блоків для учнів Дитячої школи раннього розвитку (ДШРР), загальноосвітньої Спеціалізованої економіко-правової школи (СЕПШ), слухачів факультетів

довузівської підготовки та додаткових спеціальностей, студентів та аспірантів ХГУ «НУА».

Першим блоком комплексної програми є програма курсу «Джерельце рідної мови», побудована згідно з метою навчання та завданнями діяльності Дитячої школи раннього розвитку. Основними завданнями цього курсу є виховання любові й інтересу до української мови, історії та культури, стимулювання до спілкування українською мовою, збагачення словникового запасу учнів, виховання звукової культури та граматичної правильності мовлення, розвиток зв'язного мовлення. Основними принципами навчання української мови в ДШРР є комунікативна спрямованість навчання; опора на рідну (російську) мову під час вивчення української; навчання мови за типовими моделями (зразками); принципи ампліфікації; забезпечення максимальної мовленнєвої активності дітей; варіативності добору змісту, форм, методів та прийомів навчання, а також домінуюча роль ігрової діяльності. Основним видом організації занять у ДШРР є дидактична розвиваюча гра, що ґрунтується на комунікативно-ситуативному підході до навчання української мови.

Програма побудована за тематичним принципом із урахуванням психічних та фізіологічних особливостей дітей шостого року життя.

Другим блоком є програма курсу для 1–4 класів «Українська мова як державна». Основна мета навчання української мови як державної у початкових класах – забезпечення початкового рівня комунікативних умінь та елементарних знань із мови й етнокультури українців, а також формування інтелектуально розвиненої особистості, громадянина України. Програма укладена відповідно до основних змістових ліній «Державного стандарту початкової загальної освіти». Зазначено міжпредметні зв'язки з російською та іноземною мовами, природознавством, образотворчим мистецтвом, художньою працею та курсом «Я і Україна».

Третій блок складає програма з української мови для СЕПШ (5–11 класи), укладена на основі відповідної програми МОН

України. Мета курсу української мови в школі з російською мовою навчання полягає у виробленні в учнів умінь і навичок вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами української мови. Навчальні завдання цього курсу – ознайомлення учнів із найважливішими відомостями про українську мову; навчання учнів користуватися всім багатством засобів української мови на основі практичного засвоєння основних мовних і мовленнєвих понять, визначень та правил; розкриття краси й багатства української мови; забезпечення засвоєння норм української літературної мови; формування українознавчої компетенції.

Виконання цих завдань забезпечується наявністю в змісті курсу основних відомостей про мову й мовлення та норми літературної мови, переліком вимог до знань і вмінь учнів.

Шкільний курс української мови єдиний з 1-го до 11-го класу, тому вчитель, який працює в 5–11-х класах, повинен знати обсяг відомостей про мову та вміння, набуті учнями в початкових класах. Взаємозв'язки між розділами науки про мову встановлюються зіставленням засвоєних мовних явищ і тих, що вивчаються, супровідних зауважень учителя і висновків учнів. Навчання української мови проводиться у зв'язку із заняттями з російської мови, крім того, вивчення програмового матеріалу будується також із урахуванням зв'язків з іншими дисциплінами (іноземною мовою, українською літературою, історією, правознавством, географією, фізичною культурою, охороною безпеки життєдіяльності, музикою, образотворчим мистецтвом, ботанікою, екологією, економікою, інформатикою, діловодством та ін). Це сприяє поглибленому розумінню мовних явищ, розширенню світогляду учнів, формуванню в них умінь застосовувати суміжні знання з інших предметів.

Четвертим блоком є програма з української мови для слухачів факультету доузізівської підготовки, розрахована на систематизацію шкільних знань абітурієнтів з української мови. Метою курсу є узагальнення відомостей із графіки, фонетики, морфеміки, словотвору, морфології та синтаксису,

що допоможе абітурієнтам удосконалити орфографічні та пунктуаційні навички. Мета й завдання курсу зумовлюють переважання в цьому блоці інтрапредметних зв'язків.

У п'ятому блоці подано програму курсу «Сучасна українська мова (культура мовлення і практична стилістика)», який викладається на I–III курсах факультету «Референт-перекладач». Мета курсу полягає в удосконаленні знань та навичок студентів, набутих у школі; засвоєнні науково-теоретичних основ лінгвістичних студій; набутті навичок стилістичного редагування текстів, у тому числі документів; поглибленні навичок з української орфографії та орфоєпії. Серед завдань курсу – подання теоретичної основи для стилістично доцільного перекладу з інших мов; вироблення навичок стилістичної диференціації лексики та фразеології сучасної української мови; створення умов для засвоєння студентами основоположних принципів українського правопису та оволодіння засобами фоностилістики, лексичної й морфологічної стилістики і стилістичного синтаксису української мови, а також вироблення навичок редагування ділових текстів.

Курс передбачає вивчення таких мовознавчих дисциплін, як фоностилістика (засвоєння законів евфонії української мови, вивчення стилістичних прийомів, заснованих на використанні звукових модуляцій), лексична стилістика (стилістична диференціація лексики сучасної української мови); фразеологічна стилістика (класифікація фразеологічних одиниць, їх функціональні ознаки, особливості стилістичного використання та перекладу), морфологічна стилістика (стилістичні властивості частин мови та їх форм), стилістичний синтаксис (стилістика речення, стилістичні функції членів речення тощо). Подається матеріал про норми мовної культури, україномовний діловий етикет.

При викладанні дисципліни використовуються міжпредметні зв'язки з курсами: вступ до мовознавства, риторика, латинська мова, практичний курс основної та другої іноземних мов, документознавство. Крім того, знання, отримані на заняттях із сучасної української мови, є опорними для

успішного засвоєння порівняльної стилістики іноземної та української мов, порівняльної лексикології іноземної та української мов, теорії та практики перекладу, порівняльної граматики іноземної та української мов.

Наступний, шостий блок – програма факультативного курсу «Сучасна українська мова», який є допоміжним до дисципліни «Сучасна українська мова (культура мовлення і практична стилістика)» і читається на факультеті «Референт-перекладач» протягом першого й другого семестрів. Головну мету курсу становить удосконалення орфоепічних та орфографічних навичок студентів, допомога студентам із низьким рівнем знання української мови. До програми включено теми, що потребують додаткового опрацювання через труднощі, які виникають при використанні української мови. Робота над ними під час факультативних занять сприятиме зростанню мовної культури майбутніх референтів-перекладачів.

У сьомому блоці комплексної програми йдеться про «Українську мову професійного спілкування». Курс викладається на факультетах «Бізнес-управління», «Соціальний менеджмент» і заочної та післядипломної освіти. Мовна культура є основною ознакою культури людини і разом із тим її складником. Чим вищий культурно-мовний рівень людини, тим вищий її творчий потенціал. Виявом мовної культури у професійній діяльності, у ділових стосунках є перш за все знання ділової мови. Поняття «ділова мова» охоплює три сучасні стилі – офіційно-діловий, науковий і розмовний – і містить великою мірою близькі, взаємопроникні й навіть спільні мовні засоби різних рівнів. Уміле використання цих засобів – необхідна умова досягнення успіху в професійній сфері. Виходячи з цього, метою курсу є вироблення у студентів навичок оптимальної мовної поведінки у професійній сфері. Серед завдань курсу – ознайомлення студентів зі стильовою диференціацією сучасної української літературної мови; з офіційно-діловим стилем, його особливостями, рисами; стильовими засобами творення офіційно-ділових текстів; вивчення українського мовного етикету, особливостей його

дотримання в офіційних ситуаціях; вироблення навичок вибору потрібних засобів мови через співставлення їх з існуючими варіантами; напрацювання навичок усного та писемного ділового спілкування. Важливим видається також подолання явищ мовної інтерференції.

У процесі вивчення дисципліни реалізуються зв'язки з курсами іноземної мови, соціології управління, етики та естетики, риторики, адміністративного права. Знайомство з усною та писемною формами ділового мовлення стануть у пригоді при ознайомленні з курсом «Практикум із діловодства менеджера».

«Практична стилістика сучасної української мови» (восьмий блок) викладається на відділенні журналістики факультету додаткових спеціальностей. Дисципліна розрахована на студентів-філологів, що вже засвоїли матеріал курсу «Сучасна українська мова (культура мови і практична стилістика)» або вивчають згаданий курс паралельно. Заняття з «Практичної стилістики сучасної української мови» спрямовані на поглиблення набутих знань зі стилістики, зокрема найбільше уваги приділяється аналізу мовних явищ з огляду на функціонування їх у публіцистичному стилі сучасної української літературної мови. Курс покликаний забезпечити засвоєння слухачами основних мовних засобів публіцистичного стилю та набуття навичок доречного їх використання. Передбачається докладно ознайомити слухачів з особливостями використання мовних засобів у публіцистичному стилі; звернути увагу на помилки, поширені при перекладі текстів українською мовою; виробити у слухачів навички редагування публіцистичних текстів. За змістом курс пов'язаний з багатьма дисциплінами, що читаються викладачами кафедри українознавства та інших мовних кафедр, зокрема зі вступом до мовознавства, сучасною українською мовою, українською мовою професійного спілкування, журналістикою, риториною, теорією і практикою перекладу, практичними курсами основної та другої іноземної мов і дисциплінами, що передбачають порівняльну характеристику української та іноземних мов.

Останній, дев'ятий блок – програма курсу «Сучасна українська мова» для аспірантів. Спеціалісти вищої кваліфікації не можуть стояти осторонь процесу національно-державного і культурного відродження України. Серед духовних цінностей, які їм належить берегти, поширювати і збагачувати, чільне місце посідає саме українська мова – невід'ємний компонент культури українського народу. Курс передбачає поглиблення знань аспірантів про науковий стиль мовлення, зокрема необхідно докладно ознайомити аспірантів з особливостями використання мовних засобів у науковому стилі; звернути увагу слухачів на помилки, поширені при перекладі наукових текстів українською мовою; нагадати основні орфографічні та пунктуаційні правила; сприяти виробленню у слухачів навичок грамотного письма; ознайомити з правилами укладання наукових текстів, а також довідково-інформаційних документів.

Крім узагальненого матеріалу про специфіку української мови на різних рівнях її будови, у курсі подано матеріал з лексичної, фразеологічної, морфологічної стилістики та стилістичного синтаксису. Належне місце посідає інформація про науковий стиль та його різновиди. Значну увагу приділено питанню нормативності української мови в наукових текстах.

Українська література – один із найголовніших навчальних предметів у сучасній середній школі. У загальному річизі гуманізації національної освіти він може відіграти інтегруючу роль, тому що література відтворює духовний світ українського народу, сприяє активному становленню особистості. Мистецтво слова несе потужний заряд позитивної духовної енергії, яка здатна впливати на людину, підтримувати її. Література передає загальнолюдські цінності від покоління до покоління, формує, збагачує внутрішній світ дитини, позитивно впливає на її свідомість, морально-етичний потенціал, розвиває естетичний смак, інтелект, творчі здібності.

На сьогодні актуальним є завдання виховати національно свідому особистість, громадянина Української держави, якому властивий патріотизм. Українська література як предмет може

допомогти в цьому. Однак лише за певних умов. По-перше, якщо літературознавство позбудеться комплексу «національного соціологізму», що прийшов на зміну радянському, і при інтерпретації української літератури послуговуватиметься здобутками сучасної науки. По-друге, українська література як предмет повинна одночасно виконувати кілька функцій: естетичну, пізнавальну та виховну. Це означає, що кожен художній твір, запропонований до текстуального вивчення, відображаючи певну історичну дійсність, людину та її внутрішній світ у часо-просторовому контексті, виховує вільну, розкуту у своєму самовираженні, горду, духовно розвинену людину. Тому в програмі особливий акцент робиться на художніх творах, що сприяють зародженню й розвиткові в молодій людині якостей, які викликають потужний заряд позитивної, життєствердної енергії. Адаже в умовах відновленої державності ми повинні творити, плекати культ людини-гуманіста, формувати оптимістичні суспільні настрої, дбати про зростання здорового, повноцінного нового покоління, здатного народжувати у своїй спільноті високий дух лицарства, шляхетності, порядності.

Вивчення літератури неможливе без одночасного формування почуття прекрасного, відчуття насолоди художнім текстом. Через його переживання читач (учень або студент) має змогу відкрити нову якість власного буття.

Головна мета інтегрованого курсу української літератури, розробленого в НУА, – отримання логічно обґрунтованого, цілісного уявлення про літературу як мистецький феномен, уміння вичленовувати в літературному процесі такі поняття, як автор, твір, естетична концепція, епоха, етос художнього тексту, розуміння зв'язку літератури з іншими видами мистецтва.

Комплексна програма безперервної освіти з української літератури складається з трьох блоків:

1. Українська мова як державна для шкіл з навчанням мовами національних меншин (1–4 класи). Навчальна програма для 4-річної початкової школи (2001, 2003).

2. Українська література. 5–11 класи.

3. Сучасна українська література. XX століття (для студентів факультету «Референт-перекладач», II курс).

Систематизоване поетапне вивчення української літератури допоможе учням і студентам орієнтуватися в літературному просторі, як власне українському, так і світовому; порівнювати явища національної літератури із співзвучними їм у світовому літературному універсумі; осягати через літературу естетику, філософію і культуру епохи; сприймати суспільно-політичні процеси крізь призму поглядів письменників.

Мета курсу реалізується поетапно: від ознайомлення з українським словом через слухання (1 клас), переказування текстів (1–2 класи), вивчення напам'ять (3 клас і далі) до поступового аналізування художніх творів, внесення елементів власного дослідження проблематики літературного тексту, залучення до аналізу науково-критичних джерел, суміжних із літературою дисциплін, що сприяють розкриттю глибинного змісту тексту, як-от: російська та зарубіжна літератури, всесвітня історія та історія України, географія, біологія, історія світової культури, філософія, етика.

Концепція програми ґрунтується на засадах гуманістичного та естетичного виховання. Мета вивчення української літератури в школі передбачає прищеплення молодому поколінню любові до літератури як мистецтва слова взагалі та національної літератури зокрема, зацікавлення його українською книжкою; сприймання української літератури в контексті загальнолюдської культури; зацікавлення учнів художнім твором як специфічним «інструментом» пізнання світу і себе в ньому; формування національної свідомості, утвердження людської гідності; засвоєння необхідної суми знань з історії та теорії літератури; вироблення навичок аналізу художнього твору з урахуванням індивідуального стилю автора, у контексті відповідної історичної епохи, розвиток самостійного творчого мислення, естетичного смаку. Уроки літератури мають навчити розуміти, відчувати силу і красу художнього слова, відкривати для себе нову реальність – художню.

Програма враховує вікові психологічні особливості учнів, психологію сприймання дитиною творів художньої літератури, особливості сучасного навчального процесу в середній школі, що перебуває в перехідному стані, різні рівні загальноосвітньої і, зокрема, гуманітарної підготовки учнів, суттєве зменшення кількості навчальних годин, стан сучасного шкільного літературознавства, наявність нових підручників, посібників, хрестоматій, текстів художніх творів тощо.

Мета курсу – через художнє слово навчити дитину бачити та цінувати красу світу, життя, мистецтво, пізнавати історичне минуле свого народу, любити та берегти природу, рідну землю, батьківщину, шанувати своїх ближніх, прищеплювати їй найважливіші цінності християнської моралі, етики, допомогти зрозуміти себе, розкрити власні здібності, сформувати себе як особистість, розбудити та підтримувати внутрішнє прагнення гармонійного й повнокровного життя, підготувати учня основної школи до системного вивчення української літератури як мистецтва слова в старших класах.

Програма для кожного з 5–7 класів складається з окремих тематичних блоків, сформованих відповідно до вікових психологічних особливостей дитини, з наростаючою складністю. Пропонуються художні твори, написані переважно для дітей та про дітей. Так, скажімо, вивчення літератури п'ятикласником розпочинається з поступового входження в глибокий і цікавий світ мистецтва слова через твори, у яких переважає казкове, фантастичне начало. Для цього пропонуються зразки українського фольклору, легенди, казки літературного походження тощо. Наступним кроком є пізнання історичного минулого українського народу, яке він вивчає в цей час на уроках історії, через цікаві та доступні художні твори, що образно ілюструють історію. Блок «Рідна Україна. Світ природи» покликаний за допомогою художнього образу поглибити патріотичні почуття дитини, розкрити красу та багатство довколишнього світу, рідної землі.

Програма для 8 класу є своєрідною єднальною ланкою між середніми та старшими класами. Тому в ній пропонується

цілісний системно-історичний, «хронологічний» блок української літератури (від давнини до сучасності), призначений підготувати учня до вивчення української літератури в 9–11 класах. Однак з метою вивільнення навчальних годин у 9 класі вивчення зразків давньої української літератури розпочинається вже у 8 класі.

Курс української літератури для 9–11 класів є системно-історичним, проте це не історія української літератури, а літературний процес у портретах. Старшокласники знайомляться лише з основними тенденціями розвитку національної літератури, що представлена в цьому курсі як цілісність у контексті розвитку світової літератури. Програма побудована на конкретних творах представників різних культурних епох, стилів, течій. Оглядові розділи, на які не відводяться навчальні години, є лише необхідною додатковою інформацією для вчителя, своєрідним тлом, необхідним при вивченні конкретних письменників та їх творів.

Однією з важливих особливостей програми є перегляд усталених уявлень, переоцінювання літературного процесу під максимально об'єктивним кутом зору. При висвітленні життєвого й творчого шляху письменника увага звертається на чинники формування світоглядних переконань митця. Враховується резонанс мистецького твору в літературній критиці, як вітчизняній, так і зарубіжній, його місце і роль у загальному літературному процесі. Аналіз художнього твору ґрунтується не на ідеологічних чи соціологічних чинниках, а на його структурі та мистецьких особливостях (стильові та жанрові ознаки, специфіка образотворення тощо).

До програмного списку включено твори, найпоказовіші для розкриття творчої індивідуальності кожного письменника. Враховано також і те, що предмет «Українська література» в основній школі відрізняється від предмета «Історія української літератури», що вивчається на філологічному факультеті вищої школи, тому, лише пунктирно окреслений, літературний процес не може бути представлений усіма значними постатями. Водночас програма побудована так, щоб загалом література

постала тематично і стилістично різноманітною, цікавою сучасній молоді. Пропонуються художні тексти для обов'язкового та додаткового вивчення, що передбачає самостійне, позакласне прочитання, вивчення на факультативних заняттях, поглиблене вивчення в профільних навчальних закладах тощо.

Запровадження курсу «Сучасна українська література ХХ ст.» на факультеті «Референт-перекладач» пояснюється потребою поглибити знання студентів з української літератури, набуті в середній школі. У навчальному плані ХГУ «НУА» це єдиний курс з української літератури. Метою курсу є поетапний аналіз літературного процесу ХХ ст.; визначення кола пропонованих для вивчення авторів і творів; тематичне окреслення блоків літературознавчого, літературно-критичного та пов'язаного з поетикою літературного твору матеріалу. Завдання курсу – дати уявлення про структуру курсу, про вагомий пласт матеріалу історико-культурологічного, філософського, соціологічного, політологічного характеру; розглянути літературний твір в органічній єдності з культурним життям України ХХ століття та як складову культурологічного процесу у світовому вимірі; допомогти студентам вільно орієнтуватися в літературному просторі ХХ ст.

У лекційній частині курсу, крім узагальненого матеріалу, присвяченого аналізу літературного процесу, літературних угруповань, естетичних напрямків і течій, даватимуться інтерпретації як окремих творів, так і доробку найяскравіших постатей сучасної української літератури в цілому, причому їх творчість розглядається в контексті світової літератури.

Після вивчення курсу студент повинен вільно орієнтуватися в літературному процесі України ХХ ст., чітко виокремити окремі періоди в літературі цього часу, повинен мати уявлення про філософське підґрунтя концепцій, течій, напрямків, тенденцій, що постали й розвинулися у ХХ ст., знати про приналежність письменників до тих чи інших угруповань, гуртків тощо; володіти теоретичними аспектами аналізу літературного твору, при огляді діяльності літературних шкіл, об'єднань має оперувати фактами, пов'язаними з аналогічними

явищами у світовій літературі. У результаті студент повинен вміти порівнювати явища національної літератури із співзвучними їм у світовій літературі ХХ ст., володіти прийомами аналізу поетики віршованих творів, давати аналіз проблематики текстів, органічно поєднуючи його з суспільно-політичним, соціокультурним життям епохи, має вільно використовувати літературознавчу термінологію.

Таким чином, у Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» забезпечується поступовість і безперервність вивчення української мови та літератури, починаючи з Дитячої школи раннього розвитку, початкової та загальноосвітньої школи, Гуманітарного університету до аспірантури та післядипломного навчання. У створених тут комплексних програмах враховано інтегративні процеси, притаманні сучасній освіті, зокрема велику увагу приділено міжпредметним зв'язкам, чітко простежено співвіднесеність тем із курсами, що вивчаються паралельно, а також із тими, які вивчалися чи вивчатимуться надалі. Курси забезпечені методичними розробками вчителів Спеціалізованої економіко-правової школи, «Конспектом лекцій з курсу “Сучасна українська літературна мова (культура мовлення і практична стилістика)”», «Збірником вправ і завдань із курсу “Сучасна українська мова”», «Конспектом лекцій з курсу “Сучасна українська література (ХХ ст.)”», «Навчально-методичними матеріалами до курсу “Сучасна українська література (ХХ ст.)”» і «Словником-довідником (теорія літератури, літературознавча термінологія, енциклопедичні довідки про літературних героїв)».

Список літератури

1. *Актуальні проблеми безперервної освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2003. – 146 с.
2. *Астахова Е.* Из опыта становления системы непрерывного образования в Харьковском регионе / Е. Астахова // *Новий колегіум.* – 2003. – № 2. – С. 3–8.

3. *Берест Т.* Комплексна програма з безперервної освіти з української мови в «Народній українській академії» / Тетяна Берест, Ігор Помазан // Освіта. – 2005. – 16–23 лют. (№ 8). – С. 10–11.

4. *Кинелев В.* Образование и цивилизация / В. Кинелев // Высшее образование в России: Науч.-пед. журн. – 1996. – № 3. – С. 4–13.

5. *Косенко Е. Л.* Картина світу як інтегруючий фактор у змісті освіти / Е. Л. Косенко // Гуманітарні науки: Наук.-практ. журн. – 2001. – № 2. – С. 48–59.

6. *Національна доктрина розвитку освіти України:* Затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 // Освіта України. – 2002. – 23 квіт. (№ 33). – С. 3–4.

7. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика:* Зб. наук. пр. / За ред. І. А. Зязюна та Н. Г. Ничкало. – У двох частинах. – Ч. 2. – К., 2001. – 302 с.; Ч. 1. – К., 2001. – 392 с.

8. *Нові технології навчання:* Наук.-метод. зб. – К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. – 200 с.

9. *Шерман М. І.* Передумови та перспективи створення інтегрованих курсів по споріднених дисциплінах / М. І. Шерман // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Кол. авт. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2004. – Вип. 36. – С. 76–86.

10. *Шукшунов В.* Университетское техническое образование: концептуальные основы / В. Шукшунов, В. Лозовский, М. Буланова-Топоркова и др. // Высшее образование в России: Науч.-пед. журн. – 2004. – № 10. – С. 19–30.

11. *Якименко С. І.* Інтегрована система – система розвитку, навчання і виховання / С. І. Якименко // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Кол. авт. – К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2000. – Вип. 28. – С. 119–130.

ДОСВІД ТА ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ

Зміни, що відбулися в нашому суспільстві у останні десятиліття, у принципово іншу площину поставили питання розвитку історичної науки та її викладання в освітніх закладах всіх рівнів та ступенів. Вступ України до Болонського процесу передбачає зробити реальним навчання протягом усього життя. А це вимагає інтеграції навчального процесу загальноосвітньої та вищої школи. У цілому головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатне навчатися упродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства [1, с. 2]. Це повністю стосується й історичної освіти. Становлення України як суверенної, демократичної держави вимагає вивчення широкого кола проблем з історії розвитку суспільства та державного будівництва, забезпечення наступності змісту та координації історично-освітньої діяльності на різних ступенях освіти, які функціонують як продовження попередніх і передбачають підготовку осіб для можливого переходу до подальших ступенів.

На кафедрі історії України Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» проводиться робота з подальшого інтегрування діяльності викладачів університету та вчителів Спеціалізованої економіко-правової школи. Це найважливіший шлях відпрацювання нового модуля безперервної освіти, підвищення ефективності навчально-виховного процесу, завдяки якому відбувається постійне вдосконалення навчальної, методичної та науково-дослідної роботи викладачів ВНЗ і вчителів шкіл, об'єднаних спільністю розвитку творчого мислення у учнів.

Безперервна історична освіта насамперед реалізується шляхом створення інтегрованої навчальної програми, розробленої

відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу школу», Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)», проектів Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції 12-річної загальної середньої освіти, Концепції історичної освіти середньої загальноосвітньої 12-річної школи з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації історичної освіти [2].

Історична освіта визначається як цілеспрямований процес навчання та виховання в інтересах особистості, суспільства і держави. Вивчення історії зорієнтоване на перспективу розвитку суспільства через конкретну особистість. Тому головною метою історичної освіти є створення засобами історії як навчального процесу оптимальних психолого-педагогічних умов для інтелегентного та інтелектуального розвитку, саморозвитку та становлення особистості учня (студента, слухача) як суб'єкта історичного розвитку та суспільних відносин, громадянина-патріота, який керується у своїй діяльності відповідно до загальноприйнятих соціокультурних норм та цінностей.

В інтегрованій робочій навчальній програмі, яка складається із семи розділів, чітко простежується етапність вивчення історії, починаючи від початкової школи і закінчуючи післядипломною освітою, рівень знань та вмій на кожному етапі. У пояснювальній записці (розділ 1) визначається мета та завдання історичної освіти, загальні принципи вивчення історії. У другому розділі подається Програма історичного курсу «Основи історичних знань» для початкової школи (3–4 кл.). Викладання історії у початковій школі є складовою частиною курсу «Я і Україна», а також курсів «Основи економічних знань», «Природознавство», «Образотворче мистецтво», «Художня праця». Мета курсу – сприяти формуванню у школярів цілісного сприйняття світу в його історичному розвитку, прищеплювати їм повагу до минулого; інтересу та потреби до вивчення історії, розуміння активної ролі людини в історичному процесі, підготовки до активного, свідомого сприйняття і засвоєння історичних фактів у подальшому вивченні історії.

Розвивальний аспект змісту курсу передбачає накопичення досвіду творчої діяльності учнів, розвиток загальнопізнавальних, організаційних, контрольних-оцінювальних умінь, активного пізнавального ставлення до соціального оточення, звичок наукового мислення, формування понятійного апарату. Виховний аспект є однією з найважливіших складових курсу. У процесі знайомства з деякими історичними явищами передбачається формування почуття здорового патріотизму, громадянськості, поваги до культури і традицій своєї країни, особистої причетності до історії, відповідальності за долю Батьківщини.

Далі розглядаються інтегровані програми курсів «Історія України» та «Всесвітня історія» для Спеціалізованої економіко-правової школи (5–11 кл.), де визначені вертикальні та горизонтальні міжпредметні зв'язки (географія, література, правознавство, образотворче мистецтво, музика). Для кожної теми подано додаткову літературу. Причому вивчення історії розпочинається у 5-му класі з пропедевтичного курсу «Вступ до історії України», що визначає його місце в системі шкільних історичних курсів, початковість, елементарність змістової частини і тих вимог, що висуваються до знань та умінь учнів. Історичній пропедевтиці властиві своєрідна мета й засоби її втілення, не тотожні систематичним курсам історії в загальноосвітніх навчальних закладах. Головне завдання курсу «Вступ до історії України. 5 клас» – підготувати учнів до успішного засвоєння історичних знань у наступних класах, сформувати у дітей початкові уявлення про історію як науку та про історію України як складову, викликати захоплення минулим України, прищепити інтерес до його вивчення.

Історичні знання п'ятикласників можна охарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їх навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, пов'язані, в основному, з умінням читати й розуміти адаптований історичний текст. Тому вчитель, організовуючи роботу на уроках, має віддавати перевагу ігровим, розвивальним прийомам, уникати лекцій, конспектувань, зрізів знань

та контрольних. При оцінюванні навчальних досягнень п'ятикласників більше застосовувати високі бали, адже елементарний рівень курсу передбачає можливість його успішного засвоєння кожним учнем.

У викладанні історії в 6–11-х класах акцент зроблено на вивчення фактичного матеріалу (історичний метод), приведення його в систему й на ґрунті цього з'ясування об'єктивної реальності історичних подій, формування історизму мислення. Поступово йде процес формування усе більш складних умінь:

- від уміння давати на основі підручника характеристику історичним подіям, особам до аналізу і критичного оцінювання історичних фактів та діяльності осіб на основі альтернативних поглядів на проблеми;

- від роботи над текстом підручника до самостійної роботи з усіма доступними джерелами знань;

- від розуміння, що можуть існувати різні підходи у висвітленні історичних подій, до аргументованого, на основі історичних фактів, обстоювання власних поглядів на ту чи іншу проблему, толерантного ставлення до протилежних думок тощо.

У викладанні історії в університеті головну увагу приділено оволодінню методологічними засадами історичного пізнання, умінню на основі наукових принципів за допомогою логічного методу робити узагальнення та висновки, підмічати закономірні тенденції розвитку суспільних явищ. Вивчення дисципліни «Історія України в контексті всесвітньої історії» має на меті: з позицій наукової об'єктивності та конкретно-історичного підходу розкрити зміст, спрямованість особливостей соціально-економічного, політичного та культурного розвитку народу України на різних історичних етапах у контексті всесвітньої історії. Особливу увагу приділено усуненню «білих плям» у вітчизняній історії, зокрема, висвітленню питань становлення української державності, нації, суперечливості економічного та політичного розвитку й отримання справжнього суверенітету та незалежності України.

У результаті вивчення курсу студент повинен *знати*:

1. Основні проблеми вітчизняної історії, які пов'язані

з виникненням та розвитком України як держави, з боротьбою українського народу за свободу та незалежність (фундаментальний рівень).

2. Загальні положення про історію соціально-економічного, політичного та культурного розвитку України (ознайомчо-орієнтований).

3. Основні етапи розвитку національної самосвідомості українського народу, формування української нації та їх вплив на створення держави (фундаментальний).

4. Сутність національних історичних традицій та історію життя видатних державних діячів України (ознайомчо-орієнтований).

Уміти:

1. На основі наукових історичних знань та аналізу повної сукупності фактів самостійно виробляти, висловлювати та відстоювати свою точку зору про життя суспільства та держави на різних етапах вітчизняної історії (алгоритмічний, евристичний рівні).

2. Із позицій теоретичної методології та методологічної практики історії оцінювати сучасні напрямки державного будівництва, робити правильні висновки для своєї практичної діяльності (алгоритмічний, евристичний).

3. Володіти системою загальнолюдських цінностей, ідей, методологією наукового аналізу політичних процесів незалежної держави України та політичного становища у світі (евристичний).

4. Проводити заняття з вітчизняної історії з метою глибокого розуміння закономірностей історичних процесів державного будівництва України (алгоритмічний).

Викладання дисципліни розпочинається зі з'ясування методологічних та методичних проблем, предмета та структури історичної науки, її найважливіших методів та принципів, значення. Навчальний матеріал викладається у проблемно-хронологічному та проблемно-концептуальному планах.

Система методичного забезпечення вивчення курсу включає робочу навчальну програму, тематичний план, лекції,

кваліфікаційні завдання (тести), методичні рекомендації щодо проведення всіх видів занять, навчально-дидактичні матеріали для технічних засобів навчання. Усі компоненти забезпечення ґрунтуються на вимогах освітньо-професійної програми та освітньо-кваліфікаційної характеристики з формування обсягу і якості знань та умінь студентів при вивченні цього курсу.

Значення навчальної дисципліни у підготовці студентів визначається пізнавальною, практично-політичною, світоглядною і виховною її функціями й спирається на знання історії та інших гуманітарних наук, одержаних у школі. У свою чергу вивчення нової дисципліни є підґрунтям для викладання актуальних проблем філософських, соціологічних, політологічних та педагогічних курсів.

Технологія вивчення включає застосування взаємопов'язаних видів занять, основними серед яких є лекції, семінари, індивідуально-контрольні співбесіди, контроль знань (тестування), реферати, самостійна робота студентів та іспит.

Наступний рівень безперервної історичної освіти – слухачі Інституту післядипломного навчання. Вони вивчають курс «Актуальні проблеми історії державного будівництва України». Дисципліна не дублює курс «Історія України». Уже сама назва нового курсу показує, що на основі вузівського курсу має відбутися вивчення більш глибоко і всебічно важливих історичних проблем українського державного будівництва. Головна мета дисципліни: навчити слухачів із позицій наукових принципів розкривати історичний досвід державного будівництва України від стародавніх часів до сучасного етапу, глибоко вивчати сутність українських суспільно-громадянських традицій ставлення щодо поняття Вітчизни; сприяти інтелектуальному розвитку особистості слухача, його серйозному і об'єктивному підходу до уроків історії Української держави та її Збройних сил; оволодівати науковою методологією історичних підходів до оцінки фактів, подій, діяльності видатних державних діячів і на цій основі правильно аналізувати суспільні явища сучасності; формувати навички і вміння застосувати історичні знання на практиці.

У вивченні курсу особливу увагу приділено самостійній роботі як найважливішого методу та засобу оволодіння дисципліною, перетворення знань у глибокі внутрішні переконання. Останні неможливо отримати механічним сприйняттям навчального матеріалу. Переконання виробляються у процесі самостійного творчого осмислення змісту курсу й приходять разом із розумінням наукової методології історичного пізнання.

Мотивацією до вивчення курсу, до усвідомлення його вузлових проблем має бути не оцінка, а формування інтелегента, інтелектуала, самореалізуючої особистості, якій властиві самостійність думки, творчість як уміння самостійно здобувати знання та застосовувати їх на практиці.

Отже, Комплексна програма безперервної історичної освіти в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» є самостійною роботою, в якій подається поетапний зв'язок вивчення історії суспільства та державотворення в Україні, починаючи з початкової та загальноосвітньої школи, Гуманітарного університету до післядипломного навчання. Чітко визначається, що повинні знати та вміти учні, студенти й слухачі на кожному етапі навчання, усебічно розглядаються горизонтальні та вертикальні зв'язки з іншими навчальними дисциплінами. Для перевірки ступеня та якості засвоєння навчального матеріалу розроблено фонд кваліфікаційних завдань.

Цілком природно, що успіх інтеграції вивчення історичних дисциплін залежить від наукової кваліфікації та педагогічної майстерності викладача. Наукова кваліфікація забезпечує глибокий зміст будь-якого заняття, його науковий напрям; добре поставлена методика забезпечує логічну послідовність, доступність та емоціональну насиченість, уміння відповісти на найбільш пекучі проблеми сучасності з урахуванням логіки науки. Отже, наукова кваліфікація та методична майстерність викладачів забезпечують високий ідейно-теоретичний й методичний рівень занять. Ось чому ці дві сторони одного, по суті, завдання постійно знаходяться у центрі уваги кафедри.

Підвищення наукової кваліфікації та методичної майстерності викладачів здійснюється шляхом оволодіння предметами наук, систематичного обміркування найважливіших теоретичних й методичних проблем на семінарах, конференціях, засіданнях кафедри, складання кандидатських іспитів та робота над темами своїх досліджень. При цьому науково-дослідна діяльність кафедри проводиться відповідно до єдиної комплексної теми ХГУ «НУА» з визначенням конкретних напрямків на кожний календарний рік у межах авторської наукової школи професора К. В. Астахової «Історія становлення та розвитку освіти в Україні».

Основне значення у розв'язанні проблеми безперервної історичної освіти полягає у постійній турботі про підвищення методологічної культури професорсько-викладацького складу. Річ у тім, що об'єктивне вивчення нашого минулого й сучасного забезпечується науковою методологією пізнання, яке спирається на досягнення всієї громадської та історичної думки, яка розглядає життя й боротьбу українського народу як природно-історичний процес, що має об'єктивну та суб'єктивну сторони й умовно включає чотири компоненти:

1) загальні світоглядні положення та теоретичні принципи, які характеризують зміст пізнання;

2) теоретичні положення й висновки самої історичної науки;

3) логіку історичного пізнання, яка вивчає закономірності розвитку та структуру історичної науки;

4) методику історичного вивчення як сукупність дослідних операцій, прийомів та засобів пізнання історичних явищ [3, с. 185].

З метою оволодіння науковою методологією історичного пізнання змістовно відбулися семінари із запрошенням викладачів інших кафедр та магістрів за такими темами:

- Науково-теоретичні основи викладання історичних дисциплін.

- «Людська передмова» до методологічних роздумів щодо вивчення історії (обговорення тезисів Євгена Медреша).

- Сучасні інноваційні технології в активізації пізнавальної діяльності учнів і студентів та інші.

Велику роль в удосконаленні педагогічної майстерності відіграв професорсько-викладацький склад щодо підготовки й проведення відкритих занять. При їх обговоренні не тільки узагальнюється передовий педагогічний досвід, але й надаються рекомендації щодо змісту, структури, методики, виховного впливу заняття. На кафедрі стало нормою, коли впродовж навчального року всі викладачі та вчителі проводять відкриті заняття. Професори К. В. Астахова, А. О. Гайков, Г. І. Костаков проводять педмайстерні.

На новий якісний рівень постало питання про проблемне навчання, інноваційні технології, підвищення практичного та виховного спрямування викладання. У реалізації даних положень особливу увагу звернено на поліпшення організації самостійної роботи учнів та студентів як творчого процесу. З цією метою переробити методичні рекомендації для студентів з історії України в контексті всесвітньої історії і слухачів післядипломного навчання з актуальних проблем історії державного будівництва України:

- подати розгорнуті методичні поради щодо організації самостійної роботи у вивченні кожної теми курсів;
- визначити з кожної теми новий категоріальний апарат;
- на основі наукових вимог визначити обов'язкову літературу й додаткові джерела інформації;
- подати рекомендації до перегляду хронікально-документальних кінофільмів із кожної теми курсів;
- для активізації самостійного творчого пошуку визначити до тем 7–9 проблемних завдань.

Із року в рік відбувається формування банку практичних завдань, ділових ігор, ситуаційних завдань з історії в СЕПШ.

На кафедрі здійснюється велика робота з науково-методичного забезпечення навчального процесу та своєчасного його оновлення. З усіх навчальних дисциплін є базові підручники для учнів та студентів. Узято напрям на розробку й видання власних навчальних посібників. Вийшли у світ навчальний

посібник «Історія України» із грифом Міністерства освіти і науки України та посібник для аспірантів та здобувачів «Науково-теоретичні основи та методика гуманітарного дослідження».

Таким чином, безперервна історична освіта передбачає розв'язання цілого комплексу завдань, пов'язаних із переглядом їх змісту, якого вимагають гуманізація та гуманітаризація; з удосконаленням методики навчальної роботи, технологічних інновацій; зі зміною характеру взаємовідносин між студентами (учнями) та викладачами (учителями) у напрямку їх співпраці.

Список літератури

1. *Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті* / Міністерство освіти і науки України; Академія педагогічних наук України. – К.: Шкільний світ, 2001. – 16 с.

2. *Комплексна програма безперервної історичної освіти в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія»*. – Х.: Вид-во НУА, 2002. – 180 с.

3. *Костаков Г. И.* Опыт и проблемы гуманизации и гуманитаризации преподавания историко-политологических дисциплин / Г. И. Костаков // Вчені записки Харківського гуманітарного інституту «Народна українська академія» / Редкол.: В. І. Астахова (голов. ред.) та ін. – Х.: Око, 2001. – Т. 7. – С. 183–197.

4. *Костаков Г. І.* Безперервна історична освіта: від школи до ВНЗ: Із досвіду Нар. укр. акад. / Г. І. Костаков // Освіта. – 2004. – 24 листоп. – 1 груд. (№ 50). – С. 4–5.

5. *Костаков Г. І.* Безперервна історична освіта: варіанти підходів / Г. І. Костаков // Історія і правознав. – 2005. – Квіт. (№ 11). – С. 2–5.

МАТЕМАТИКА ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

Людина протягом життя змушена піклуватися про задоволення потреб у їжі, одязі, у гідних умовах буття. Для цього вона має вирощувати пшеницю, розводити тварин, будувати дім, створювати техніку, робити покупки в магазині, готувати їжу і виконувати безліч інших справ, завжди приймаючи рішення про те, як потрібно виконувати кожен справу, щоб одержати потрібний результат.

У простих випадках для правильного рішення достатньо досвіду. У складних питаннях потрібна наука, що дозволяє передбачати події і з мінімальними втратами досягати потрібного результату. Такі науки є в кожній галузі людської діяльності. Проте усі науки, так само як і повсякденний досвід, корисні лише тоді, коли «дають» конкретні, точні рекомендації для прийняття рішень і відповідають на питання «що, коли, скільки і як варто робити?». Кожне таке питання має якісний і кількісний бік. Кількісний бік визначається числом. Тому однією з необхідних умов прийняття правильних рішень є уміння правильно рахувати.

Це уміння доступне не тільки людині. Рахувати уміють тварини, до трьох уміють рахувати ворони.

Рахувати доводиться роблячи покупки, готуючи їжу, плануючи бюджет сім'ї, управляючи підприємством, областю, державою. Рахують усе: гроші, матеріали, енергію, час, зірки, відстань, швидкість.

Іноді для ухвалення рішення достатньо одного числа, наприклад, часу, який залишився до відходу потягу, але частіше правильність рішення залежить від одночасного урахування багатьох чисел-параметрів. Наприклад, рецепт приготування борщу уже визначається множиною чисел-параметрів, які до того ж ще і пов'язані між собою. Зміст цих чисел-параметрів визначає людина – споживач інформації. Але сам запис множини чисел набуває нових математичних властивостей,

наприклад властивості вектора, матриці, що дозволяють полегшити обробку цих чисел і одержати приховану в них інформацію. Скільки чисел-параметрів потрібно визначити для організації роботи підприємства? Розв'язувати повсякденні задачі обробки чисел допомагає математика. У її надрах черпають формальні основи для своїх моделей практично всі прикладні науки.

Математика – це наука, що вивчає кількісні відносини між об'єктами, процесами і явищами світу, наука, що вже містить безліч готових моделей цих відносин, корисних для обробки інформації і прийняття рішень; наука, під час вивчення якої людина навчається мислити, з'ясовувати причини і наслідки в подіях і процесах оточуючої дійсності, знаходить здібність формалізувати проблеми, що виникають перед нею, та знаходити їх розв'язання. Тому математика, як інструмент і як «гімнастика для розуму», корисна будь-якому фахівцю – і лікарю, і лінгвісту, і юристу, й економісту, вона необхідна і школяреві, і домогосподарці, і вченому. Забігаючи вперед, відзначимо, що користуватися математикою потрібно з обережністю, тому що її неусвідомлене (сліпе) застосування може призводити до небажаних наслідків.

Математика, як і інші науки, використовується для обслуговування людських потреб у прийнятті правильних рішень. Правильних – це значить тих, що найбільш точно відповідають реальній дійсності.

Є розділи математики, що потрібні всім, і є розділи, потреба в який виникає в міру розвитку людини, коли вона прагне досягти нових успіхів. Розвиток – це процес безупинний, тому і вивчення математики, що підтримує цей розвиток, повинне мати безупинний характер.

Практика розвитку демонструє рух від простого до складного і визначає адекватний цьому рухові процес вивчення математики за принципом «від простого до складного», поступово формуючи систему знань і умінь, що здобуваються під час математичної «гімнастики для розуму».

Процес вивчення математики починається в дошкільний період і продовжується в різних формах і обсягах на всіх етапах здобуття освіти. Напевно, найбільш успішний цей процес є у своїй початковій стадії, коли опорою математичних абстракцій є образи конкретних об'єктів – іграшок, тварин, які можна (вистачає пальчиків на руках) порахувати, наприклад, щоб поділитися цукерками з друзями і щоб усім вистачило.

Перехід до більших абстракцій: до рівнянь, геометричних фігур – у школі; до векторів, матриць, похідних і інтегралів – у ВНЗ, на жаль, не спирається на настільки яскраві образи. Тому у своїй масі школярі і студенти важко сприймають ці поняття і їх взаємозв'язки. Більшість підручників і посібників трактують математичні категорії правильно, але в негласно прийнятому допущенні про наявність досвіду абстрактного мислення і достатніх знань попередніх розділів у тих, хто буде самостійно читати ці підручники. Наявність таких ідеальних умов у читачів – скоріше виняток, ніж правило. Тому властивість корисності подібної літератури виникає лише у випадку супроводу її «самостійного» вивчення за допомогою гарного викладача. Батьки училися в тій же освітній системі і рідко можуть чимось допомогти своїй дитині в галузі математики. Пропуск заняття через хворобу чи іншу причину призводить до виникнення прогалини в знаннях, яка не дозволяє зрозуміти наступний матеріал і процес вивчення математики перетворюється в жах, у завчання правильних слів для складання іспиту. У студента виникає черговий стрес. Розділи математики використовуються і в інших навчальних дисциплінах (у фізиці, в інформатиці та ін.), тому прогалини у знаннях із математики не сприяють становленню випускників ВНЗ як фахівців.

Зміщення центра ваги у вивченні математики у ВНЗ на методи самостійної роботи студентів могло б дати позитивний ефект при помітному збільшенні бюджету годин. Співвідношення витрачання годин аудиторних занять і самостійного вивчення матеріалу виглядає приблизно як один до п'яти при наявності необхідної бази знань у студента і як один до десяти – при наявності прогалин у цій базі знань. Другий варіант, на

жаль, є найбільш розповсюдженим, тому тенденція скорочення годин аудиторних занять із математики не спричинить підвищення якості засвоєння матеріалу і не сприятиме підвищенню якості фахівців-випускників ВНЗ, не підвищить їх конкурентоспроможність на ринку праці.

Що ж потрібно, щоб зробити математику інструментом підвищення добробуту, а не джерелом стресів? Рецепт, що не претендує на усі випадки життя, тут може бути наступна сукупність рекомендацій, більшість з яких перевірено на практиці.

1. Сформувати у студентів та учнів, у тому числі й у тих, хто прийшов до ВНЗ здобути другу вищу освіту, систему вихідних знань не з використанням «високих» абстракцій, що лякають, а з опорою на зацікавленість життєвим досвідом тих, хто навчається. Математика – наука універсальна, тому у викладанні завжди є можливість побачити зв'язок досліджуваних тем математики з досвідом і зацікавленістю тих, кого навчають.

Час здобуття знань залежить від послідовності і способу сприйняття. На жаль, швидкість здобуття і фіксації знань у мозку обмежена кількістю одиниць інформації, які одержуються, розуміються та запам'ятовуються в одиницю часу. Але в процесі навчання можна повільно збільшувати «вагу» одиниць інформації, створюючи великі категорії (інформаційні поняття), які формуються із самостійних інформаційних блоків. Прикладом такого ланцюжка в математичній сфері може бути послідовність категорій – число, вектор, матриця.

2. Навчитися користуватися знаннями. Під час вивчення відразу після кожної порції інформації потрібні живі приклади її застосування. Навчання на прикладах зі сфери діяльності тих, хто навчається, робить здобуті знання зрозумілими, актуальними. Одночасно, виявлення ненаочних наслідків вихідної інформації, а також можливих помилок рішень, які прийняті на рівні інтуїції, робить здобуті знання привабливими і стимулює студентів до здобуття таких знань, формує у студентів впевненість у своїх можливостях.

3. Навчитися застосовувати знання з математики обережно. Математика – це інструмент, але не панацея в розв’язанні задач. Приписування математиці «зайвих» рятівних якостей призводить до негативних наслідків прийнятих рішень і до дискредитації математики. Людина, що застосовує фрагменти математики, повинна розуміти їх суть, сферу правомочності, фізичний зміст розрахункових формул; потрібно перевіряти результати оцінок логікою здорового глузду. Реальна дійсність, процеси в природі, у суспільстві, як правило, мають нескінченну кількість властивостей, параметрів і їх взаємозв’язків. Математичні поняття і їх співвідношення – це завжди абстракція, у якій враховуються лише деякі з цих параметрів і зв’язків. Якщо оцінки, які виконуються, враховують усі істотні для оцінок параметри, то результати розрахунків можуть бути корисними. Відзначимо, що й у цьому випадку для ситуацій складних розрахунків існують причини для можливого розчарування. Це можуть бути помилки у вихідній даних, помилки в послідовності виконання розрахунків і помилки в самих розрахунках. Тому застосування математики повинне бути усвідомленим, а результати застосування – контролюватися логікою здорового глузду. Досвід показує, що при виборі крайніх альтернатив – чи математика чи здоровий глузд, останнє виявляється більш ліпшим. Краще здоровий глузд без математики, чим математика без здорового глузду.

Однак представити прогрес без математики вже не виявляється можливим. Досить згадати, що всі прикладні комп’ютерні програми: томографи – у медицині, САПРи – у техніці, АСУ – у виробництві, у своїй основі мають математичні моделі. Бюджет сім’ї, міста, держави тоді більш успішний, коли заснований на точному обліку взаємозв’язків хоча б основних причин і наслідків. Прийняттю кожного закону повинна передувати кількісна оцінка результатів застосування закону, щоб не виникала відома ситуація: хотіли як краще, а вийшло, як завжди.

Тепер з’ясуємо: чому недостатньо однократного одержання й освоєння математичних знань, чому цей процес може так

«затягтися» аж до... Справа у тому, що поки людина живе, а якщо вона ще і працює, то змушена постійно приймати рішення. А рішення тим корисніше, коли точним є прогноз результатів їх виконання. Але умови особистого життя і громадського – змінюються і не стають більш простими. Тому прийняття корисних рішень не стає простішим і вимагає розширення можливостей прогнозу результатів виконання рішень. У складних випадках для цього необхідно залучати можливості математики, а іноді і розвивати ці можливості, або користуватися вже отриманими результатами. Для цього необхідно час від часу засвоювати нові розділи або знання за старими розділами математики.

У той же час наш мозок так улаштований, що ступінь доступу до отриманого знання, яке деякий час не використовується, згодом знижується, ми забуваємо і часто не можемо згадати те, що колись учили і вважали для себе добре відомим і зрозумілим. Відновлення знань, які потрібні в даний момент, є ще однією причиною «безперервності» математичної підготовки.

І нарешті, згодом змінюється гострота і точність мислення. У сприятливих умовах життя, коли немає потреби особливо напружуватися, а точність і гострота мислення знижується, ми можемо «забути» деякі подробиці, які варто враховувати під час прийняття рішень. У жорсткому середовищі виживання і гострота, і точність мислення можуть збільшуватися, але, як правило, це пов'язано з кількаразовими власними помилками. У таких ситуаціях математика, як «гімнастика для розуму», може виявитися хоч і не легким, але корисним засобом щодо відновлення гостроти і точності мислення. Одночасно такі заняття дозволяють «освіжити» старі знання, здобути більш нові, придатні і необхідні для використання в нових умовах.

Тепер, якщо врахувати, що наше суспільство фактично ввійшло в епоху глобальної інформатизації, де в основі обробки, а часто й одержання інформації, лежать математичні процедури, то необхідність математичних знань розумного обсягу і складу стає очевидною. Але сам розумний обсяг

і склад не стоїть на місці, тому і його періодичне наповнення затягується на весь період активного життя людини.

Народна українська академія одна з перших в Україні розпочала відпрацьовування і реалізацію системи безперервної освіти. У зв'язку з цим кафедра математики і математичного моделювання відповідно до концепції НУА розпочала розробляти і впроваджувати програму безперервної математичної підготовки. Стратегічна мета цієї програми – орієнтація навчання на виконання сучасного соціального замовлення (підготовка висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців), навчання математиці протягом усього життя. Для здійснення цієї мети проведена велика робота з аналізу і поглиблення зв'язків між усіма ступенями (етапами) процесу навчання математиці, у тому числі посилення інтеграційних складових по вертикалі і по горизонталі, забезпечення відповідності навчальних планів і програм, концептуальних підходів і вимог.

Практичну реалізацію безперервної математичної освіти здійснює інтегрована кафедра математики і математичного моделювання, на якій об'єднані і викладачі ВНЗ, і вчителі математики СЕПШ.

Кінцевою метою математичної підготовки школярів і студентів у Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» є:

- 1) розвитку мислення, здібностей до аналізу причин і наслідків подій, явищ і процесів у оточуючій дійсності;
- 2) формування стійких знань найбільш актуальних загальних розділів математики й умінь щодо їх застосування, що дозволяють розв'язувати розрахункові й аналітичні задачі в побуті, у виробництві, у бізнесі й у наукових дослідженнях;
- 3) набуття навичок кількісної оцінки корисності прийнятих рішень у повсякденному особистому житті, у бізнесі, у науковій роботі й у суспільній діяльності;
- 4) одержання практики створення корисних математичних моделей для автоматизації обробки інформації під час аналізу складних економічних і соціальних процесів із метою прогнозу

їх розвитку, а також із метою планування і управління цими процесами, у тому числі в умовах браку інформації і ризиків.

Система безперервної математичної підготовки в ХГУ «НУА» будується на багаторівневій основі:

Перший рівень – математична підготовка учнів у Дитячій школі раннього розвитку (ДШРР) і Спеціалізованій економіко-правовій школі (СЕПШ).

Другий рівень – математична підготовка абітурієнтів на факультеті довузівської підготовки.

Третій рівень – базова математична освіта студентів.

Четвертий рівень – спеціалізована математична підготовка студентів.

П'ятий рівень – спеціалізована математична підготовка студентів факультету післядипломної освіти і спеціалізовані математичні курси для професорсько-викладацького складу.

Шостий рівень – спеціалізована математична підготовка аспірантів і докторантів ХГУ «НУА».

Перейдемо до характеристики багаторівневої математичної підготовки в ХГУ «НУА».

Перший рівень. Наскрізна програма математичної підготовки передбачає вивчення курсу математики в ДШРР і СЕПШ у чотири етапи з урахуванням особливостей за віком:

1 етап – попередній (ДШРР).

Основними цілями попередньої математичної підготовки в ДШРР є:

- формування позитивного відношення до математичних знань;
- розвиток психічних процесів: сприйняття, відчуття, уваги, пам'яті, мислення, уяви, творчих здібностей;
- формування елементарних математичних уявлень про простір і час, множину, відношення, число і величину.

Авторська програма побудована за концентричним принципом, враховує психічні і фізіологічні особливості дітей четвертого, п'ятого, шостого року життя і розрахована як на одну, так і на дві години занять на тиждень.

2 етап (початковий) – початкова школа (1–4 класи).

У складанні шкільної програми використаний принцип дидактичної спіралі: на початку вивчення фундаментальних понять на етапі початкової освіти, їх наступний розвиток у середніх класах середньої школи, наукове узагальнення в старших класах.

На цьому етапі математична освіта дітей здійснюється в рамках системи навчання, що розвивається, Д. Б. Ельконіна і В. В. Давидова, яка реалізує формування математичних умінь і навичок в умовах спеціально організованих дій з реальними предметами, що вимагає осмислення їх основ і елементів абстрактного узагальнюючого мислення.

3 етап (базовий курс) – середня школа (5–9 класи), що забезпечує обов'язковий загальноосвітній мінімум підготовки учнів із математики.

4 етап (профільний) – середня школа (9–11 класи).

Навчання на третьому та четвертому етапах здійснюється за авторською програмою, яка побудована на основі стандартної шкільної програми, але приділяє більше уваги тим розділам, базові знання яких традиційно використовуються у вищій школі: функція, похідна, комплексні числа, комбінаторика, векторна алгебра. Це стало можливим завдяки тому, що за рішенням Ученої ради НУА в 10–11 класах СЕПШ додано додатковий урок з алгебри та початків аналізу. Тим самим забезпечується як наступність математичної освіти, так і інтеграція «школа – ВНЗ» в обох напрямках.

Основними умовами забезпечення наступності навчання математики в ланцюжку «середня школа – вища школа – післявузівська освіта», а отже, і підвищення математичної культури тих, хто навчається, є:

- поглиблене вивчення фундаментальних понять, тобто збільшення значущості таких тем шкільної програми з математики, як «Число», «Функція», «Рівняння і нерівності» та ін.;
- розширене використання прикладних можливостей математики, її систематичне застосування при викладанні

не тільки математики, але й інших предметів (фізики, біології, географії та ін.);

- комп'ютерна підтримка ряду розділів математики;
- коректування програм із математики і рівня підготовки випускників шкіл, незалежно від профілю конкретної освітньої установи, щодо рівня вимог до абітурієнтів на вступних іспитах у ВНЗ;
- взаємодія між викладачами математики середньої і вищої школи.

Спеціалізована математична підготовка школярів включає роботу з математично обдарованими школярами в рамках МАН, підготовки до участі в математичних олімпіадах різного рівня, виклад додаткових розділів шкільної математики для учнів, що виявляють інтерес до математичних досліджень.

Другий рівень. Необхідною умовою формування математичної культури є забезпечення наступності змісту шкільного і вузівського курсів математики. При цьому шкільні програми мають забезпечити початкові базові знання учнів, тобто сформувані уявлення про сутність математики, розвинути математичне і логічне мислення, що є необхідною частиною наукового світогляду, познайомити учнів із можливостями використання математики при розв'язанні різноманітних задач. Вузівські програми повинні поглибити і систематизувати знання з математики, отримані в школі, і забезпечити необхідним професійним освітнім стандартом рівень математичної культури фахівця. Вимоги до абітурієнтів, які вступають до ХГУ «НУА», збігаються з вимогами до рівня підготовки випускників середньої загальноосвітньої школи. Однак реальний шкільний рівень підготовки з математики залишає бажати кращого. Якість освіти абітурієнтів впливає на якість освіти і розвитку студентів, а отже, і на якість підготовки майбутніх фахівців. Залежно від специфіки конкретної школи – звичайна, ліцей, гімназія – випускники мають різні рівні знань із математики, вимоги ж на вступних іспитах однакові для всіх абітурієнтів. У результаті цього випускники різних шкіл, маючи однакову оцінку в атестаті про середню освіту, знаходяться

в нерівних умовах при вступі до ВНЗ. Для розв'язання цієї проблеми необхідне коригування знань учнів, яке здійснюється на факультеті доузівської підготовки (ФДП). При проведенні занять на ФДП (розгляд теоретичних положень, розв'язання задач, опитування абітурієнтів) здійснюється диференційований підхід, що враховує рівень підготовки того чи іншого абітурієнта.

Третій рівень забезпечує базову математичну підготовку студентів і складається із трьох етапів:

1 етап присвячений вивченню базових розділів курсу математики (лінійна алгебра і математичний аналіз), що прийнято називати вищою математикою; вивчається в першому і другому семестрах. На факультеті БУ виділяється 216 годин, з яких 140 – аудиторні, а на факультеті СМ – 152 години, з яких 102 – аудиторні.

Якість засвоєння цих розділів значною мірою визначається шкільною математичною підготовкою. З метою поліпшення математичних знань і умінь, які студенти здобули на I курсі, з кожної вивченої теми проводиться контрольна робота за індивідуальним завданням. Студентам, які бажають підвищити свій рейтинг, надається можливість виконувати контрольну роботу повторно на індивідуальних заняттях. Студенти, які одержали незадовільні оцінки з контрольної роботи, зобов'язані її відробити і виконати повторно. Наприкінці семестру, крім того, студентам видаються індивідуальні завдання для самостійної роботи по одному з розділів. На першому етапі студенти одержують практичні навички розв'язання математичних задач, що надалі будуть використовуватися як математичні моделі економічних задач. Етап закінчується іспитом у другому семестрі.

2 етап підготовки передбачає вивчення прикладних розділів курсу «Математика для економістів»: «Теорія ймовірностей та математична статистика» (третій семестр, 108 годин, з яких 68 – аудиторні) і «Математичне програмування» (четвертий семестр, 108 годин, з яких 68 – аудиторні).

На цьому етапі студенти одержують як нові теоретичні знання з побудови математичних моделей економічних задач, так і, що особливо важливо, практичні навички розв'язання прикладних економічних задач, що надалі будуть зустрічатися в різних економічних курсах.

Як і на першому етапі, студенти виконують контрольну роботу з кожної теми й одне індивідуальне завдання наприкінці семестру. На цьому етапі студенти складають залік наприкінці кожного семестру.

3 етап підготовки присвячений вивченню базових розділів курсу «Економетрія» (четвертий семестр, 82 години, з яких аудиторних – 52 години).

На цьому етапі студенти вивчають нові методи побудови економетричних моделей і їх використання при розв'язанні навчальних, наукових і професійних задач. Крім того, використання комп'ютера створює додаткові можливості для ознайомлення з великою кількістю економетричних методів, сприяє розвитку аналітичних навичок, підвищує продуктивність праці.

Отримані знання застосовуються при розробці бакалаврських, дипломних і магістерських робіт.

Четвертий рівень спеціалізованої математичної підготовки включає в себе два етапи:

На *першому етапі* студентам III курсу БУ надається можливість прослухати факультативні курси з додаткових розділів математики, що не вивчалися в першому-четвертому семестрах і які істотно використовуються при моделюванні різних сучасних економічних процесів. Мета цих курсів – виробити практичні навички моделювання економічних процесів.

Другий етап четвертого рівня математичної підготовки студентів являє собою процес спеціалізованої підготовки сучасного економіста-аналітика, що вільно володіє математичними методами моделювання економічних та інших складних систем.

П'ятий рівень спеціалізованої математичної підготовки передбачає математичну підготовку груп післядипломної

освіти (1–2 семестри) і спеціалізовані математичні курси з сучасних розділів математики для професорсько-викладацького складу НУА та вчителів.

Шостий рівень припускає додаткову математичну підготовку аспірантів і докторантів із тих розділів сучасної математики, що використовуються для моделювання економічних і соціальних процесів.

Під час упровадження інтегрованої програми в навчальний процес була розв'язана низка важливих завдань:

- з метою реалізації вертикалі «ВНЗ – школа» до роботи в школі були залучені кваліфіковані викладачі кафедри математики та математичного моделювання ХГУ «НУА» проф. А. А. Янцевич, доц. Є. В. Свішова;

- на рівнях розроблені методологія, методика і технологія навчання;

- упровадження авторської інтегрованої програми безперервної підготовки з математики сприяло підвищенню якісного рівня навчання, практичної спрямованості викладання математики;

- упровадження програми дозволило почати формувати в учнів цілісні уявлення як про математику, її місце в системі наук, дотримуватися чіткої послідовності у викладанні: від простого до складного, від засвоєння фактичного матеріалу до логічних узагальнень на наступних етапах навчання.

Аналіз авторської інтегрованої програми з математики та її реалізації в навчальному процесі в той же час розкрив низку проблем, розв'язання яких буде сприяти більшій ефективності процесу інтеграції навчання математиці:

- обмін методичним досвідом викладання математики між учителями початкової школи, СЕПШ і викладачами кафедри математики не носить систематичного характеру, це пояснюється частково тим, що відвідування вчителями математики лекцій і практичних занять викладачів кафедри відбувається нерегулярно;

- адаптація до математики учнів початкової школи в середню і СЕПШ у ХГУ «НУА» не досягла належного рівня, що пояснюється недостатньою наступністю методик навчання;

- фактично відсутні методики адаптації до інтегрованої програми з математики учнів і студентів, що надходять в НУА з інших навчальних закладів.

У зв'язку зі зменшенням часу на математику необхідно частіше використовувати авторські програми, що враховують специфіку навчання математиці в умовах дефіциту аудиторного часу.

Таким чином, програма безперервної підготовки з математики в ХГУ «НУА» являє собою повний інтегрований комплекс, що забезпечує як загальноосвітній рівень із математики, так і спеціальний математичний рівень, необхідний при підготовці фахівців високої кваліфікації і що дозволяє моделювати і розв'язувати аналітичні і фактичні завдання, що виникають при аналізі складних економічних і соціальних процесів.

Список літератури

1. *Авторська інтегрована програма безперервної математичної підготовки в ХГУ «НУА»* / Нар. укр. акад. [Каф. математики та мат. моделювання]; Під заг. ред. А. А. Янцевича. – Х.: Вид-во НУА, 2005. – 145 с.

2. *Винер Н. Я* – математик / Н. Винер; Пер. с англ. Ю. С. Родман. – М.: Наука, 1964. – 356 с.

3. *Про математику і математиків* / Упоряд.: А. С. Зоря, С. М. Кіро. – К.: Рад. шк., 1981. – 254 с.

4. *Реньи А.* Трилогія о математике (Диалоги о математике. Письма о вероятности. Дневник. Записки студента по теории информации) / А. Реньи; Пер. с венгер.; Под ред. и с предисл. акад. АН УССР, проф. Б. В. Гнеденко. – М.: Мир, 1980. – 376 с.

Л. О. Артеменко, В. С. Поліна, Т. М. Тимошенкова

ВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

*Комплексна інтегрована програма
безперервної підготовки з англійської мови
в Харківському гуманітарному університеті
«Народна українська академія»*

Програма являє собою результат змістової інтеграції навчальних програм з англійської мови для Спеціалізованої економіко-правової школи і ХГУ «НУА» (факультети «Бізнес-управління» і «Соціальний менеджмент») в рамках відпрацювання моделі безперервної освіти і охоплює всі етапи навчання англійської мови в НУА: Дитяча школа раннього розвитку (ДШРР) – Спеціалізована економіко-правова школа (СЕПШ) з поглибленим вивченням іноземних мов (1, 2, 3 ступені) – ХГУ (неспеціальні факультети).

Нагальна необхідність укладання комплексної інтегрованої програми з англійської мови зумовлена такими чинниками:

По-перше, ХГУ «НУА» – це навчально-виховний комплекс, який містить усі ступені системи освіти: від дошкільної до післядипломної.

По-друге, курс навчання англійської мови на всіх етапах має свою специфіку.

За кількістю навчальних годин, відведених на вивчення англійської мови, СЕПШ посідає серединну позицію між загальноосвітніми і спеціалізованими в галузі англійської мови школами. Тому стандартні державні програми не можуть повністю задовольняти потребам реалізації можливостей СЕПШ у цьому аспекті.

Університетська програма «НУА» з англійської мови відрізняється від інших програм для вищих навчальних закладів більшою сіткою аудиторних годин, трьома рівнями навчальних груп та аспектизацією курсу англійської мови.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, основною метою навчання іноземної мови є розвиток в учнів уміння використовувати іноземну мову як інструмент міжкультурного спілкування у різноманітних сферах життєдіяльності.

Стратегічною метою програми є орієнтація навчання на виконання сучасного замовлення – володіння іноземною мовою як засобом комунікації і забезпечення шляхів реалізації цього завдання.

Програма базується на таких принципах:

- *комунікативна спрямованість навчання*: досягнення учнями рівня комунікативної компетенції, достатнього для здійснення спілкування у різноманітних комунікативних сферах в чотирьох його видах: аудіювання, читання, говоріння, письмо;

- *автономія учня* і його подальше професійне зростання, яке досягається за допомогою формування навчальних умінь;

- *наступність*: врахування наявних знань та попереднього мовного досвіду;

- *послідовність*: забезпечення поступового вивчення матеріалу на всіх ступенях;

- *спіралеподібна прогресивність*: надання нового матеріалу на основі вже набутих знань при поступовому ускладненні завдань;

- *інтегративність*: взаємопов'язаність та взаємообумовленість усіх компонентів навчання;

- *розвиток особистості*: забезпечення інтелектуального і особистісного розвитку;

- *індивідуалізація навчання*: врахування психологічних особливостей учнів, що визначають характер і тип сприйняття мовної інформації;

- *гуманізація навчання*: визначення статусу учня як суб'єкта навчання, його активного учасника і діяльного партнера в навчальному процесі.

Цілі навчання іноземної мови

- *практична*: формування в учнів комунікативної і соціокультурної компетенцій, що можуть бути застосовані у розв'язанні професійних завдань та у повсякденному житті;

• *освітня*: володіння іноземною мовою як засобом засвоєння нової інформації.

Освітня мета досягається шляхом оволодіння учнями засобами іноземної мови, що, у свою чергу, передбачає:

- усвідомлення учнями суті мовних явищ, іншої системи понять, через яку може сприйматися дійсність;
- розуміння особливостей процесу мислення;
- порівняння явищ іноземної мови, що вивчається, з рідною мовою;
- залучення до діалогу культур (іншомовної та рідної);
- оволодіння знаннями про культуру, історію, реалії та традиції країни, мова якої вивчається (лінгвокраїнознавство, країнознавство);
- уміння вчитися (працювати з книжкою, підручником, довідковою літературою, словником тощо).

Освітня мета реалізується у процесі навчання на основі навчального матеріалу (текстів для читання, аудіювання тощо).

Розвивальна мета реалізується у процесі набуття учнями досвіду творчості, пошукової діяльності, усвідомлення і оцінки явищ як своєї, так і іншої дійсності, їх подібності та розбіжності. Передбачається розвиток в учнів:

- умінь використання набутих знань та навичок у нових ситуаціях на основі здійснення проблемно-пошукової діяльності;
- мовленнєвих здібностей (фонетичного та інтонаційного слуху, мовної здогадки, імітації, логічного викладення думок тощо);
- інтелектуальних і пізнавальних здібностей (різних видів пам'яті – слухової й зорової, оперативної та тривалої, уваги – свідомої та мимовільної, уяви тощо);
- готовності до участі в іншомовному спілкуванні;
- готовності до подальшої самоосвіти в галузі володіння іноземною мовою.

• *виховна*: надання учням загальної та професійної культури і розширення їх світогляду за допомогою навчального матеріалу і трактування його змісту; формування вмінь міжособистого спілкування.

Виховна мета реалізується через систему розвинення особистого ставлення до нової культури у процесі оволодіння цією культурою. Передбачається виховання у учнів:

- культури спілкування, прийнятої в сучасному цивілізованому світі;
- ціннісних орієнтацій, почуттів та емоцій;
- позитивного ставлення до іноземної мови, культури народу, який розмовляє цією мовою;
- розуміння важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування;
- таких рис характеру, як доброзичливість, толерантність, колективізм, активність, працьовитість.

Виховання учнів у процесі навчання іноземної мови забезпечується підбором навчального матеріалу, в якому відбиті загальнолюдські моральні цінності.

У навчанні всі цілі реалізуються в комплексі. На певному відрізку навчального процесу цілі набувають конкретного змісту як очікування конкретних результатів, що мають бути досягнуті по завершенні даного ступеня навчання.

Завдання навчальної дисципліни полягають у практичному оволодінні різними видами мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письмо.

Зміст навчання має забезпечити здатність учнів спілкуватися іноземною мовою. Ця здатність досягається формуванням в учнів іншомовної компетенції, яка створюється за рахунок мовної, мовленнєвої та соціокультурної компетенцій. Зміст навчання складає вироблення вмінь та навичок аудіювання, говоріння, читання та письма. Саме ці традиційні вміння і навички і є головною метою процесу навчання учнів іноземної мови.

При виборі методів ми керуємося положенням, що методика як прикладна наука нерозривно пов'язує розробку методів із конкретними завданнями і умовами навчання. Ефективність навчальних технологій перевіряється на практиці, а їх доцільність визначається відповідністю заданим умовам, завданням і цілям навчання.

Змістовні компоненти:

- сфери спілкування, типові ситуації та тематика;
- мовний, мовленнєвий, країнознавчий та лінгвокраїнознавчий навчальний матеріал;
- мовні знання та мовленнєві уміння і навички.

У навчанні використовуються:

- вітчизняні навчальні посібники, що відповідають сучасним вимогам і рекомендовані Міністерством освіти і науки України;
- автентичні матеріали (підручники, аудіо- і відеоматеріали, СД, медіаджерела);
- кафедральні розробки навчальних матеріалів;
- комп'ютерні програми.

Програми «CALL» та «ROUND-UP» забезпечують інтерактивний режим навчання англійської мови на етапі середньої школи; мультимедійний комплекс «REWARD», що його використовують у ВНЗ, забезпечує розвинення всіх аспектів лінгвістичної та комунікативної компетенції. Вказані курси ефективно оптимізують навчання/викладання, надають більш об'єктивну систему оцінювання знань учнів, передбачають індивідуальний підхід до учнів: виявляють «слабкі місця» у знаннях кожного учня з подальшим тренінгом для їх усунення.

Шкільна програма для кожного року навчання містить у собі такі розділи:

- Вступ, у якому встановлюються вимоги до мовленнєвих умінь учнів наприкінці навчального року.

- Програму формування компетенцій – мовної, мовленнєвої, соціокультурної/соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної в межах певної теми/сфери спілкування – та розширення і поглиблення знань з інших предметів у процесі засвоєння навчального матеріалу.

- Методичні рекомендації вчителю щодо організації і проведення навчання з метою реалізації програмних вимог до формування компетенцій іншомовного спілкування. Наприклад, у кінці кожної теми учням пропонується усне або письмове творче завдання або проект.

- Орієнтовний календарно-тематичний план на навчальний рік.

- Таблицю оцінювання навчальних досягнень учнів у галузі мовленнєвих умінь, виходячи з установлених стандартів.

Усі вищезгадані розділи для кожного року навчання передумовлюють наступність із попереднім роком і систематичність вимог до рівня навчальних досягнень.

Цільовою спрямованістю наскрізної програми безперервного навчання англійської мови, що включає етапи: дошкільний – молодша – середня – старша школа, є надання випускникам СЕПШ мовної компетенції, необхідної і достатньої для продовження навчання у вищому навчальному закладі. За орієнтир щодо принципів програми, цілей навчання англійської мови, контролю та оцінювання знань учнів було прийнято Програму для загальноосвітніх навчальних закладів. Англійська мова. 2–12 класи. – К.: Шкільний світ, 2001.

Практичному опануванню учнями мовленнєвих умінь на рівні, достатньому для здійснення іншомовного спілкування в чотирьох видах мовленнєвої діяльності в типових ситуаціях, надано провідну роль на всіх етапах вивчення англійської мови.

Серед чотирьох основних *принципів* – комунікативна спрямованість; особистісна орієнтація; автономія учня; взаємопов'язане (інтегроване) навчання видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письмо) – наша програма акцентує відносно новий принцип – автономію учня – і пропонує метод проектів як один із підходів до формування і розвитку незалежності учня від викладача у вивченні англійської мови.

Проект, який може виконуватися індивідуально або колективно, моделює ситуацію реального життя (реальний цілісний контекст спілкування), де поєднуються мовленнєва та немовленнєва дії, вербальні та невербальні засоби спілкування, візуальна та звукова репрезентація подій та ситуацій. Програма рекомендує різноманітні варіанти проектів: міні-журнали про екзотичних тварин зі статтями, фотографіями та малюнками; проект будинку майбутнього зі схемами та планами; створення коміксів; рольові ігри: «прес-конференція», «інтерв'ю» і т. ін.

Презентація проекту може здійснюватись у найрізноманітніших формах: виступ, доповідь, демонстрація, виставка, драматизація і т. ін.

Метод проектів сприяє формуванню соціокультурної та соціолінгвістичної компетенцій, що являє собою якісно новий етап у розумінні умов успішності комунікації з представниками чужої культури. Проектна методика розвиває творчий потенціал учня, підвищує рівень самооцінки, забезпечує комплексний розвиток комунікативної компетенції. Комунікативна орієнтованість проектного методу навчання англійської мови дозволяє активно використовувати такі лінгво-методичні принципи комунікативного підходу:

- практична спрямованість;
- використання максимальної кількості каналів прийому і обробки інформації;

- розвиток мотивації учнів;
- розвиток навичок автономного навчання.

Проектному методу притаманні такі особливості:

- робота в малих групах із метою пошуку спільного рішення з подальшим обговоренням;

- виконання завдань, які виходять за межі навчальної програми, що в свою чергу сприяє розвитку професійних здібностей учнів;

- природна інтеграція базових навичок та вмій і розвиток міжкультурної компетенції;

- реалізація міжпредметних зв'язків та фонових знань у процесі розв'язання проблеми.

Формування в учнів певного рівня комунікативної компетенції реалізується шляхом набуття мовленнєвих умінь, розвинених на основі мовних, лінгвокраїнознавчих, країнознавчих знань та навичок мовлення. Основні мовленнєві вміння включають:

- вміння здійснювати усне спілкування в типових ситуаціях навчально-трудоваї, побутової та культурної сфер спілкування;

- вміння розуміти на слух основний зміст нескладних автентичних текстів;

- вміння читати і розуміти нескладні автентичні тексти різних стилів та жанрів із різним ступенем розуміння їх змісту (читання з розумінням основного змісту, читання з повним розумінням змісту);

- вміння зафіксувати і передати письмово нескладну інформацію.

Відповідно до «Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», передбачається, що на кінець 4-го класу учні опановують рівень А1; 6-го – А2; 9-го – В1; 11-го – В2.

На різних етапах оволодіння іноземною мовою учні одночасно використовують її як інструмент для набуття знань з інших предметів: культурології, біології, екології, історії, географії, права, мистецтва, культури, астрономії та ін. У програмах для кожного року навчання цей аспект акцентовано.

Для забезпечення втілення наскрізної програми з англійської мови обрано НМК видавництва «Пірсон Ед'юкейшн» (Лонгман): Pingu Loves English; Pebbles (дошкільний курс); Blue Skies, English Together (початкова школа); World Club та Opportunities (середня та старша школа).

Усі вищезгадані підручники відповідають вимогам шкільної Програми з англійської мови та рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

Цей НМК враховує психологічні особливості кожної вікової категорії учнів, забезпечує поступове накопичення та повторення мовного матеріалу і сприяє розвитку творчих здібностей на кожному етапі навчання.

Інтегрована програма курсу англійської мови є складовою частиною безперервної професійної підготовки фахівців і являє собою наступний етап послідовності «школа – ВНЗ – післядипломне навчання».

Новизною даної програми є її орієнтація на виконання сучасного соціального замовлення – оволодіння студентами іноземною мовою як засобом комунікації, що в свою чергу обумовлює нові принципи навчання, поширення кількості аудиторних годин, розподіл навчальних груп за трьома рівнями

та організацію навчального процесу за змістовими та цільовими аспектами, сукупність яких забезпечує мовну і мовленнєву компетенцію.

На етапі ВНЗ програма містить:

- пояснювальну записку, в якій визначено принципи, цілі, основні положення концепції навчання іноземних мов у вищій школі;
- методичні рекомендації для кожного аспекту (говоріння, аудіювання, читання, граматики, писемне мовлення);
- рекомендації щодо навчання ділової англійської мови як складової навчального процесу;
- рекомендації щодо анотування та реферування текстів;
- завдання з читання, анотування, реферування текстів та ділового листування;
- засоби контролю;
- рівні володіння мовленням (шкала самооцінювання).

Курс англійської мови у ВНЗ для студентів, які навчаються за спеціальністю «Економіка підприємства» та «Соціологія», є логічним продовженням навчання в СЕПШ.

Втім, серед абітурієнтів є і випускники інших (загальноосвітніх) шкіл, що мають, як правило, нижчий рівень підготовки з іноземної мови.

Нова програма ґрунтується на принципах гуманізації та індивідуалізації навчання іноземної мови.

Гуманістичний принцип виключає з арсеналу викладача авторитарні розпорядження і категоричні вказівки, орієнтує на підтримку самовиявлення індивідуальності студента, заохочення його креативних здібностей.

Принцип індивідуалізації вимагає урахування психологічних особливостей студентів, що визначають характер і тип сприйняття ними мовної інформації.

Звідси виникає необхідність розподілу студентів на академічні підгрупи трьох рівнів: Pre-Intermediate (A2), Intermediate (B1), Upper Intermediate (B2).

Принцип особистісно орієнтованого підходу до викладання іноземних мов з об'єктивним врахуванням початкових знань

і особливостей засвоєння матеріалу кожним студентом, що лежить в основі комплектації груп, створює клімат психологічного сумісництва.

В організації ефективного навчання враховуються певні кількісні і якісні характеристики навчальної групи: її оптимальний склад (10–13 осіб); особисті характеристики; просторове розташування учасників спілкування в аудиторії (сидячи півколом, обличчям один до одного і т. ін.).

Для попереднього визначення початкових знань студентів використовуються тести, за результатами яких студенти розподіляються на декілька підгруп. Уточнення результатів відбувається протягом першого тижня, коли можливі переміщення з однієї групи до іншої (в деяких випадках необхідність переміщень виникає пізніше, протягом семестру). Добір навчальних матеріалів і календарно-тематичний план коригуються згідно з мовним рівнем підгрупи.

Нові умови і вимоги до всебічної підготовки фахівців, які здібні з успіхом конкурувати на ринку праці, визначають цілі і завдання мовної підготовки студентів ХГУ «НУА», що спеціалізуються в галузі «бізнес-управління» і «соціальний менеджмент», а саме: створення у студентів фундаментальної мовної бази і вироблення стійких навичок усного і письмового спілкування іноземною мовою. Мовна компетентність тих, хто навчається, визначається:

- стійкими навичками вимови (фонетика);
- усвідомленим засвоєнням і автоматизмом у вживанні граматичних форм і конструкцій (граматика);
- достатньо широким словниковим запасом, що виробляється і закріплюється на заняттях з аналітичного читання;
- навичками відбору і аранжування мовних засобів, що адекватні для реалізації комунікативної установи мовця (усна практика).

Звідси – доцільність звичайної для факультетів іноземних мов поаспектної організації навчального процесу: аспект усної практики, граматики, аналітичного читання.

Кожний викладач веде свій аспект, що дозволяє виробити найбільш доцільну систему введення і закріплення нового мовного матеріалу; використання різноманітного роздаткового матеріалу; виділення характерних помилок, що пов'язані з інтерференцією рідної мови, засоби їх усунення тощо.

Однак це аж ніяк не означає, що аспекти являють собою якісь замкнуті, ізольовані системи. Вони пов'язуються і взаємодіють, доповнюючи і підвищуючи ефективність один одного. Так, фонетичні навички і навички аудіювання відпрацьовуються на заняттях як з усної практики, так і аналітичного читання. У граматичних завданнях використовується активний лексичний матеріал текстів з аналітичного читання і тематичних розробок з усної практики тощо. Навчальне заняття сфокусовано на певному аспекті, але закріплює різноманітні знання і вміння, поступово доводячи їх до рівня навичок.

Усі аспекти практичного курсу іноземної мови є складовими частинами єдиного інтегрального комплексу, який тільки і може створити стійку базу мовних вмінь і навичок, що забезпечують невимушену мовну поведінку, яка визначає успішність спілкування.

- *Аналітичне читання* (I–III курси) являє собою читання, переклад, виконання мовних і мовленнєвих вправ, рольових ігор, розрахованих на засвоєння нової лексики і активізацію лексичного запасу студентів.

- *Фонетика* – корективний курс, розрахований на вироблення стійких навичок правильної вимови (як частина загальної роботи над мовою без виділення спеціальних аудиторних годин). Включає виконання спеціальних фонетичних вправ і прослуховування текстів, начитаних носіями мови, з подальшою імітацією; використання технічних засобів, лінгафонних курсів, тренувально-корективних вправ за допомогою фономатеріалів та ін.

- *Усна практика* (I–V курси) має за мету розвиток навичок усного мовлення за відповідною тематикою; вироблення

і вдосконалення вмінь сприймання та репродукування інформації, розширення лексичного запасу.

На I та II курсі вивчається побутова і країнознавча лексика. Із III курсу впроваджується загальноекономічна термінологія, лексика ділової мови. На IV і V курсах (магістри) розширюється лексичний запас за фахом. На заняттях використовуються автентичні навчальні посібники і підручники, твори художньої літератури, газети і журнали.

- *Аудіювання* (I–V курси) включає сприйняття на слух текстів, начитаних носіями мови, і виконання різних завдань, що контролюють розуміння прослуханого: переклад (двобічний), відповіді на питання, заповнення пауз у тексті, запис з подальшим відтворенням прослуханого і т. ін.

- *ГраMATика* (на I курсі як самостійний аспект, на старших курсах – як частина загальної роботи над мовою без виділення спеціальних аудиторних годин) – нормативний курс, метою якого є активне і свідоме засвоєння студентами граматичної будови англійської мови; він включає виконання вправ різного характеру: перекладацьких, підставних, виборчих, корективних і т. ін. ГраMATичний матеріал вивчається у тісному зв'язку з лексичним.

На I і II курсах закладаються основи граматичного матеріалу. На III та IV курсах іде поширення, поглиблення, деталізація матеріалу, відпрацьовуються навички автоматичного використання граматичних форм і конструкцій.

Повний список літератури і конкретний зміст занять представлені в календарно-тематичних планах із кожного аспекту курсу. Кожна година аудиторних занять передбачає 1 годину самостійної роботи студентів.

Зв'язок компонентів навчальної програми як у межах кожного року, так і протягом усіх п'яти років навчання забезпечує цілісність та наступність навчання.

Зростаючий рівень сформованості мовленнєвих навичок та вмінь дає можливість студентам II–III курсів працювати над темами, складнішими за змістом та формою, ніж на першому курсі.

Протягом четвертого курсу тематичний блок «Професія» набуває більшої значущості. В його межах студенти розглядають питання, що безпосередньо стосуються їх спеціалізації.

Зміст Програми 4–5 років навчання організовано за тематичними полями або блоками. Співвідношення тематичних блоків у межах кожного року навчання залежать від навчальних потреб студентів, їх інтересів, психологічних особливостей. Здійснюється інтегративне формування навичок та вмінь усного і писемного мовлення з послідовним удосконаленням кожного окремого виду мовленнєвої діяльності. Протягом п'ятого року навчання у процесі реалізації проектної роботи, тема якої відповідає темі дипломного дослідження, відбувається реінтеграція усіх видів мовленнєвої діяльності на більш високому рівні.

Максимальна результативність навчального процесу забезпечується правильно вибраними навчальними засобами і навчальними матеріалами, адекватними для конкретної методичної мети.

Як свідчить досвід викладання, один підручник з іноземної мови не здатний розв'язати всі завдання навчання і потребує спеціалізованих додаткових посібників, що складають навчально-методичний комплекс.

Опитування студентів проводиться на кожному занятті; контрольні роботи – після закінчення теми, розділу або уроку, в кінці семестру і навчального року. Екзамен на факультеті «Бізнес-управління» – наприкінці третього і восьмого семестрів, диференційований залік – наприкінці першого, другого і третього навчального року, наприкінці четвертого – залік. На факультеті «Соціальний менеджмент» студенти складають іспит наприкінці першого, четвертого року навчання та наприкінці дев'ятого семестру; після другого та третього навчального року – диференційований залік. Контрольні завдання включають виконання письмових і усних завдань і контролюють як суму фактичних відомостей за всіма аспектами, так і загальний рівень мовної підготовки студентів.

Індивідуальні заняття передбачають створення умов для реалізації творчих можливостей студентів, розвитку їх здібностей і заохочення до науково-дослідницької роботи і творчої діяльності.

Позааудиторні індивідуальні заняття обумовлюють виконання студентами індивідуальних завдань, які розглядаються як додаткові вправи до різних розділів курсу.

Консультації проводяться з метою одержання студентами відповідей на окремі теоретичні і практичні питання.

Самостійна робота студентів з іноземної мови є обов'язковою складовою частиною навчального процесу, що сприяє досягненню основної мети курсу навчання – формуванню комунікативної компетенції. Вона мусить становити не менше ніж 1/3 і не більше ніж 2/3 загального обсягу навчальних годин, які відведені на вивчення певної теми. Організація всіх форм самостійної роботи здійснюється на основі спеціальних навчальних посібників і уважно контролюється з боку викладача. Зміст самостійної роботи визначається навчальною програмою і методичними рекомендаціями викладача.

Ефективність організації самостійної роботи студентів залежить значною мірою як від максимального використання можливостей індивідуалізації навчання, так і від активного впровадження технічних засобів навчання.

Упроваджуються різноманітні форми самостійної роботи, що закладають основи самоосвітньої діяльності: додаткове читання іноземною мовою, робота в комп'ютерному класі у позаурочний час, написання рефератів, розробка проєктів і т. ін. Досягнення базового рівня навчання іноземної мови відкриває різноманітні шляхи для підтримки і підвищення досягнутого рівня мовної компетенції. У цьому ми убачаємо один із виявів принципів демократизації і гуманізації навчання, бо така жвава структура дозволяє дійсно враховувати потреби і можливості особистості, надає студентам право вибору, самостійності, стимулює навички і потребу роботи над самоосвітою протягом всього життя.

Базові принципи інтегрованої наскрізної програми були розроблені і почали впроваджуватися з 1999 року.

В 2004 р. накопичений досвід дозволив звести результати попередньої роботи в комплексну інтегровану програму безперервної підготовки з англійської мови на всіх етапах навчання в НУА. Програма погоджена науково-методичним центром вищої освіти України (20.04.04 р.).

Результати впровадження інтегрованої програми свідчать про її успішність, але не виключають необхідності внесення коректив і вдосконалень.

Кафедра іноземних мов СЕПШ та міжфакультетська кафедра англійської мови ХГУ «НУА» перебувають у процесі постійного творчого пошуку: оновлення навчальних матеріалів, апробація нових навчальних технологій, поширення видів творчих завдань, залучення носіїв англійської мови для проведення окремих занять, оптимізація критеріїв оцінювання знань.

Першочергове завдання ВНЗ – підготовка конкурентоспроможних фахівців.

Сьогодні невід’ємною складовою такої підготовки є володіння іноземними мовами як засобом спілкування – запорука затребуваності фахівців на ринку праці та їх кар’єрного успіху.

Список літератури

1. *Андрійко І. Ф.* Зарубіжні методичні концепції навчання іншомовного писемного мовлення та їх застосування в українському ВНЗ / І. Ф. Андрійко // Інозем. мови. – 2001. – № 3. – С. 22–24.

2. *Астахова Е. В.* Методика организации и проведения семинарских занятий по предметам гуманитарного цикла / Е. В. Астахова; ХГИ «НУА». – Х., 2000. – 52 с.

3. *Виготский Л. С.* Проблема возраста / Л. С. Виготский // Психология. – М.: Эксмо-Пресс, 2000. – 58 с.

4. *Гапонова С. В.* Розвиток особистості старшокласника у процесі навчання аудіювання іноземною мовою / С. В. Гапонова // Інозем. мови. – 2002. – № 2. – С. 3.

5. *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / Під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.

6. *Ищенко Т. М.* Дослідження типових ситуацій ділового англійського мовлення спеціалістів з економіки / Т. М. Ищенко // *Інозем. мови.* – 2000. – № 4. – С. 34–37.

7. *Крючков Г.* Гуманістичний підхід у навчанні іноземних мов / Г. Крючков // *Інозем. мови в навч. закл.* – 2003. – № 1. – С. 6–10.

8. *Леонтьев А.* Психолого-педагогические основы обновления методики преподавания иностранных языков / А. Леонтьев // *Alma Mater (Вестн. высш. шк.)*. – 1998. – № 12. – С. 13–18.

9. *Методика* навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 128 с.

10. *Рапопорт И. А.* Тесты в обучении иностранным языкам в средней школе: Пособие для учителей / И. А. Рапопорт, Р. Сельг, И. Соттер. – Таллин, 1987. – С. 184–205.

11. *Рогова Г. В.* Английский учим сами: Тесты по англ. яз. / Г. В. Рогова, Н. И. Красюк. – Минск, 1992. – 114 с.

12. *Скуратівська Г. С.* Підготовка студентів економічних факультетів до ділового спілкування із зарубіжними партнерами / Г. С. Скуратівська // *Інозем. мови.* – 1999. – № 2. – С. 26.

13. *Топтичіна Н. М.* Роль дискусії у процесі навчання вільного спілкування іноземною мовою / Н. М. Топтичіна // *Innovative approaches to teaching foreign languages and cultures in the new millennium.* – Dnipropetrovsk, 2002. – С. 148–153.

14. *Черноватый Л. Н.* Психолингвистические основы теории педагогической грамматики / Л. Н. Черноватый. – Х.: Основа, 1992. – 245 с.

15. *Ellis M.* *Teaching Business English* / M. Ellis, C. Johnson. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 237 p.

16. *Williams M.* *Psychology for Language Teachers: a Social Constructivist Approach* / M. Williams, R. L. Burden. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – P. 47.

17. *The Bulletin* of the Association for Business Communication. – 1994. – Vol. 62, № 4. – P. 37.

ІНТЕГРОВАНІЙ КОМПЛЕКС БАГАТОРІВНЕВОЇ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Рівень технологічного розвитку країни значною мірою залежить від інформаційного потенціалу і рівня інформаційних ресурсів. Процес інформатизації став одним із найбільш значущих глобальних процесів сучасності. Бурхливий розвиток і проникнення інформаційних технологій в усі сфери соціальної активності людей підтверджують справедливості цієї тези.

Від системи освіти вимагається створення суспільства висококваліфікованих, мобільних і творчих особистостей, які протягом життя мають постійну можливість опанувати нові передові знання і широкий доступ до державного і приватного фінансування інноваційної діяльності [1; 2]. Інформатика на сьогодні одна з фундаментальних галузей наукового знання, що формує системно-інформаційний підхід до аналізу навколишнього світу, вивчає інформаційні процеси, методи і засоби одержання, перетворення, передачі, збереження і використання інформації; стрімко розвивається і постійно розширюється галузь практичної діяльності людини, пов'язана з використанням інформаційних технологій.

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (ХГУ «НУА») включає Дитячу школу раннього розвитку, Спеціалізовану економіко-правову школу і Гуманітарний університет. Із 1997 року на базі цього інтегрованого комплексу створено експериментальний майданчик із відпрацювання і впровадження комплексу безперервної освіти. У межах цього експерименту розроблено комплексну програму безперервної комп'ютерної підготовки, що охоплює усі ланки інтегрованого комплексу.

У ХГУ «НУА» інформаційні технології вивчаються на усіх факультетах економічних і гуманітарних спеціальностей, оскільки сьогодні в суспільстві існує досить серйозна і стійка

соціальна потреба інформатизації, а головне – у використанні інформаційних технологій майже в кожній організації і практично у всіх сферах людської діяльності. Ця потреба обумовлена стрімким розвитком засобів інформаційно-обчислювальної техніки, проникненням інформаційних технологій практично в усі сфери соціальної практики і нагальною потребою їх ефективного використання в інтересах розв’язання актуальних соціально-економічних проблем.

Сучасні комп’ютерні технології й інтелектуальні інформаційні системи докорінно змінили інженерну, гуманітарну та наукову діяльність, а отже, і структуру, методологію і технологію вищої освіти. Це виявилось у зміні змісту інформаційної підготовки фахівців. Сьогодні вже недостатньо того, щоб при навчанні інформатики студенти бачили зв’язок зі своєю майбутньою професією. Необхідно, щоб під час навчання вони освоювали сучасні комп’ютерні технології, призначені для розв’язання прикладних задач із їх майбутньої спеціальності. Мало того, студенти повинні чітко усвідомлювати динаміку інформаційних процесів і технологій і бути готовими до освоєння нових програмних продуктів.

Принципово важливо для підвищення якості освіти визначитися зі структурою підготовки студентів у галузі інформатики, змістом навчальних дисциплін і технологією їх викладання.

Сучасні вимоги до інформаційної культури фахівця настійно диктують необхідність упровадження в освітній процес системи багаторівневої безперервної інформаційної підготовки, що особливу увагу повинна приділяти питанням безперервності, наступності та достатності інформатизації навчального процесу, інтеграції спеціальних і інформаційних дисциплін, формуванню професійно орієнтованого інформаційного середовища і єдиного інформаційного простору.

Тому в основу змісту підготовки дипломованих фахівців і магістрів у ХГУ «НУА» покладено наступні принципи:

- формування інформаційної компетентності фахівця, адекватної сучасному рівню і перспективам розвитку

інформаційних процесів і систем, можливе тільки при комплексному використанні інформаційних технологій у навчальному процесі ВНЗ як сукупності трьох взаємозалежних компонентів – об'єктів вивчення, інструментів вивчення дисциплін і нових освітніх технологій;

- розділи інформатики, що включають у себе основні положення інформаційної культури, технічну базу інформаційних технологій і їх програмне забезпечення, вивчаються студентами всіх спеціальностей у вигляді інтегрованого курсу, але з урахуванням профілю майбутньої професійної діяльності;

- для підвищення професійної компетентності випускника у сфері інформаційних технологій у навчальні плани, крім базового загальноосвітнього курсу інформатики, додатково включаються прикладні курси, орієнтовані на предметну галузь і професійне середовище діяльності фахівця;

- для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій у навчальних планах передбачено розділи дисциплін інформаційного циклу, що враховують різні рівні комп'ютерної підготовки тих, хто навчається, і сферу їх майбутніх професійних інтересів. Інформаційні технології використовуються у навчальному процесі, раціонально сполучаються з традиційними технологіями навчання студентів і підтримуються сучасними технічними засобами.

Націленість на вивчення нових інформаційних технологій, визнання високого розвивального потенціалу інформатики і її особливої ролі у формуванні сучасного інформаційного суспільства стали вихідними положеннями при розробці концепції безперервної інформаційної підготовки студентів економічних і гуманітарних спеціальностей ХГУ «НУА» [3–6].

Система безперервної інформаційної підготовки в ХГУ «НУА» будується на багаторівневій основі (див. схему):

- *нульовий рівень* – розвивальні комп'ютерні ігри в Дитячій школі раннього розвитку (ДШРР);

- *перший рівень* – інформаційна підготовка учнів у Спеціалізованій економіко-правовій школі (СЕПШ);

**ІНТЕГРОВАНІЙ КОМПЛЕКС
БЕЗПЕРЕРВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
У ХАРКІВСЬКОМУ ГУМАНІТАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
"НАРОДНА УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ"**

Д Ш Р Р (0 рівень)

С Е П Ш (I рівень)

**I етап
(пропедевтичний)
початкова школа
(1–4 класи)**

**II етап
(базовий курс)
середня школа
(5–9 класи)**

**III етап
(профільний)
середня школа
(10–11 класи)**

Ф Д П (II рівень)

Тестування абітурієнтів

Курси довузівської підготовки

ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Вхідний тестовий контроль знань студентів

Адаптаційні курси

Базова інформаційна підготовка (III рівень)

Факультет
БУ

Факультет
РП

Факультет
СМ

Факультет
ЗДО

Спеціалізована інформаційна підготовка (IV рівень)

Ф П Д О і К Н (V рівень)

Спеціалізована інформаційна підготовка груп післядипломної освіти і ПВС

- *другий рівень* – інформаційна підготовка абітурієнтів на факультеті довузівської підготовки (ФДП);

- *третій рівень* – базова інформаційна підготовка студентів на факультетах «Бізнес-управління» (БУ), «Референт-перекладач» (РП), «Соціальний менеджмент» (СМ) та заочно-дистанційної освіти (ЗДО) у Гуманітарному університеті;

- *четвертий рівень* – спеціалізована інформаційна підготовка студентів у Гуманітарному університеті;

- *п'ятий рівень* – спеціалізована інформаційна підготовка фахівців і спеціалізовані курси професорсько-викладацького складу на факультеті післядипломної освіти та корпоративного навчання (ФПДО і КН).

Нижче подано коротку характеристику й особливості кожного рівня інформаційної підготовки.

Нульовий рівень. У Дитячій школі раннього розвитку, з огляду на вік дітей, інформаційні технології представляються в основному розвивальними комп'ютерними іграми. У підборі ігор і розробці методики проведення занять беруть участь психологи.

Перший рівень. Наскрізна програма інформаційної підготовки учнів у Спеціалізованій економіко-правовій школі припускає вивчення курсу інформатики в три етапи з урахуванням вікових особливостей:

- 1 етап (пропедевтичний) – початкова школа (1–4 класи);
- 2 етап (базовий курс) – середня школа (5–9 класи), що забезпечує обов'язковий загальноосвітній мінімум підготовки школярів з інформатики;

- 3 етап (профільний) – середня школа (10–11 класи).

У побудові шкільної програми використано принцип дидактичної спіралі: спочатку – вивчення фундаментальних понять на етапі початкової освіти, їх наступний розвиток – у середніх класах середньої школи, наукове узагальнення – в старших класах.

Необхідними умовами забезпечення наступності навчання інформатики в ланцюжку «Дитяча школа раннього розвитку – середня школа – вища школа – післявузівська освіта» є:

- поглиблене вивчення фундаментальних понять, тобто збільшення значущості таких тем шкільних програм інформатики, як «Моделювання і формалізація», «Алгоритми і виконавці»;

- розширення використання можливостей сучасних комп'ютерних технологій у школі, їх систематичне застосування при викладанні не тільки інформатики, але й інших предметів;

- підвищення кваліфікації вчителів і викладачів університету у сфері інформаційних технологій;

- оснащеність комп'ютерних класів технікою, що дозволяє на практиці засвоїти інформаційні і телекомунікаційні технології;

- коректування програм з інформатики і рівня підготовки випускників шкіл, незалежно від профілю конкретної освітньої установи, до рівня вимог до абітурієнтів на вступних іспитах у ВНЗ;

- викладання інформатики в середній школі викладачами кафедри інформаційних технологій університету.

Другий рівень. Необхідною умовою формування інформаційної культури тих, хто навчається, є забезпечення наступності змісту шкільного і вузівського курсів інформатики. При цьому шкільні програми покликані забезпечити базові знання учнів, тобто сформувані уявлення про сутність інформації й інформаційних процесів, розвинути алгоритмічне мислення, що є необхідною частиною наукового світогляду, ознайомити учнів із сучасними інформаційними технологіями. Вузівські програми повинні поглибити і систематизувати знання інформатики та інформаційних технологій, отримані в школі, і забезпечити такий професійний, освітній стандарт, що вимагає рівень інформаційної культури фахівця. Вимоги до абітурієнтів, які вступають у ХГУ «НУА», збігаються з вимогами до рівня підготовки випускників середньої загальноосвітньої школи. Однак реальний рівень підготовки з інформатики в окремих школах із різних причин недостатньо високий.

Проведене в ХГУ «НУА» на факультеті довузівської підготовки тестування показує, що тільки близько 40% випускників шкіл мають сукупність знань і навичок у галузі інформатики, які відповідають повному обсягу вимог до абітурієнтів університету.

Якість освіти абітурієнтів впливає на якість освіти і розвитку студентів, а отже, і на якість підготовки майбутніх фахівців. Залежно від специфіки конкретної школи – звичайна, ліцей, гімназія – випускники мають різні рівні знань з інформатики, вимоги ж на вступних іспитах однакові для всіх абітурієнтів. У результаті цього випускники різних шкіл, маючи однакову оцінку в атестаті про середню освіту, опиняються в нерівних умовах при вступі і навчанні у ВНЗ. Для розв'язання цієї проблеми необхідне коректування знань школярів, що можливе, головним чином, на факультеті довузівської підготовки. На сьогодні на курсах довузівської підготовки ХГУ «НУА» навчальні групи формуються після тестування з урахуванням рівня знань і умінь абітурієнтів.

Третій рівень забезпечує базову підготовку студентів при вивченні дисципліни «Комп'ютерні технології й інформатика».

Викладання інформатики у ВНЗ із гуманітарним контингентом має свої особливості, оскільки алгоритмічне мислення, необхідне для глибокого освоєння інформатики, не властиве даним студентам. Тому найбільш перспективним є навчання умінню застосовувати сучасні програмні продукти без навчання умінню програмування.

Даний рівень підготовки включає п'ять етапів.

1 етап передбачає вступ у спеціальність, вивчення розділу інформатики, присвяченого апаратному забезпеченню персонального комп'ютера, операційним системам, прикладним програмам: архіваторам, антивірусам та ін. Розділ вивчається в першому семестрі і є базовим у підготовці студентів до вивчення новітніх інформаційних технологій.

Якість засвоєння цього розділу дисципліни значною мірою визначається рівнем шкільної підготовки з інформатики, що дуже відрізняється в різних категоріях студентів. Із метою

коректування знань і умінь і забезпечення диференційованого підходу в навчанні першокурсники проходять тестування, за підсумками якого для слабо підготовлених студентів організуються додаткові адаптаційні курси, а іншим – видаються індивідуальні завдання для виконання самостійних практичних робіт. Розроблено завдання різного ступеня складнощів, що дозволяє реалізувати принцип оптимальних освітніх траєкторій навчання для кожного студента з урахуванням його рівня підготовки. Таким чином, починаючи з першого семестру, розв'язуються завдання забезпечення наступності у викладанні шкільного і вузівського курсів інформатики.

2 етап підготовки включає вивчення студентами сучасних технологій з автоматизованої обробки текстової інформації. Цей розділ інформатики вивчається в другому семестрі. Протягом цього семестру студенти одержують теоретичні знання і практичні навички з оптимального формування текстових документів відповідно до сучасних вимог на базі новітніх технологій.

3 етап – у третьому семестрі освоюються програми і технології для роботи в мережі Інтернет.

4 етап підготовки передбачає вивчення нових технологій з автоматизованої обробки інформації на базі табличних процесорів. Кількість годин і семестри навчання залежать від спеціалізації факультету.

5 етап включає вивчення баз даних і систем управління ними.

На 4 і 5 етапах студенти освоюють основні принципи і методи виконання розрахунків у сучасних електронних таблицях, способи і принципи побудови реляційних баз даних, а також одержують практичні навички в розв'язанні різних профільних задач.

Інформаційні технології, освоєні на даному рівні підготовки, застосовуються для розв'язання повсякденних студентських завдань (розробка курсових завдань і робіт, рефератів, доповідей, статей, підготовка до семінарських і практичних

занять, до виступу на студентських наукових конференціях, участь у конкурсах і олімпіадах).

Четвертий рівень спеціалізованої інформаційної підготовки студентів містить у собі два етапи.

На *1 етапі* студентам залежно від факультету надається можливість здійснювати вибір технологій для розв'язання й аналізу бізнес-задач, професійного виконання функцій секретаря-референта в установах, організаціях, на підприємствах, розв'язання завдань соціального працівника. На цьому етапі студенти, використовуючи різні технології, у тому числі й Інтернет-технології, одержують практичні навички з постановки завдань, їх формалізації, розв'язання й аналізу отриманих результатів, а також із прийняття обґрунтованих рішень.

Для більш ранньої спеціалізації студентів частина дисциплін спеціалізованої комп'ютерної підготовки вивчається паралельно з дисциплінами базової підготовки.

2 етап четвертого рівня інформаційної підготовки студентів передбачає застосування набутих знань для розв'язання різних навчальних, наукових і професійних завдань, розробки курсових і дипломних робіт.

Важливим чинником формування інформаційної культури випускника ВНЗ є не тільки вивчення змісту блоку інформаційних дисциплін, але і широке використання можливостей сучасних інформаційних технологій як інструменту вивчення гуманітарних і спеціальних дисциплін. На сьогодні у ХГУ «НУА» використовується комп'ютерний інжиніринг, під яким розуміють сукупність методів практичного розв'язання задач за допомогою засобів обчислювальної техніки. Комп'ютерний інжиніринг багаторазово підвищує продуктивність праці за рахунок можливостей інформаційних технологій. Програма підготовки фахівців на основі комп'ютерного інжинірингу включає наступні основні напрямки:

- формування у студентів системи знань і навичок поетапної постановки цілей і вибору методів їх досягнення як основи для подальшого системного аналізу процесів;

- практичне застосування студентами методів комп'ютерного інжинірингу при виконанні фінансових, економічних, розрахунково-графічних робіт, курсовому і дипломному проектуванні, створенні інформаційно-методичного забезпечення навчального процесу.

Ідентичність інструментальних засобів і інформаційного середовища діяльності студента і фахівця дозволяє в ході наукової праці, курсового і дипломного проектування виконувати конкретні дослідницькі роботи. Результат підготовки студентів на основі комп'ютерного інжинірингу – освоєння найбільш застосовуваних спеціалізованих програмних продуктів, що дозволяють розв'язувати задачі в найкоротший строк і на високому рівні. Як наслідок, підвищується затребуваність випускників на ринку праці і полегшується їх адаптація на виробництві й в офісі.

П'ятий рівень спеціалізованої інформаційної підготовки передбачає додаткову підготовку фахівців і спеціалізовані курси професорсько-викладацького складу на факультеті післядипломної освіти та корпоративного навчання.

Для забезпечення комплексної системи безперервної інформаційної підготовки ХГУ «НУА» обладнаний мультимедійними і навчальними класами, оснащеними сучасними апаратними і програмними засобами, об'єднаними в локальну мережу з можливістю підключення до мережі Інтернет.

У такий спосіб *комплексна система безперервної інформаційної підготовки в ХГУ «НУА»* являє собою єдиний *інтегрований комплекс*, метою якого є практична реалізація можливостей інформатики, комп'ютерних технологій і телекомунікацій у підготовці курсових і кваліфікаційних робіт і активне використання інформаційних технологій у подальшій професійній діяльності. При цьому комплексне використання інформаційних технологій у навчальному процесі – як об'єктів вивчення, інструментів вивчення дисциплін і нових освітніх технологій – дозволяє досягти значного ефекту в підвищенні професійної компетентності випускника, підготувати фахівця, здатного впроваджувати у повсякденній роботі нові зразки

технологічних систем і успішно їх експлуатувати. Багаторівнева система підготовки є динамічною і передбачає щорічне коректування навчальних програм за напрямками підготовки. Реалізація даної системи дозволяє забезпечити в ХГУ «НУА» наступність дошкільного, шкільного і вузівського етапів формування інформаційної компетентності тих, хто навчається.

Оскільки в умовах глобальної інформатизації суспільства конкурентоспроможність випускників значною мірою визначається рівнем їх інформаційної компетентності, а рейтинг ВНЗ тим, наскільки гнучко в навчальному процесі враховуються тенденції розвитку комп'ютерних технологій, упровадження високоефективних професійно спрямованих систем інформаційної підготовки фахівців, очевидно, і далі залишатиметься одним із найактуальніших завдань педагогіки. І саме інформаційні дисципліни будуть ядром нового комплексу наукових дисциплін, що стане науковою базою інформаційного суспільства.

Список літератури

1. *Астахова В. И.* Непрерывное образование как приоритетное направление образовательной политики украинского государства / В. И. Астахова // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2002. – С. 497–499.*

2. *Астахова Е. В.* Из опыта становления системы непрерывного образования в Харьковском регионе / Е. В. Астахова // *Новый коллегіум. – 2003. – № 2. – С. 3–8.*

3. *Бобир С.* Інтегрований комплекс: Досвід багаторівн. безперерв. інформ. підгот. у Харк. гуманіт. ун-ті «НУА» / С. Бобир, В. Кірвас, В. Козиренко // *Освіта. – 2005. – 12–19 січ. (№ 2/3). – С. 10–11.*

4. *Козыренко В. П.* Непрерывное образование и преподавание информатики в школе / В. П. Козыренко, В. А. Кирвас, Г. В. Бровка // *Теорія і методика навчання інформатики та математики: Зб. наук. пр. Вип. 3. – Мелітополь: МДПУ, 2004. – С. 70–72.*

5. *Бобыр Е. И.* Система многоуровневой непрерывной информационно-технологической подготовки / Е. И. Бобыр, В. А. Кирвас // Экспертные оценки элементов учебного процесса: Материалы IV межвуз. науч.-метод. конф., Харьков, 31 окт. 2002. – ХГУ «НУА», 2002. – С. 35–37.

6. *Кирвас В. А.* Формирование ИТ-компетентности специалистов в системе непрерывной референтской подготовки / В. А. Кирвас, Н. Ф. Хайрова // Экспертные оценки элементов учебного процесса / Материалы VI межвуз. науч.-метод. конф., Харьков, 28 окт. 2004. – ХГУ «НУА», 2004. – С. 38–41.

БЕЗПЕРЕРВНА ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА: ДОСВІД ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Ідея постійного відновлення знань виникла в часи Платона і знайшла підтримку відомих діячів людства. На думку Й. В. Гете, людина повинна «переучуватися кожні п'ять років». Великий педагог Я. Коменський стверджував, що в житті немає іншої мети, крім навчання.

Принцип безперервності освіти був заново «відкритий», поновому інтерпретований і збагачений в епоху надзвичайно швидких науково-технічних, соціокультурних і економічних змін, що відбуваються у світі з другої половини ХХ століття. Насамперед, чітко позначився зростаючий розрив між кваліфікацією людей і потребами ринку, що призводить до швидкого старіння знань. Людство стрімко вступає у принципово нову для нього інформаційну епоху. Істотно змінюються всі складові способу життя людей. Значущість інформаційного сектора економіки постійно зростає. Важливою частиною, а, по суті, ядром сучасного суспільства є його освітня система. Концепція безперервної освіти ніби завершує прорив у часових межах навчання індивіда, прирікаючи його на освіту протягом усього життя в умовах швидких змін.

Модель безперервної освіти – це важливий крок на шляху формування нових освітніх інститутів суспільства. У той же час, поки ще не можна сказати напевно, якими саме вони будуть, що об'єктивно підсилює значення експериментально-пошукової діяльності.

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія» (ХГУ «НУА»), об'єднуючи всі етапи освітнього процесу – від дошкільного до післявузівського, є експериментальною базою впровадження моделі безперервної освіти.

У Народній українській академії формою практичної реалізації безперервної освіти є інтегровані кафедри. Вони об'єднують шкільних вчителів і викладачів ВНЗ, забезпечуючи

послідовність, наступність і єдність освітнього процесу. Розроблені колективами кафедр інтегровані програми з математики, історії, іноземної мови та інших навчальних дисциплін збагачують форми і методи навчальних технологій.

Відповідно до Закону України «Про освіту» [3], створення інтегрованих навчальних програм є одним із шляхів реалізації безперервної освіти.

Комплексна інтегрована програма з економіки має важливе значення для реалізації загальної освітньої стратегії ХГУ «НУА». Вона, по-перше, охоплює всі освітні ступені навчального комплексу; по-друге, її впровадження здійснюється на усіх факультетах і при підготовці студентів з усіх спеціальностей і спеціалізацій.

Комплексна інтегрована програма з економіки в ХГУ «НУА» базується на багаторівневій основі (див. рис.). Мета, методи і форми упровадження враховують психолого-педагогічні особливості навчання на кожному рівні.

На першому рівні здійснюється базова підготовка з економіки в Спеціалізованій економіко-правовій школі (СЕПШ), на факультеті довузівської підготовки і на непрофільному факультеті ХГУ «НУА» – «Референт-перекладач».

Базова підготовка з економіки у СЕПШ передбачає вивчення курсу «Основи економічних знань» у три етапи з урахуванням вікових особливостей школярів.

Перший етап (пропедевтичний). У початковій школі (2–3 класи) вивчаються початкові курси «Економіка і я» та «Економіка навколо нас». Метою даного етапу є формування основ економічного мислення і виховання в молодших школярів культури поведінки в умовах ринкового суспільства. На цьому етапі учні ознайомлюються з навколишнім життям, зі світом людей, їх потребами, способами задоволення цих потреб. Молодші школярі осягають економічні істини, поняття, категорії, явища і процеси; засвоюють первісні практичні навички грамотного споживання в ринковому суспільстві.

Методика економічного навчання в початковій школі передбачає використання рольових і дидактичних ігор,

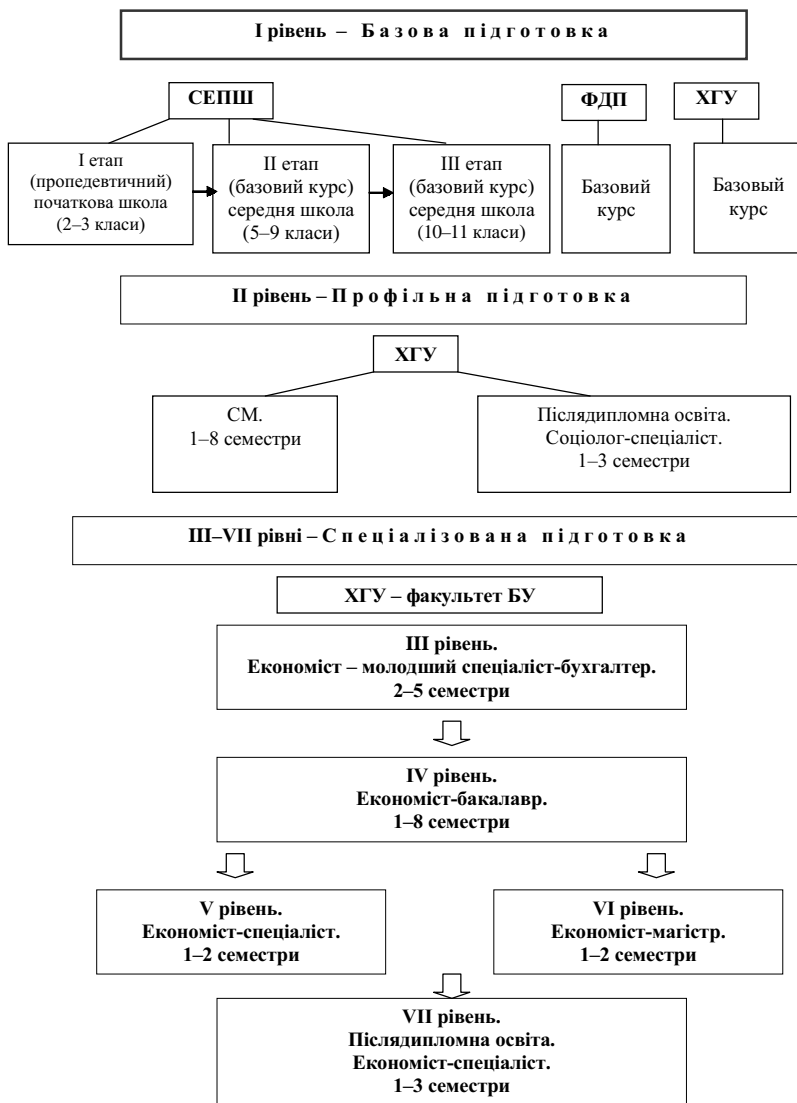

Рис. Комплексна інтегрована програма з економіки в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія»

дискусій, залучення образотворчих засобів, використання літературного матеріалу, екскурсії, а також організацію фронтальної, парної і групової роботи учнів. Курс економіки для молодших школярів органічно пов'язаний із такими предметами, як математика, розвиток мовлення, образотворче мистецтво, природознавство. Саме за допомогою міжпредметних зв'язків підвищується ефективність економічного навчання в початковій школі, де закладаються основи для подальшого вивчення економіки.

Базовий курс «Основи економічних знань» вивчається у 5–9 класах середньої школи і являє собою *другий етап* економічної підготовки в школі. На *третьому етапі*, у 10–11 класах, вивчається поглиблений курс «Основи економічних знань» із подальшим складанням державного екзамену з економіки.

Комплексна програма з економіки в ХГУ «НУА» відбиває реальний досвід інтегрування шкільних форм навчання.

У *рамках комбінованого уроку* передбачено індивідуальну роботу учнів і роботу в малих групах над розглядом економічних ситуацій. Школярам як видаються готові завдання, так і пропонується самостійно скласти економічні загадки і дати пояснення до них. Для набуття навичок економічного спілкування в середній школі застосовуються ігрові методи. У п'ятому класі проводяться ділові ігри «Добровільний обмін», «ЕКОНО», у шостому – «Аукціон», у дев'ятому – «Гранична корисність» і т. д. На економічних уроках ділового спілкування школярі вчаться формулювати і задавати питання, відстоювати свої погляди, здобувати навички проведення дискусій.

Позакласна робота з економічного виховання учнів організована у формі індивідуальних і факультативних занять. Їх проведення передбачає: розв'язання задач підвищеної складності, складання і розгляд тестових завдань, обмін думками з приводу сучасних економічних проблем. У позаурочний час здійснюється підготовка наукових доповідей для Малої академії наук.

Поряд із теоретичною підготовкою в школі здійснюється й *економічна ознайомлювальна практика*. Ця форма роботи

носить комплексний характер, що відобразилося у змісті етапів проведення практики. Спочатку, під час екскурсій, учні одержують оглядову інформацію про економіку Харківського регіону. Наступні етапи передбачають апробацію школярами комп'ютерної гри «Моделювання економіки і менеджменту», відвідування підприємств різних форм власності, складання і захист звіту про практику.

Середня освіта дозволяє школярам набути базових економічних знань, опанувати основні економічні поняття і закон, щоб мати можливість використовувати їх для розв'язання життєвих ситуацій.

Організаційним і науково-методичним інструментом здійснення безперервної економічної підготовки в Народній українській академії є інтегрована кафедра економічної теорії. Вона об'єднує шкільних вчителів економіки і викладачів економіко-теоретичних дисциплін вищої школи. Інтегрована кафедра є сполучною ланкою в системі «школа – ВНЗ». Колективом кафедри розроблено навчально-методичний комплекс дисципліни «Основи економічних знань» для середньої школи. При викладанні економіки в старших класах школи і на молодших курсах університету використовуються навчальні посібники «Економічна теорія в питаннях і відповідях», «Економічна теорія – політична економія в схемах і графіках», підготовлені професором кафедри економічної теорії Є. М. Воробйовим. Школярі, які беруть участь у конкурсах Малої академії наук, виконують свої дослідження під керівництвом викладачів кафедр економічного циклу. Слід зазначити, що тематика наукових праць також відбиває наступність економічної підготовки в ХГУ «НУА». Цей факт сприяє поглибленому вивченню економічних проблем школярами і формуванню основ наукових робіт студентів.

Таким чином, у побудові шкільної програми, що забезпечує обов'язковий загальноосвітній мінімум підготовки школярів з економіки, використано принцип дидактичної спіралі: вивчення фундаментальних понять на етапі початкової освіти,

їх наступний розвиток у середніх класах середньої школи і наукове узагальнення в старших класах.

Випускники СЕПШ є потенційним, але не єдиним чинником формування студентського колективу ХГУ «НУА». Чисельність студентів формується також абітурієнтами – випускниками інших навчальних закладів. Тому основна мета навчання на факультеті довузівської підготовки (ФДП) – поглиблення і коректування економічного мислення слухачів факультету до рівня випускників СЕПШ, а також ознайомлення їх із вимогами, що висуваються до студентів у ХГУ «НУА» при вивченні економічних дисциплін. Базова підготовка абітурієнтів на факультеті довузівської підготовки містить у собі вивчення курсу «Основи економічної теорії», у завершенні якого здійснюється підсумкове тестування. Якість економічної підготовки абітурієнтів впливає на якість освіти студентів факультету «Бізнес-управління» (БУ), а отже, і на якість підготовки майбутніх випускників ХГУ «НУА».

На перших курсах непрофільних факультетів ХГУ «НУА» – «Соціальний менеджмент» і «Референт-перекладач» – здійснюється базова підготовка з економіки. Вона забезпечується професорсько-викладацьким складом інтегрованої кафедри економічної теорії в процесі викладання нормативного навчального курсу «Основи економічної теорії», робоча навчальна програма якого адаптована до потреб майбутньої професійної діяльності.

Зміст *другого рівня* комплексної інтегрованої програми з економіки – підготовка з економіки в ХГУ «НУА» на факультеті «Соціальний менеджмент». Вона передбачає вивчення професійно орієнтованих дисциплін зі спеціалізації «Соціологія управління» у межах спеціальності «Соціологія» студентами денної форми навчання, а також у групах факультету післядипломної освіти (для тих, хто має першу вищу несоціологічну освіту). Мета даного рівня – озброїти майбутніх фахівців і магістрів соціології фундаментальними економічними знаннями і практичними вміннями і навичками для їх успішного застосування у подальшій професійній діяльності.

Третій рівень інтегрованої програми є «екватором» усього процесу спеціальної економічної підготовки в ХГУ. Після його проходження студенти факультету «Бізнес-управління» складають комплексний кваліфікаційний екзамен із бухгалтерського обліку для оцінювання знань за низкою професійно орієнтованих дисциплін («Теорія бухгалтерського обліку», «Оподатковування», «Управлінський облік») і одержують сертифікат.

Четвертий і п'ятий рівні інтегрованої програми є головним етапом спеціалізованої економічної підготовки. Тут зосереджені базові і спеціальні навчальні курси, форми вивчення яких різноманітні. Зокрема, виконання курсової роботи з курсу «Політекономія» у другому семестрі викликає у студентів необхідність одержання інформації з різноманітних джерел. Це матеріали лекцій, навчальні посібники, фундаментальна і періодична література, монографічні й електронні видання, довідники тощо. Причому слід зазначити, що усвідомлений вибір напрямку наукового дослідження, результати якого відбиті в курсових роботах, знаходить продовження у кваліфікаційних роботах випускників. Цьому сприяє розроблена інтегрованою кафедрою економічної теорії наскрізна тематика наукових праць – від курсової до докторської, наступність усіх ступенів освітнього процесу в НУА і постійне співробітництво викладачів кафедр економічного циклу.

Підсумковий контроль четвертого і п'ятого рівнів навчання передбачає складання державного екзамену з економічної теорії. Його зміст, методика прийому і критерії оцінювання характеризуються комплексністю. Екзаменаційна підготовка студентів охоплює кілька навчальних дисциплін, таких як «Політекономія», «Історія економічних учень», «Економічна історія», «Мікроекономіка», «Макроекономіка». Виконання завдань кожного білета передбачає тестування, короткі і розгорнуті відповіді на поставлені питання і розв'язання задачі. Екзаменаційна оцінка визначається як середня з отриманих за кожним видом завдань.

Шостий рівень – спеціалізована підготовка магістрів на факультеті «Бізнес-управління» передбачає читання загальних і спеціальних курсів, написання комплексної кваліфікаційної контрольної роботи, магістерської роботи і складання комплексного державного екзамену з економіки на присвоєння освітнього рівня «Магістр» за фахом «Економіка підприємства» – 8.050107.

Сьомий рівень – післядипломний ступінь інтегрованої підготовки економістів. Економічна підготовка на факультеті «Бізнес-управління» для тих, хто має першу вищу нееконімічну освіту, передбачає поглиблення знань із фундаментальних економіко-теоретичних дисциплін і одержання спеціальних знань із професійно орієнтованих дисциплін.

Багаторівнева система підготовки є динамічною і передбачає оперативне коректування навчальних програм за напрямками підготовки щорічно.

Дана інтегрована програма економічної освіти спрямована на розв'язання двох взаємозалежних завдань:

- постійне відновлення і поповнення економічних знань, що є необхідним в умовах сучасного стану суспільства, формування економічної культури в учнів – те, що з тим чи іншим ступенем успіху вже робиться сьогодні;
- реалізацію навчання в школі як органічної частини підготовки професіонала, здатного адаптуватися до вимог сучасного етапу розвитку економіки України – завдання стратегічне, а тому більш довгострокове і складне.

Для досягнення цих цілей у процесі навчання використовується структуроване і послідовне подання навчального матеріалу при вивченні кожної навчальної дисципліни.

У перспективі удосконалення програми буде проходити за наступними напрямками:

- подальша змістовна інтеграція навчальних програм з економіки СЕПШ і ХГУ «НУА»;
- посилення індивідуальної роботи серед учнів старших класів і студентів у процесі вивчення економіки;

- активне вивчення і взаємна адаптація методичного досвіду школи і ВНЗ для підвищення ефективності безперервної економічної освіти;

- активізація ролі СЕПШ у формуванні «соціального замовлення» кафедр факультету на методичну розробку проблем безперервної освіти й адаптації випускників СЕПШ у ХГУ «НУА»;

- забезпечення можливостей участі в навчальному процесі у старших класах СЕПШ кафедр, що формально не є інтегрованими (на відміну від загальнотеоретичних);

- розширення спектра спеціалізацій у рамках спеціальності «Економіка підприємства» при підготовці випускників вищої школи.

Таким чином, комплексна інтегрована програма з економіки в ХГУ «НУА» дозволяє забезпечити наступність всіх етапів економічної освіти, досягти значного ефекту в підвищенні професійної компетентності випускника і підготувати фахівця, здатного успішно розв'язувати різноманітні практичні завдання.

Список літератури

1. *Концепція розвитку економічної освіти в Україні: Проект // Інформ. вісн.: Вища освіта. – 2004. – № 13. – С. 20–28.*

2. *Кутырев В. А. Образование как образ жизни / В. А. Кутырев // Alma mater. – 1997. – № 10. – С. 14–19.*

3. *Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту»: Закон України № 100/96 від 23 березня 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 21. – Ст. 84.*

4. *Бондарева Н. Интегрированные учебные программы по экономике: первые шаги внедрения / Н. Бондарева, Е. Довгаль, Л. Комир // Экономика в шк. – 2005. – № 1. – С. 16–22.*

5. *Бондарева Н. Інтегровані програми з економіки у Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія» / Н. Бондарева, О. Довгаль, Л. Комір // Освіта. – 2005. – 2–9 лют. (№ 6). – С. 4–5.*

БЕЗПЕРЕРВНА ПРАВОВА ПІДГОТОВКА ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ

Інтегрована кафедра правознавства була створена з метою реалізації програми наскрізної підготовки школярів і студентів із правознавства в межах проведення в ХГУ «НУА» експерименту з відпрацювання модуля безперервної освіти й виховання.

Навчання основам правознавства в школі та університеті НУА проводиться на базі авторської навчальної програми, розробленої викладацьким колективом кафедри з урахуванням вимог нормативно-правових актів України з організації навчально-виховного процесу в середній загальноосвітній школі та ВНЗ, а також Національної програми правової освіти населення.

Як відомо, дана Національна програма орієнтована на створення в суспільстві всіх необхідних умов для набуття і поглиблення широкими верствами населення і, перш за все, учнівською та студентською молоддю, правових знань і навичок, їх застосування. Правова освіта розглядається в ній як частина загальної системи підготовки учнів і переслідує мету формування високого рівня правової культури і правосвідомості особистості, її ціннісних орієнтирів, активної громадянської позиції.

Сучасні вимоги до правової культури особистості диктують необхідність упровадження в освітній процес системи багаторівневої безперервної правової підготовки, спрямованої на:

- формування правової культури в учнів, адекватної сучасному рівню та тенденціям розвитку суспільних відносин і законодавству України;
- вивчення правових дисциплін студентами всіх спеціальностей у вигляді окремих поглиблених курсів з урахуванням профілю майбутньої професійної діяльності;
- логічну структурування та послідовне подання навчального матеріалу, що забезпечують якісне засвоєння освітніх

модульних програм, орієнтованих на оволодіння необхідними навичками й уміннями;

- використання в навчальному процесі сучасних інноваційних методик і прийомів з активізації пізнавальної діяльності студентів і школярів у поєднанні з традиційними технологіями навчання.

Спрямованість на якісне вивчення правової проблематики, визнання більш зростаючої ролі права у формуванні громадянського суспільства і правової держави, а також реалізація положень Національної програми правової освіти стали основоположними під час розробки концепції інтегрованої програми безперервної правової підготовки школярів і студентів усіх спеціальностей в НУА.

Система безперервної правової підготовки в НУА будується на багаторівневій основі.

Перший рівень – правова підготовка в Спеціалізованій економіко-правовій школі (СЕПШ).

Наскрізна програма з правознавства для учнів СЕПШ передбачає вивчення основ правознавства в три етапи з урахуванням вікових особливостей учнів. У побудові шкільної програми використано принцип дидактичної спіралі.

На першому етапі – викладання в початковій школі (рання пропедевтика), де передбачається ознайомлення молодшого школяра (4 клас) з елементарними відомостями у галузі права.

На другому етапі – викладання в середній ланці (5–8 класи) середньої школи, де відбувається накопичення й розвиток правових знань і формування в учнів цілісного уявлення про державу і право, їх роль у житті людини і суспільства, про законодавство в галузі прав і свобод людини, способи захисту цих прав.

На третьому етапі – викладання в старших класах (9–11 класи) середньої школи передбачає здобуття учнями системних знань із різних галузей права і навиків застосування знань із права на практиці. На даному етапі правового навчання відбувається процес трансформації одержаних на попередніх етапах навчання правових знань і етичних уявлень в особисті

ціннісні орієнтири, закладаються міцні основи правової культури, що дозволяє адаптуватися до вузівської програми правової освіти.

Принциповим для даного етапу шкільної правової освіти є залучення до проведення занять із правознавства в 10–11 класах СЕПШ вузівських викладачів кафедри, залучення учнів до сприйняття навчального матеріалу за методиками вищої школи і здобуття навиків самостійної роботи з нормативними правовими актами.

Другий рівень – правова підготовка абітурієнтів на ФДП (факультеті довузівської підготовки) НУА.

Підготовка абітурієнтів на факультеті довузівської підготовки передбачає поглиблення й корегування правових знань слухачів до рівня випускників СЕПШ, а також ознайомлення їх із вимогами, що висуваються до студентів у ХГУ «НУА» при вивченні правових дисциплін.

На курсах довузівської підготовки в усіх групах, незалежно від майбутньої спеціальності навчання у ВНЗ, передбачається однакова кількість навчального часу на вивчення курсу «Основи права», орієнтованого на навчальну програму з правознавства для учнів 10 і 11 класів СЕПШ НУА. Викладання даного курсу не спрямоване на підготовку до вступу у ВНЗ, а переслідує мету звести рівень підготовки з правознавства випускників різних шкіл із різним рівнем викладання основ права до якогось спільного знаменника, маючи за орієнтир рівень підготовки випускників СЕПШ.

Третій рівень – базова підготовка студентів. Вона здійснюється на всіх факультетах ВНЗ денної та заочно-дистанційної форм навчання і має на меті озброїти майбутніх фахівців і магістрів фундаментальними знаннями галузевого законодавства та практичними навичками його застосування для успішної подальшої професійної діяльності за напрямками підготовки в НУА.

Разом із тим, загальна кількість навчального часу і кількість юридичних дисциплін правового блоку, що вивчаються студентами різних факультетів ВНЗ, не однакова. Вона

коливається залежно від освітньо-кваліфікаційних характеристик майбутніх фахівців.

Так студентами, які отримують спеціальність «Економіка підприємства» на денному та заочному відділеннях, де відбувається навчання професійних економістів із поглибленою правовою підготовкою, опанування юридичних дисциплін здійснюється безперервно протягом дев'яти навчальних семестрів і закінчується комплексним кваліфікаційним екзаменом із правознавства.

Студентами, які навчаються за спеціальністю «Соціологія» і «Переклад», дисципліни правового блоку вивчаються протягом 4-х і 2-х навчальних семестрів відповідно і закінчуються комплексним екзаменом із правознавства.

Крім того, для студентів, які навчаються за спеціальністю «Соціологія», навчальні програми із вивчення блоку правових дисциплін розроблені з використанням основних положень із впровадження кредитно-модульної системи навчання та рейтингової системи оцінювання знань студентів за 100-бальною шкалою, розробленою у ВНЗ.

Рейтингова система оцінювання діяльності студентів містить сукупність показників, які носять диференційований характер, і дозволяє стимулювати активність роботи студентів упродовж вивчення того або іншого навчального курсу, при цьому необхідно враховувати виконання модульних завдань і складання заліків та іспитів.

На факультеті заочного і дистанційного навчання програми правової підготовки для економістів і соціологів аналогічні за тематичним змістом і загальною кількістю навчального часу, який відведений на вивчення правових дисциплін, навчальним програмам для студентів денної форми навчання цих факультетів.

Разом із тим, кількість аудиторних занять із навчальних дисциплін для студентів заочної форми навчання скорочена, а кількість позааудиторного навчального часу, що відводиться для самостійного опрацювання навчального матеріалу і нормативно-правових актів, передбаченого методичними

рекомендаціями з навчальних дисциплін, що вивчаються, істотно збільшена.

В успішному вивченні правових дисциплін студентами всіх факультетів і особливо заочної форми навчання велику роль відіграє самостійна робота як найважливіший метод і спосіб оволодіння дисципліною та перетворення правових знань у глибоке внутрішнє переконання. Останнє неможливо отримати механічним сприйняттям навчального матеріалу. Переконання виробляються в процесі самостійного творчого осмислення змісту курсів і приходять разом із розумінням наукової методології правового пізнання.

Особливе місце в процесі правової освіти та виховання молоді посідають правові турніри серед старшокласників, в організації та проведенні яких у Народній українській академії в цілому і на кафедрі правознавства зокрема накопичено значний позитивний досвід.

Турніри з основ правознавства серед учнів 9–11 класів загальноосвітніх шкіл м. Харкова і області, що виникли та проводяться щорічно, починаючи з 1997 року, за ініціативою Народної української академії та під безпосереднім керівництвом її ректора, професора В. І. Астахової, стали традиційними, щороку змінювалася лише їх права тема і зміст. Усього з початку їх організації в стінах НУА було проведено 8 шкільних турнірів. Турніри з правознавства, що проводяться в межах реалізації Національної та Регіональної програм правової освіти населення і Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки, сприяли підвищенню у школярів інтересу до вивчення правових проблем, формуванню в них правової культури і активної громадянської позиції до процесів, що відбуваються в суспільстві, розвитку у школярів правового мислення й кругозору, залученню їх до науково-дослідної роботи, а також виявленню обдарованих дітей і надання їм допомоги у виборі професії.

Накопичений досвід правознавчих турнірів серед старшокласників був використаний у процесі організації й проведення I і II Всеукраїнських турнірів юних правознавців, що відбулися

під егідою МОН України, фінали яких у листопаді 2003 року і в жовтні 2004 року відповідно було проведено також у стінах Народної української академії, про що свого часу опубліковано статті на сторінках газет «Освіта», «Освіта України» та інших.

При цьому слід підкреслити, що разом із викладачами кафедри правознавства НУА в розробці положення про Всеукраїнські турніри юних правознавців і їх змістовного компонента брали участь фахівці ХОНМІБО. Також їх проведенню активно сприяв фонд «Харківські правові ініціативи», керований народним депутатом України С. А. Косіновим, з яким Народна українська академія і кафедра правознавства плідно співпрацюють із питань удосконалення правової освіти й виховання учнівської молоді практично з моменту створення фонду в 2001 році. Крім того, у межах співпраці та за ініціативою фонду «Харківські правові ініціативи» кафедрою розроблено методичні вказівки для проведення уроків з основ права, які використовуються з початку 2004/05 навчального року в 5-х класах загальноосвітніх шкіл Київського району м. Харкова в порядку експерименту.

Турніри, що проводяться серед старшокласників, для викладачів кафедри, які беруть участь в їх підготовці та проведенні, стали невід'ємною складовою частиною реалізації академічної інтегрованої навчальної програми безперервної правової підготовки. Позааудиторний час зайнятості викладачів, пов'язаний із проведенням турнірів, враховується при складанні індивідуальних планів річного навантаження навчально-виховної роботи.

Таким чином, інтегрована програма безперервної правової підготовки в ХГУ «НУА» є єдиним освітнім модулем, що переслідує мету отримання учнями уявлень про механізм практичної єдності правових і економічних форм господарської діяльності та формах реалізації цієї єдності в професійних функціях майбутніх фахівців, випускників ВНЗ.

Вона переслідує мету поліпшення якості правової підготовки учнів (школярів і студентів), відповідає сучасним тенденціям розвитку правової освіти в Україні.

Використана в програмі багаторівнева система правової підготовки є динамічною, відповідає положенням Національної програми правової освіти населення й передбачає можливість проводити корегування навчальних програм курсів, що викладаються, з напрямів підготовки спеціалістів і магістрів.

Реалізація даної програми дозволяє забезпечити наступність шкільного і вузівського етапів формування правової культури учнів, здійснити стабілізацію навчальних планів і програм і, нарешті, виконати одне з найважливіших завдань – виховання в майбутнього випускника ВНЗ професійної самостійності та відповідальності, поваги до загальнолюдських цінностей і до закону як до необхідних умов його ефективної інтеграції в сучасне соціально-економічне середовище.

Список літератури

1. *Конституція України*: Принята на V сесії Верховної Ради України 28 июля 1996 г. // ВВР України. – 1996. – № 30.

2. *Про національну програму правової освіти населення*: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001.

3. *Про освіту*: Закон України у редакції від 23.03.96 р. // ВВР України. – 1996. – № 21. – Ст. 84.

4. *Про вищу освіту*: Закон України від 17.01.2002 р. // ВВР України. – 2002. – № 20. – Ст. 134.

5. *Мальцев В.* Безперервна правова підготовка студентів і школярів: Досвід Нар. укр. акад. / В. Мальцев // Освіта. – 2005. – 2–9 берез. (№ 10). – С. 4–5.

ІНТЕГРОВАНА ПРОГРАМА ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ЯК ФІЛОСОФІЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У процесі професійної освіти учні вивчають різні предметні сфери. Дисципліни, що вивчаються ними, вони нерідко сприймають як ізольовані, не пов'язані один з одним предмети. Такий підхід до освіти грішить однобічністю, оскільки сприяє лише фрагментарному, осколковому уявленню людини про світ, бачення його є не цілісним, а розірваним, не взаємозв'язаним, а відособленим.

Ще в 80-х роках ХХ століття з метою подолання відособленості навчальних курсів у ВНЗ нашої колишньої країни широкого поширення набула діяльність з інтеграції навчання. Однак це все промайнуло як чергова кампанія, зроблена за ініціативою Мінвузу.

Сучасні тенденції до скорочення аудиторних занять сприяють постійному оновленню навчальних планів і програм, примушують осмислювати ефективність навчального процесу в цілому, знову і знову звертають нашу увагу до ідеї інтеграції в процесі навчання.

Інтеграційні процеси в навчанні обумовлені, з одного боку, інтеграційними тенденціями в науці, з іншого – процесами інтеграції в реальній дійсності. Як відзначають автори монографії «Глобалізація і безпека розвитку», на початку ХХІ століття особливо виявляються такі закономірності, як колосальне зростання масштабів глобалізації, стрімке прискорення процесів глобалізації, посилення і поглиблення глобальної інтеграції [1, с. 12–13]. Відмінити або відкласти ці процеси неможливо. Їх можна вивчати і відповідно до результату дослідження приймати відповідні рішення.

На наш погляд, інтеграційні тенденції у сфері освіти вимагають переходу до інтегрованих знань, «наскрізною» проблематикою, інтегруючою освітній процес у гуманітарному

ВНЗ, можуть виступати, наприклад, проблеми людини, діалектики матеріального і духовного, формування екологічної свідомості [2]. Ця проблематика, викликана потребами самого життя, знаходить своє відображення у викладанні гуманітарних дисциплін Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія». Зупинимося на формуванні екологічної свідомості.

На сьогодні освітня робота серед молоді щодо формування екологічної свідомості поки що недостатньо ефективна. Екологічна свідомість формується на базі вивчення всіх навчальних дисциплін, але перш за все природничих. Проте більшість учнів не мають достатніх знань із таких гострих проблем, як співвідношення людини і природи, усвідомлення стану навколишнього середовища на національному і глобальному рівнях, розуміння екологічних проблем держави і світу, усвідомлення їх актуальності і універсальності, подолання споживчого ставлення до природи. Позначається погіршення життєвих умов, ослаблення мотивації до здорового способу життя, низький рівень екологічних знань, навичок, умінь.

Одним із дійових шляхів поліпшення цієї ситуації є екологічне створення навчальних програм, що вивчаються завдяки змістовному наповненню. Кафедра розробила інтегровану програму екологічної освіти і виховання (програму ЕОВ), дотримуючись принципу наступності навчання. Програма з'явилася як результат узагальнення і систематизації тієї навчально-виховної роботи, яка проводилася вчителями і викладачами кафедри.

На наш погляд, головними завданнями екологічної освіти являються:

- формування екологічних знань, розвиток екологічного мислення учнів і студентів, які передбачають загальне розуміння сучасних екологічних проблем держави і світу, усвідомлення їх важливості, актуальності і універсальності, здатності застосовувати екологічні знання і набуті уміння;
- розвиток умінь і навичок самоосвіти, самостійної і творчої роботи з екологічним матеріалом, його систематизація і аналіз;

- формування усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку і необхідності заміни її на екологічну;
- формування розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї коеволюції техносфери і біосфери, подолання споживчого ставлення до природи;
- виховання особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на національному і глобальному рівнях, уміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей і колективів;
- розвиток умінь ухвалювати відповідальні рішення відносно проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки;

• виховання глибокої поваги до власного здоров'я.

Основні цілі складеної нами програми ЕОВ:

- формування екологічної свідомості;
- забезпечення екологічної культури.

Програма ЕОВ складається з таких розділів:

I. Пояснювальна записка:

- Зміст і структура екологічної освіти.
- Дошкільне екологічне виховання.
- Шкільна і позакласна освіта.
- Екологічна освіта у вищій школі.
- Післядипломна екологічна освіта.

II. Програми:

- Шкільна освіта.
- Вища школа.

III. Еколого-світоглядна складова гуманітарних дисциплін філософського циклу.

IV. Особливості реалізації програми ЕОВ в Харківському гуманітарному університеті «Народна українська академія».

При її розробці використано цілу низку навчальних програм, які є змістом інваріантної і варіативної складових частин навчальних планів предметів фізичного, хімічного, біологічного і географічного напрямків, а також основи безпеки життєдіяльності. Ми намагалися прослідити логічні взаємозв'язки

між окремими розділами, темами і їх змістовним наповненням за етапами навчання.

Виявляється, увесь комплекс питань за кожною природничою дисципліною може бути об'єднаний в такі три групи:

1. Природне середовище.
2. Вплив природного середовища на людину.
3. Вплив людини на природне середовище.

Оскільки основи екологічного мислення закладаються у дитини в сім'ї, сім'я повинна сформувавши у дитини перші уявлення про навколишнє середовище, прищепити відчуття відповідальності за все живе, що її оточує, на основі культурних досягнень і традицій народу. Зміст, форми і методи екологічного виховання в сім'ї залежать від загальної культури батьків, їх екологічної освіти.

Наступною ланкою в розвитку екологічної свідомості дитини стає Дитяча школа раннього розвитку, її завдання – знайомити зі змістом і характером родинного екологічного виховання дитини і забезпечити умови для тісної взаємодії і підтримки того позитивного, що вже набуто в сім'ї. Головні цілі педагога на цьому етапі – виробити у дитини первинні практичні навички гуманно-творчої і чуттєвої взаємодії її з природними об'єктами.

Враховуючи надмірну емоційну чутливість малюків і дошкolarів, перевага віддається емоційно-естетичному сприйняттю природи, розвитку естетичних, інтелектуальних, гуманістичних почуттів і етичних норм у відношенні до природи. Фундамент екологічної свідомості становлять елементарні знання про природу. Словосполучення «екологічна свідомість» використовується не так давно, але вже стало дуже популярним. Екологічна свідомість – це вищий рівень психічного відображення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, розуміння місця і ролі людини в світі.

Виховання дітей проходить у процесі ігрової діяльності, читанні художньої літератури: міфів, казок; участі в дитячих конкурсах. Ефективність екологічного виховання дитини залежить від загальних дій сім'ї і освітніх установ, екологічної

освіти батьків і вихователів, їх бажання бути екологічно свідомими і передавати свої знання дітям. Вік 3–5 років є найбільш сприятливим для формування усвідомленого емоційно-позитивного ставлення до навколишнього світу. Вже в цьому віці можна допомогти дитині сформувати цілісне уявлення про навколишній світ і місце в ньому людини, закласти основи ексцентричної свідомості. У процесі ігор можуть розв'язуватися еколого-естетичні, виховні завдання, гра – найважливіший засіб виховання моральних відчуттів, етичних вчинків, культури поведінки.

Таким чином, цілеспрямована робота з формування екологічної свідомості починається з ДШРР. Тут організована школа «Юний еколог», систематично проводяться екскурсії. У молодшій школі в рамках курсу «Я і Україна» і в 5 класі читається загальний курс «Природознавство», що включає природознавчу складову. У кожному класі молодшої школи завжди знайдеться два-три екологи, які цікавляться посадкою квітів, люблять роботу із землею. Цією роботою звичайно управляє екологічна служба академії.

Школі відводиться провідна і найважливіша роль в екологічній освіті і вихованні учнів. Мета загальної середньої освіти – формування особистості з новим, екологічним типом мислення і свідомості, високим рівнем екологічної культури. Завдання цієї освіти – сформувати систему знань, поглядів і переконань учнів, які забезпечуватимуть суспільну відповідальність за стан навколишнього середовища, як основу існування держави, готовність його поліпшити шляхом прийняття необхідних екологічно грамотних рішень на основі нового стилю мислення і життя у згоді з природою. Ця ідея повинна розвиватися від початкової освіти до закінчення школи.

У молодших класах забезпечуються елементарні знання про комплексне вивчення природи: розкриття взаємозв'язків живої і неживої природи; кругообігу речовин і енергій; пристосування організмів до умов життя; залежність стану і здоров'я людини від змін у природі. Окрім уроків, доцільні такі форми

навчання, як спостереження в природі з елементами самостійних досліджень, заняття в бібліотеці із залученням учнів до самостійного пошуку.

Починаючи з 6 класу, вводяться біологія і географія, з 7-го – вивчається фізика, з 8-го – хімія. У 9-му – всі предмети: фізика, хімія, біологія, географія. З біології та географії складаються іспити. А в 10–11 класах вивчається знову інтегрований курс «Природознавство». Основне його завдання – формування в учнів наукової картини світу, адекватної дійсності, закладання основ наукового світогляду. Для тих, хто хоче вчитися у ВНЗ природничого профілю або поглибити свої природничі знання, факультативно викладається фізика, хімія, біологія.

У середніх і старших класах особливе значення набуває виховання почуття громадянства, патріотизму, відповідальності кожного громадянина за стан навколишнього середовища і його місце в ньому, акцентування уваги на тому, що будь-яка діяльність має як позитивний, так і негативний вплив на природу. У старшокласників розвиваються оціночні думки і деякі навички прогнозування.

Позашкільна освіта і виховання спрямовані на забезпечення потреб особистості в творчій самореалізації, поглиблення і розширення шкільного базового рівня екологічної освіти; підготовку до активної професійної і суспільної діяльності. Екологічна освіта здійснюється не тільки на уроках, але і через такі форми роботи, як екскурсії, екологічні акції, круглі столи, конференції.

Окрім цього, в програму включено післядипломну екологічну освіту.

Основною метою післядипломної освіти служить оволодіння фахівцями різних галузей господарства України новітніми досягненнями у галузі сучасної екології і кращим вітчизняним і зарубіжним досвідом у сфері раціонального природокористування, ресурсозбереження, екологічного менеджменту, екологічного маркетингу і бізнесу.

Програма екологічної освіти і виховання включає еколого-світоглядні аспекти дисциплін, які викладає кафедра. На наш

погляд, найбільша роль серед предметів інваріантної складової навчального плану у формуванні екологічної свідомості молоді відводиться біології, а також біологічній складовій курсу «Природознавство», однією з вимог якого є «використання знань для підтримання здорового способу життя».

У ВНЗ екологічна освіта в навчально-виховному процесі реалізується у викладанні наступних навчальних дисциплін:

- «Основи екології»;
- «Основи екології та екосоціології»;
- «Безпека життєдіяльності»;
- «Основи охорони праці»;
- «Цивільна оборона».

Екологічна освіта у ВНЗ є продовженням базової шкільної освіти з метою формування у студентів глибоких екологічних знань і основ біосферного і ноосферного світогляду майбутнього фахівця. Базовими напрямками екологічної освіти у ВНЗ повинні бути: еколого-економічний, еколого-юридичний, соціально-екологічний. Розвиток екологічної освіти у ВНЗ базується на розробці програм навчальних курсів з екології відповідно до вимог часу, міжнародних принципів і діючих стандартів.

При вивченні студентами таких курсів, як «Безпека життєдіяльності» і «Основи охорони праці» розглядаються питання впливу стану навколишнього середовища на стан здоров'я людини, впливи якості довкілля на економічні параметри, проблеми ергономіки, економічної значущості санітарії і гігієни праці, характеристики техніки безпеки.

Отже, структура даної програми передбачає:

- «Дошкільне екологічне виховання»;
- «Шкільна і позашкільна освіта»;
- «Екологічна освіта у вищій школі».

Новим моментом у нашій інтегрованій програмі є включення еколого-світоглядних аспектів філософії, історії філософії в Україні, релігієзнавства.

У програмі ЕОВ виділені еколого-світоглядні аспекти філософських навчальних курсів. Вивчаючи найбільш загальні

проблеми взаємозв'язку людини і світу, філософія досліджує проблеми людського буття і свідомості, співвідношення «людина – природа – суспільство», глобальні проблеми сучасності. Усі ці теми об'єднує наскрізна проблематика: співвідношення людини і природи.

Ще на початку курсу, коли студенти знайомляться з суттєвими відмінностями між східною і західною філософськими парадигмами, звертається увага на те, що на Сході панував синкретизм: людина традиційно не відокремлювала себе ні від природи, ні від суспільства. У взаємостосунках людини і природи акцент було зроблено на людині, тоді як на Заході – на природі. Філософській свідомості західної культури властива орієнтація на підкорення природи людиною (пригадаймо мічурінський лозунг «Ми не можемо очікувати милостей від природи, узяти їх у неї – наше завдання»). Таке споживче і зухвале ставлення людини до природи призводить до порушення рівноваги між ними.

У історико-філософському вступі слід звертати увагу на співвідношення людини і природи при розгляді всіх етапів розвитку філософської і культурної думки (античності, середньовіччя, епохи Відродження, Нового часу (класичного періоду), а також сучасного посткласичного періоду).

Як відомо, довгий час в західній науці домінувала механістична картина світосприймання. Зараз вона змінюється на синергетичну, суть якої викладена всесвітньо відомими ученими І. Р. Пригожиним і Р. Г. Хакеном. Для нас важливим є нове розуміння біологічних і соціальних систем як самоорганізованих, складних, нелінійних і відкритих (тобто таких, які обмінюються енергією, речовиною і інформацією з навколишнім середовищем). У стані невизначеності (нестійкості) систем, коли вони флюктуують, важко передбачити, в якому напрямку відбуватиметься їх подальший розвиток: стане він хаотичним (система може не витримати і буде руйнуватися) або більш впорядкованим. Як відзначив І. Р. Пригожин, ми все більше усвідомлюємо, що на всіх рівнях – від елементарних частинок до космології – випадковість і безповоротність

відіграють важливу роль. Матерія, на відміну від уявлень класичної механістичної картини світу, вже не є пасивною, їй також властива спонтанна активність, не говорячи вже про індивідуальну активність людини. Відмінність нового погляду на світ від традиційного настільки глибока, що ми маємо всі підстави говорити про «новий діалог людини з природою».

Слід звернути увагу на зміну уявлень про ставлення людини до природи на сучасному етапі. Значною мірою це пов'язано з тим, що приблизно з середини ХХ століття почалася сучасна екологічна криза, яка сьогодні стала глобальною. Ця криза призвела до забруднення довкілля і до нестачі природних ресурсів. Ще небезпечніша криза – криза екологічних систем, яка виявляється в порушенні стійкості структур геосистем і біосфери в цілому.

Слід зазначити, що екологічна криза є однією з глобальних проблем сучасності, яка в рамках взаємодії природи і суспільства включає також енергетичну і ресурсно-сировинну проблеми.

Розв'язання цих проблем забезпечується не лише практичними кроками у напрямі міжнародної співпраці, але і філософсько-етичними основами нової гуманістичної свідомості. У цих умовах важливо переглянути проблему буття людини і її свідомість, відмовитися від концепції її панування над природою, сприяти формуванню її екологічної свідомості. Екологічна свідомість включає усвідомлення людиною своїх вчинків, осмислення своїх дій по відношенню до природи і відповідальності за свої дії. Основними принципами екологічної свідомості є принцип гармонії людини і природи, а також принцип особистої відповідальності кожної людини за все живе на Землі, усвідомлення не лише своєї залежності від природи, але і залежності природи як від суспільства, так і від кожного із нас. Виховання екологічної свідомості – це по суті екологізація суспільної свідомості. Це реальний, історично обумовлений духовний процес, який включає переосмислення місця і ролі людства в світі, відносин людини і суспільства з природою.

Теоретичною базою сучасної науки про оптимізацію відносин «людина – природа – суспільство» є вчення В. І. Вернадського про біосферу і ноосферу. Він вважав, що ноосфера – це такий стан біосфери, в якому повинні господарювати глузд і розумна праця людини як нова, не бачена раніше на планеті геологічна сила, яка спричинить гармонізацію відносин у глобальній екосистемі.

Розширення розуміння про істотність впливу навколишнього середовища на людину і суспільство досягається в курсі «Історія української філософії». Упродовж усього курсу акцентується увага на такій для української філософської культури характеристиці, як антеїзм, тобто прихильність до рідної землі. Дуже яскраво цей принцип розкривається наочно в творчості П. Куліша, Т. Шевченка, В. Липинського.

П. Куліш відзначав, що ідеальним середовищем для щасливого людського життя є український хутір. Лише тут є можливим рівноправне спілкування людини з природою як з чимось вічним, гармонійним. П. Куліш протиставляв «хутір» – «місту», яке, з його точки зору, згубно впливає на людську душу своєю підкресленою орієнтацією виключно на матеріальний добробут.

Т. Шевченко бачить трагічну роздвоєність між богообраністю української землі, показаній наочно в живописній природі українського села, і історичними реаліями. Своє завдання Т. Шевченко якраз убачає у виконанні ролі поета-пророка, який повинен проповідувати різним соціальним верствам необхідність морального самовдосконалення в ім'я повернення України до попереднього «золотого віку».

В. Липинський запропонував свою політичну доктрину відновлення української державності після поразки національно-демократичної революції на трьох принципах:

- українська земля;
- українська нація;
- Українська держава.

Мова йде про те, що без власної Української держави не може бути української нації, а без української нації

неможливе на українській землі суспільне життя. Українська держава у формі спадкової монархії (Гетьманату) розглядалася як вище втілення історичних традицій нації і землі. У свою чергу, Земля розглядалася не просто як межі або риси певної території. На думку В. Липинського, господарські та інші особливості Землі визначають особливості національного характеру української нації і скріплюють її в єдине ціле ідеєю приналежності до неї.

Про необхідність і важливість урахування екологічного чинника при науковому аналізі певного явища студенти дізнаються із курсу «Релігієзнавство». Прикладом може слугувати екологія релігії – новітній напрям релігієзнавчих студій, що виникли в 1960 році. На думку засновника екології релігії шведського дослідника Оке Хульткранца, предметом екології релігії є вивчення інтеграції релігії в навколишнє середовище і наслідків такої інтеграції. Оке Хульткранц відзначав існування двох рівнів такої інтеграції:

- первинному рівню відповідають обряди, пов'язані з біологічним виживанням;
- на другому рівні релігія впливає опосередковано, через суспільство, в якому вона набуває поширення.

Звичайно в інтегрованій програмі слід враховувати також еколого-світоглядні аспекти економічних дисциплін. Адже будь-які економічні проекти передбачають врахування екологічних наслідків їх впровадження.

Методологічно реалізація наскрізної інтегрованої програми екологічної освіти і виховання виходить із принципів:

- послідовності отримання інформації;
- її доступності і зростаючих складнощів;
- підтримки міжпредметних зв'язків;
- відповідності віковій категорії учнів.

Основний результат реалізації програми ЕОВ – усвідомлена соціально значуща діяльність учнів, спрямована на досягнення вимірних позитивних змін стану навколишнього середовища, на безпеку життєдіяльності екосистеми «людина – природа», на підвищення якості життя.

Гуманістичний зміст програми ЕОВ полягає в тому, що вона покликана формувати цілісне світосприймання сучасної людини, сприяти продуктивному переосмисленню місця людини в природі, виховати любов до рідної природи і відчуття відповідальності за свої дії. Розв'язання глобальних проблем, які виникли перед сучасною людиною, вимагає, крім названого вище, інтенсивного розвитку духовності.

Складена програма заснована на багатопредметній моделі і має на увазі глибоку екологізацію змісту традиційних дисциплін як природничого, так і гуманітарного профілю.

У результаті системної освітньої і виховної роботи розв'язуються завдання формування екологічно відповідальної людини, яка чутливо сприймає красу навколишньої природи. Ми переконані, що відповідальна людина в умовах будь-якої виробничої діяльності ухвалюватиме рішення, що відповідають науковим принципам цілісності природи, оскільки вона усвідомлює ціну «перетворень» природи і чітко розуміє пріоритетне значення екологічних проблем над економічними.

Аналіз проблем безперервної екологічної освіти, вивчення її особливостей на різних рівнях навчання дозволив нам розробити дану програму і запропонувати її для розв'язання першочергових екологічних завдань.

Нарешті відзначимо, що радикальні зміни, які проходять у сучасному світі, призводять до значного корегування традиційної системи цінностей. На перший план виходять цінності життя, пошук шляхів і засобів виживання людства в умовах прогресуючого погіршення екологічної та соціальної ситуації. На ці аспекти безпеки життєдіяльності й орієнтує учнів наша програма ЕОВ. Вона націлює молодих людей на перегляд традиційних відносин як до людини, так і до природи, на вироблення здатності широкого, «міждисциплінарного» мислення, на пошук нових духовних основ людської життєдіяльності і нове розуміння її перспектив.

Список літератури

1. *Глобалізація і безпека розвитку: Монографія* / О. Г. Білоус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білоус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.

2. *Сухина В. Ф.* К вопросу об интеграционных тенденциях в образовании / В. Ф. Сухина // Вчені зап. Харк. гуманіт. ін-ту «Нар. укр. акад.». – 2002. – Т. 8. – С. 110–112.

3. *Крайнюк Е. В.* Экологическое образование и воспитание школьников / Е. В. Крайнюк // Школа XXI века – школа самореализации личности: Матер. XI науч.-практ. конф. учителей, работающих в системе непрерывного образования. – Х.: Изд-во НУА, 2004. – С. 63–64.

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА «ЗДОРОВ'Я», ШЛЯХИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

У Народній українській академії як освітньому комплексі, в якому реалізується ідея безперервної освіти, однією з пріоритетних є мета створення навчального закладу «Здоров'я і радості» з формуванням у викладачів, школярів, студентів і співробітників розуміння переваг здорового способу життя і здібності до його реалізації на практиці у всіх сферах життєдіяльності.

Здоровий спосіб життя розуміється як стан духовного, психічного, фізичного і соціального розвитку, який представляє соціальну цінність і самоцінність для кожної людини. Для цього в академії розроблена і діє програма з формування здорового способу життя – програма «Здоров'я», яка розрахована на період 2001–2010 рр.

Учасниками програми є викладачі, школярі, студенти і співробітники академії.

Основними підходами в досягненні мети формування здорового способу життя є:

- *діяльнісний*, що представляє освіту як активну корисну діяльність із формування здорового способу життя;
- *духовно-змістовний*, що базується на багатстві духовного потенціалу суспільства, його культури;
- *конкретно-історичний*, що передбачає формування здорового способу життя згідно з конкретною історичною ситуацією, з урахуванням регіональних особливостей (зокрема, ситуації, що склалася на Слобідській Україні);
- *особисто орієнтований*, який спрямований на розвиток позитивних якостей учасників процесу і передбачає високий рівень індивідуальної роботи;
- *системний підхід*, що розглядає формування здорового способу життя як важливий, невід'ємний елемент багаторівневої і багатосторонньої духовної освіти особистості молодого людини.

Програма з формування здорового способу життя в академії базується на наступних методологічних принципах:

- *інтегрованість* – сприяє позитивному впливу на увесь процес освіти;

- *комплексність* – синтезує наукові досягнення різних галузей, зокрема, психології, соціології, педагогіки, соціальної роботи, фізичної культури і спорту, охорони здоров'я та ін.;

- *доступність* – дозволяє охопити всі соціальні групи;

- *наступність* – спирається на кращі досягнення в зарубіжній і вітчизняній практиці, на традиції в освітньому процесі (від ДШРР до ХГУ);

- *культуровідповідність* – визначає взаємозалежність особистого розвитку учасника програми з особливостями соціально-культурного середовища;

- *превентивність* – прагнення запобігти негативним явищам;

- *активність* – сприяє формуванню активних рис вдачі, наполегливості учасників програми;

- *пріоритет прав* – затверджує право кожного на існування умов для ведення здорового способу життя;

- *відповідальність* – передбачає розвинене почуття відповідальності у суб'єктів діяльності, формування у викладачів, школярів, студентів і співробітників здатності самостійно і відповідально приймати рішення;

- *гласність, відвертість* – дає можливість, спираючись на правдиву інформацію про формування здорового способу життя, оцінювати результативність і ефективність програми.

Суб'єктами діяльності в програмі виступають такі структурні підрозділи: служба «Здоров'я», психологічна і екологічна служби, кафедра фізичного виховання та спорту, спортклуб, профком співробітників і студентів, а також всі викладачі, тьютори, класні керівники, члени студкому і навчкому, викладачі і співробітники, школярі, студенти та їх батьки.

Також допомогу в роботі з формування здорового способу життя надає юридична, соціологічна і естетична служби академії, студентські клуби.

Напрямки впровадження програми:

- у процес викладання навчальних дисциплін і, передусім, гуманітарного, природознавчого циклів;
- у процес позааудиторної та позакласної виховної роботи;
- у роботу з батьками;
- у процес роботи служб: «Здоров'я», екологічної, психологічної, юридичної, естетичної;
- через діяльність спортклубу та інших студентських клубів;
- через діяльність громадських організацій: профкому, студкому, навчкому.

Упровадження програми здійснюється на основі зворотніх зв'язків (суб'єкт – об'єкт – суб'єкт). Її напрямками є: навчання, виховання і освіта. Навчання спрямоване на розширення знань, вироблення умінь, навичок формування здорового способу життя, формування превентивної поведінки, просвітницьку роботу, спілкування і технологію мобілізації ресурсів (роботу служб, підрозділів, громадських організацій, роботу з батьками та ін.).

Для реалізації програми необхідно розв'язання наступних завдань:

1. Створення організаційних, педагогічних, психологічних, матеріальних і інших умов для проведення роботи з формування здорового способу життя в НУА, формування розуміння необхідності ведення здорового способу життя членами колективу академії; виступи на ректораті, вченій, гуманітарній, педагогічній радах, на нарадах керівників служб, зборах тьюторів, класних керівників, батьківських зборах, на засіданнях профкому, студкому, навчкому, студентських клубів, батьківського клубу та ін.; поширення ідеї формування здорового способу життя через засоби інформації (газети «Академія», «Бегемот», «Трамплін») і рекламу (стенди, рекламна продукція).

2. Ведення просвітницької роботи з формування здорового способу життя, підготовка і видання методичних посібників, рекомендацій з формуванню здорового способу життя

в навчальному і позанавчальному процесах; розробка методик впровадження ідей в навчальний і позанавчальний процеси.

3. Виявлення позитивних лідерів і залучення їх до роботи; підбір і навчання лідерів серед членів навчкому і студкому.

4. Створення умов для роботи молодіжних лідерів серед своїх ровесників. Розробка і надання інформаційних, консультативних, освітніх і оздоровчих послуг під час реалізації програми.

5. Упровадження ідей здорового способу життя в навчальну і позанавчальну діяльність, у роботі з батьками.

6. Оцінка ефективності впровадження програми за допомогою соціолого-педагогічного моніторингу.

7. Активне залучення членів колективу до занять спортом, фізичною культурою, туризмом, створення умов для подальшого розвитку і підтримки в НУА здорового способу життя.

Критерії ефективності реалізації програми:

- наявність і реалізація заходів, спрямованих на виконання програми «Здоров'я», в планах роботи підрозділів і служб, в планах навчкому і студкому;

- кількість публікацій в засобах інформації (газетах «Академія», «Бегемот», «Трамплін»), присвячених питанням здорового способу життя;

- стабільна динаміка поліпшення стану здоров'я молоді, що вчиться, викладачів і співробітників (зменшення кількості пропущених занять за лікарняними листами; зменшення кількості звільнених за станом здоров'я від занять із фізичного виховання);

- позитивні тенденції в учнівському і студентському середовищі щодо питань формування здорового способу життя, підвищення рівня знань, умінь і навичок його підтримки (за результатами соціологічних досліджень);

- кількість залучених викладачів, школярів, студентів і співробітників до участі в спортивних, фізкультурно-оздоровчих заходах і турпоходах;

- місця, що посіли учні СЕПШ у Спартакіаді приватних шкіл, студенти ХГУ «НУА» в Спартакіаді ВНЗ м. Харкова, викладачі і співробітники в Спартакіаді «Здоров'я»;

- подальший розвиток матеріально-технічної спортивно-оздоровчої бази в академії;
- наявність контактів і проведення спільних заходів щодо формування здорового способу життя з ВНЗ м. Харкова, України, ближнього і далекого зарубіжжя.

Умови реалізації програми:

- управлінсько-ресурсні: забезпечення високого рівня управління програмою, залучення до її виконання кваліфікованих фахівців, наявність матеріальних і фінансових ресурсів;
- соціально-організаторські: забезпечення високого рівня організації роботи усіх структурних підрозділів академії;
- психолого-педагогічні: забезпечення високого рівня підготовки методичних матеріалів, упровадження методик у навчальний і позанавчальний процеси, проведення рекламно-просвітницької роботи, підготовка лідерів серед молоді, формування мотивації ведення здорового способу життя у членів колективу Народної української академії.

У програмі «Здоров'я» передбачено загальний розділ, в якому описані конкретні заходи щодо реалізації даної програми для кожного підрозділу. В інших розділах висвітлено питання роботи з різними категоріями учасників освітнього процесу: ДШРР, СЕПШ, ХГУ «НУА», викладачами і співробітниками, батьками учнів, а також питання розвитку матеріально-технічної бази, необхідні для підтримки здорового способу життя в академії.

Таким чином, програма «Здоров'я», що реалізується в Народній українській академії, об'єднує і погоджує роботу всього колективу щодо формування здорового способу життя, вона охоплює багато питань фізичної і професійно-прикладної підготовки, санітарії і гігієни, оздоровчо-профілактичних заходів боротьби зі шкідливими звичками, організації дозвілля всіх учасників освітнього процесу. Все це дозволяє формувати всебічно розвинену особистість, сприяє засвоєнню норм і правил здорового способу життя в академії.

ПРОГРАМА З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПРОТЯГОМ ЖИТТЯ

Фізичне виховання та спорт у сучасних умовах визначаються як важлива сфера соціальної політики громадського суспільства, як невід’ємне право кожної людини, ефективний засіб організації дозвілля та підвищення якості життя. В основі системи фізичного виховання є ідеї розвитку особистого підходу, оптимізації та інтенсифікації навчально-виховного процесу. Конкретна людина є головним об’єктом і суб’єктом фізичного виховання.

У Народній українській академії процес фізичного виховання здійснюється відповідно до «Наскрізної робочої програми з фізичного виховання», яка охоплює як учнів СЕПШ, так і студентів ХГУ «НУА». Зазначена програма розроблена відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про фізичну культуру та спорт», Державної програми розвитку фізичної культури та спорту, Цільової комплексної програми «Фізичне виховання – здоров’я нації», базової навчальної програми для вищих навчальних закладів України «Фізичне виховання», проекту Національної доктрини розвитку фізичної культури та спорту, Концепції 12-річної загальної середньої освіти.

Мета курсу «Фізичне виховання» в умовах безперервної освіти – створення максимально сприятливих умов для розвитку фізичних здібностей, духовних і моральних якостей людини; забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей, потреб та мотивацій кожної людини; створення у молоді системи орієнтирів та поглядів на роль фізичної культури та спорту як необхідної складової для всебічного гармонійного розвитку особистості.

Основними завданнями фізичної культури в СЕПШ та фізичного виховання в університеті, які сформульовані у програмі, є:

- всебічний розвиток особистості та її самовизначення під час творчого оволодіння тими чи іншими засобами рухової, фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності;

- створення цілісного теоретичного уявлення щодо фізичної культури як компонента загальної культури шляхом оволодіння основами відповідних знань;

- творче засвоєння засобів рухової діяльності, виховання моральних та вольових якостей, формування потреби у систематичних заняттях фізичними вправами;

- формування відповідного вміння використовувати різноманітні методи та засоби фізичного виховання з урахуванням особистого рівня рухових та психічних здібностей;

- засвоєння основних правил активного та здорового способу життя, а також умінь його підтримувати засобами фізичної культури та спорту;

- максимальна самореалізація особистості в процесі занять з орієнтацією на індивідуальні схильності.

Основними принципами фізичного виховання в умовах безперервної освіти є:

- діяльнісний підхід;

- виховання та розвиток особистості людини;

- оптимізація та інтенсифікація навчального процесу на основі використання сучасних теорій навчання;

- урахування найбільш сприятливих вікових анатомо-фізіологічних періодів формування і розвитку фізичних якостей особистості;

- пріоритетне і варіативне використання фізичних вправ з урахуванням індивідуальних особливостей учнів і студентів.

Програма для кожного класу (курсу) включає в себе теоретичний матеріал, матеріал для самостійної роботи, контрольні навчальні нормативи і вимоги, комплексний тест оцінювання рівня фізичної підготовки тих, хто займається.

Особливості навчальних занять у СЕПШ:

а) розподіл класів на уроках із фізичної культури за статевими ознаками, починаючи з п'ятого класу. Це пов'язано, насамперед, з необхідністю побудови навчального процесу з урахуванням відомих вікових та фізіологічних особливостей учнів;

б) введення здвоєних уроків із фізичної культури, починаючи з восьмого класу, що дозволяє поступово збільшувати фізичні навантаження, зробити уроки більш різноманітними та цікавими.

Підрозділ програми «Навчальний матеріал» дозволяє сформувати систему теоретичних і методичних занять, практичних вмінь і навичок та методики розвитку фізичних якостей особистості. У процесі вивчення навчального матеріалу учням виставляються поточні оцінки за теоретичні та методичні знання і техніку виконання рухових дій.

Підрозділ програми «Матеріал для самостійної роботи» являє собою вимоги практично-методичного характеру і дозволяє учням планувати і виконувати мінімальний обсяг самостійної роботи у позанавчальний час. У ньому систематизовані контрольні вправи для самопідготовки тих, хто займається.

Підрозділ програми «Навчальні контрольні нормативи та вимоги» дозволяє здійснювати контроль за засвоєнням пріоритетного навчального матеріалу відповідно до нормативних критеріїв оцінювання за рухливі дії. Для цього в кінці вивчення кожного елемента програми планується один-два уроки, у процесі яких учні виконують контрольні нормативи і вимоги.

Головними критеріями виставлення оцінки є кількість відвіданих занять, поточні оцінки за виконання рухливих дій і оцінка за виконання навчальних контрольних нормативів і вимог.

Підрозділ програми «Комплексний тест оцінювання рівня фізичної підготовки» дозволяє здійснювати систематичну роботу з розвитку основних фізичних якостей, а також проводити підсумкове тестування учнів.

Для оцінки рівня фізичної підготовки учнів використовується єдина шкала оцінювання, яка складається із суми балів «1» і «2», максимальна кількість балів дорівнює 12.

Учні, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи, складають спеціальні нормативи, що розроблені викладачами кафедри.

У програмі надається матеріал щодо організації навчального процесу з предмету «Фізичне виховання» у студентів ХГУ «НУА», основні положення якого наведено нижче.

Фізичне виховання студентів організується на основі самостійного вибору ними виду спорту, що розвивається в університеті, або спеціалізації, що обирається студентами: футбол, волейбол, баскетбол, настільний теніс, бадмінтон, атлетична гімнастика, аеробіка, степ-аеробіка, лікувальна фізична культура (для студентів, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи).

Програма включає теоретичний, методичний матеріал, практичну підготовку та складання контрольних нормативів.

Для оцінювання рівня фізичної підготовки студентів використовується єдина шкала оцінювання, яка складається з суми балів «1», «2», «3», «4» і «5»:

28–30 балів – «відмінно»;

22–27 балів – «добре»;

17–21 – «задовільно»;

16 балів і менше – «незадовільно».

Студенти I–IV курсу всіх факультетів складають диференційований залік із фізичного виховання. До уваги при прийнятті заліку беруться:

- кількість та систематичність відвідування занять;
- знання відповідного теоретичного та методичного розділу програми;
- оволодіння основними технічними прийомами та фізичними вправами згідно з обраними видами спорту;
- самостійна робота;
- виконання конкретних навчальних нормативів;
- участь у спортивно-масових заходах та змаганнях.

Навчальні групи в університеті формуються за видами спорту та спеціалізаціями, за статтю і з урахуванням базової спортивної підготовки студентів. У ВНЗ продовжується підвищення рівня загальної, спеціальної фізичної та професійно-прикладної підготовки студентів.

Навчальний матеріал у програмах із видів спорту розроблено викладачами кафедри фізичного виховання та спорту з використанням навчально-методичних посібників і програмно-нормативних документів із цих видів спорту. Він містить додаткові теми для теоретичної підготовки, подано відповідний розподіл навчальних годин на увесь період навчання, спеціальні нормативи для даного виду спорту.

Розділ «Самостійна робота» містить теоретичну і методичну підготовку, професійно-прикладну підготовку, самостійне виконання вивченого матеріалу і творчу діяльність студентів.

Самостійна робота підвищує рівень засвоєння навичок та вмінь, вчить користуватися ними самостійно в подальшому житті, розвиває культуру розумової та фізичної праці.

Самостійна робота – це ідеал діяльності, якою студенти зможуть займатися і після навчання у вищому навчальному закладі.

Практична самостійна робота включає наступні види робіт:

- круговий метод проведення занять;
- самостійне проведення будь-якої частини заняття;
- підготовка до складання нормативів державного тестування;
- вивчення офіційних правил обраного виду спорту, участь у суддівстві змагань у СЕПШ;
- відпрацювання елементів техніки і спеціальних вправ, що вивчаються на заняттях.

Контроль за самостійною роботою студентів із технічної, спеціальної і фізичної підготовки здійснюється викладачем шляхом періодичних вимірів (наприклад, один або два рази на місяць) із відображенням результатів у спеціальному журналі.

Підрозділ програми «Організація занять в умовах кредитно-модульної системи» включає розподіл всього курсу на

відповідні модулі, критерії оцінювання роботи студентів, систему оцінювання в кожному модулі та за увесь період навчання.

Підбиваючи підсумки, можна виділити такі позитивні моменти програми з фізичного виховання, яка розроблена та функціонує в Народній українській академії:

1. Навчальний процес із фізичного виховання починається від молодшого шкільного віку та охоплює увесь період навчання у середній школі та ВНЗ. Упродовж такого тривалого часу спілкування з дитиною у викладачів виникає реальна можливість вивчити особистість дитини та сформувати у неї стійку мотивацію щодо занять фізичною культурою та спортом.

2. Процес навчання на всіх етапах спрямований не на запам'ятовування найбільшого обсягу знань із фізичної культури, а на засвоєння основних правил активного та здорового способу життя, а також умінь його підтримування засобами фізичної культури та спорту.

3. У дітей формуються вміння та навички самостійного проведення окремих частин занять, починаючи від молодшого шкільного віку. Постійний розвиток цих умінь та навичок протягом усього періоду навчання дозволяє навчити дитину самостійно займатися фізичними вправами, уміти правильно підбирати вид фізкультурно-оздоровчої діяльності та індивідуальні фізичні навантаження.

4. Підвищення вимог до викладачів спрямовано на розвиток у них почуття нового в роботі, педагогічного такту, розширення знань свого предмета, умінь розвивати мислення, волю та емоції учнів, формувати моральні, гуманістичні стосунки, розвивати в учнів навички самостійного набуття знань із фізичної культури та самостійних занять фізичними вправами.

5. Навчальний процес у ВНЗ підпорядковано максимальній самореалізації особистості та зорієнтовано на індивідуальні нахили кожного студента, на формування фізичного виховання особистості, що передбачає включення людини у фізкультурну діяльність через самостійний вибір системи занять.

6. Здійснено перехід від системи управління до системи самоуправління фізкультурною діяльністю, тобто надання студентам «права на помилку» у процесі вибору виду індивідуальних занять та визначення серед них найбільш припустимого для себе.

7. Застосовується технологія педагогічного співробітництва, коли під час спілкування викладача і студента відбувається зіставлення ціннісних орієнтацій, знань та досвіду, змінюється світогляд студента щодо фізичної культури.

8. Системі занять надано індивідуалізованого характеру, що спрямовано на свідоме використання нових засобів фізичної культури для зміцнення здоров'я, рекреації та підвищення працездатності.

Список літератури

1. *Красуля М. О.* Удосконалення системи фізичного виховання в умовах безперервної освіти / М. О. Красуля, А. В. Красуля // Вчені зап. Харк. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.» / Редкол.: В. І. Астахова (голов. ред.) та ін. – Х.: Вид-во НУА, 2004. – Т. 10. – С. 165–175.

2. *Красуля М. А.* Физическое воспитание (кредитно-модульна система) / М. А. Красуля. – Х.: Изд-во НУА, 2004. – 20 с.

3. *Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (проект) / Теорія та методика фізичного виховання / Редкол.: І. Ф. Прокопенко (голов. ред.) та ін. – Х.: Вид-во ТОВ «ОВС», № 2, 2004. – С. 7–19.*

4. *Робочі програми із видів спорту [Кафедра фізичного виховання і спорту]. – Х.: ХГУ «НУА», 2004.*

5. *Фізичне виховання: Навчальна програма для вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації. – К., 2003. – 30 с.*

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА БЕЗПЕРЕРВНОЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В НУА

Розробка комплексної програми безперервної практичної підготовки учнів і студентів НУА на 2005–2010 рр. зумовлена необхідністю вдосконалення практичної складової якісної професійної підготовки фахівців із вищою освітою, яка виступає вагомою конкурентною перевагою випускників ВНЗ на ринку праці.

Послідовна і комплексна практична підготовка формує також у майбутніх молодих фахівців затребувані суспільством соціальні навички і професійну компетентність, які забезпечать їм соціальну, трудову адаптацію і мобільність в умовах світу, що постійно змінюється.

Концептуальні підходи до розробки комплексної програми безперервної практичної підготовки викладені в її преамбулі. Інтегративність і наступність усіх видів практичної діяльності учнів і студентів відображені як в змісті, так і в структурі даної програми.

У I розділі *«Вдосконалення практичної спрямованості навчального процесу»* осмислені і запропоновані основні напрямки, форми і методи навчальної діяльності, що стимулюють розвиток в учнів і студентів самостійності у навчанні, навичок аналізу реальних ситуацій, їх моделювання, здібностей до співтворчості тощо.

У II розділі *«Виробнича практика»* визначені шляхи підвищення ефективності практики, упровадження в неї інноваційних компонентів, створення сприятливих умов для набуття досвіду професійної діяльності. Органічною частиною даного розділу стали розроблені випускаючими кафедрами наскрізні програми виробничої практики студентів за всіма спеціальностями НУА, а також наскрізна програма навчальної практики учнів СЕПШ.

У III розділі «Трудове виховання учнів і студентів, що беруть участь у соціально значущих проектах» знайшов відображення такий найважливіший компонент практичної підготовки учнів і студентів, як цілеспрямоване формування їх соціальних навичок, позитивної трудової мотивації.

Комплексна програма безперервної практичної підготовки учнів і студентів НУА на 2005–2010 рр. затверджена на засіданні Вченої ради НУА 27.12.04 р. (протокол № 5).

Концептуальні підходи

Еволюція системи безперервної освіти як відгук на соціальні замовлення сучасного суспільства передбачає інноваційні зміни у всіх структурних і змістовних компонентах освітньої діяльності вищої школи.

Істотної трансформації на принципах інтегративності і наступності вимагає практична підготовка учнів і студентів, що забезпечує повноту професійної самореалізації особистості і можливість її гармонійного існування і розвитку в соціумі, що постійно змінюється.

Це відповідає стратегічним орієнтирам у сфері освіти, сформульованим у доповіді ЮНЕСКО «Освіта: прихований скарб», де сказано, що сучасній людині потрібно навчитися:

- пізнавати і розуміти навколишній світ;
- здійснювати потрібні зміни в середовищі свого проживання;
- жити в суспільстві, співпрацюючи з іншими;
- просто жити.

Найбільш ефективною для практичної підготовки та соціалізації учня, студента повинна бути така організація освітнього простору, яка адекватна за формою і способами взаємодії кожному конкретному віку і враховує індивідуальні потреби розвитку всіх учасників освітнього процесу. Іншими словами, необхідно забезпечити плавний перехід із дошкільної ланки в початкову школу, з початкової – в основну, з основної – в старшу, зі старшої – у ВНЗ на основі послідовних перетворень освітнього простору, що стимулюють особистісне і професійне становлення учнів і студентів.

У цьому контексті органічної складової концепції безперервної практичної підготовки учнів і студентів в НУА стає діяльнісна модель розвивального освітнього середовища, що передбачає організацію останньої на основі спільної творчості всіх учасників навчально-виховного процесу при спільно розподіленій діяльності.

Тому *метою* комплексної програми безперервної практичної підготовки учнів і студентів НУА, що пропонується, є формування в розвивальному освітньому середовищі у майбутніх молодих фахівців соціальних навичок і професійної компетенції, що забезпечують їм соціальну, трудову адаптацію і мобільність, високі етичні цінності в умовах мінливого, полікультурного світу.

Завдання програми практичної підготовки учнів і студентів:

1) розробити систему заходів, спрямованих на формування цілісної практичної складової навчально-виховного процесу в НУА;

2) забезпечити наступність і послідовність усіх видів практичної діяльності учнів і студентів.

Розв'язання цих завдань у рамках системи безперервної практичної підготовки учнів і студентів можливе шляхом:

- підготовки учнів і студентів до життєдіяльності в динамічних умовах сучасного суспільства;
- організації наскрізної виробничої практики від старших класів СЕПШ до старших курсів університету;
- широкого залучення учнів і студентів до участі в соціально значущих проектах;
- формування в учнів і студентів сучасної організаційної культури, толерантності і готовності жити в полікультурному світі;
- розвитку навичок самоосвіти, самоорганізації, а також самостійного працевлаштування в умовах конкуренції на ринку праці;
- удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, що відповідає сучасним потребам безперервної практичної підготовки учнів і студентів.

Ці концептуальні положення пропонується реалізувати в рамках комплексної програми безперервної практичної підготовки учнів і студентів у наступних напрямках:

*I. Удосконалення практичної спрямованості
навчального процесу*

У творчому полі навчального процесу необхідно зробити акцент на самостійні форми навчання, формування навичок аналізу реальних ситуацій, їх моделювання, контролю, оцінки і прийняття конкретних рішень; навички роботи в команді, стимулюванні саморозвитку, самоконтролю, готовності до генерування інновацій та ін. Необхідно використати способи пізнання, які адекватні віковим особливостям учнів і студентів: через ігрову діяльність у дошкільному віці; навчальну діяльність – в молодшому шкільному віці; навчально-проектну – в підлітковому; навчально-дослідницьку – в старшому шкільному; науково-практичну – в юнацькому віці. Для цього необхідно:

1) допрацювати механізм упровадження інтегрованих програм і систематично контролювати їх реалізацію в навчальному процесі, звернувши особливу увагу на їх практичну складову (термін: травень 2005 р.; відпов.: проректор з навчально-методичної роботи);

2) продовжити роботу з реалізації технології розвивального навчання Д. Б. Ельконіна – В. В. Давидова в школі (термін: постійно; відпов.: директор, завучі СЕПШ);

3) забезпечити реалізацію спільного (учні та викладачі) проектування навчальних предметів у СЕПШ. Створити електронну базу авторських робіт тих, хто вчиться (термін: січень 2006 р.; відпов.: директор, завучі СЕПШ);

4) увести в навчальний план СЕПШ уроки обслуговуючої праці для учнів 5–8 класів з урахуванням можливостей аудиторного фонду і матеріально-технічного забезпечення (термін: 2007/08 навч. р.; відпов.: директор СЕПШ);

5) врахувати в курсах і предметах природничо-наукового циклу необхідність посилення формування реальних навичок охорони життя, забезпечення безпеки життєдіяльності.

Розробити програму тренінгів толерантності, розпізнавання маніпуляцій і протидії їм (термін: лютий 2005 р.; відповід.: зав. кафедрою філософії і природничо-наукових дисциплін, служба охорони праці і безпеки);

6) посилити практичну спрямованість лабораторних і самостійних робіт для учнів середньої і старшої школи: хімія, фізика, біологія, інформатика, математика (термін: постійно; відповід.: завучі СЕПШ, учителі-предметники);

7) включити в навчально-виховний процес проведення тренінгів особистісного зростання для студентів. Розробити і провести цикл тренінгів для тьюторів груп із метою навчання їх навичкам проектування стратегій особистісного зростання студента (термін: вересень 2006 р.; відповід.: проректор з гуманітарної освіти і виховання, психологічна служба);

8) розробити систему форм і методів навчальної діяльності з інтенсивного уведення в спеціальність на молодших курсах з елементами практичної демонстрації або моделювання функцій і умінь (термін: вересень 2006 р.; відповід.: зав. кафедрами, викладачі);

9) забезпечити системне використання на заняттях таких форм активізації творчого потенціалу та мотивації учнів і студентів, які відповідають віковим особливостям. Для реалізації цього завдання сформував на всіх кафедрах банк практичних завдань, задач, ділової і рольової ігор, «кейс-стадиз» за базовими навчальними дисциплінами всіх спеціальностей НУА і профільюючими дисциплінами СЕПШ. Залучати студентів старших курсів і випускників НУА до формування банку практичних завдань і ситуацій для використання в навчальному процесі (термін: постійно; відповід.: зав. кафедрами, викладачі і вчителі НУА);

10) використати в розробці курсових і дипломних робіт студентів факультетів «БУ», «СМ», а також в науково-дослідних роботах учнів – учасників МАН – реальну проблематику соціально-економічного розвитку підприємств Харківського регіону, України загалом (термін: постійно; відповід.: зав. кафедрами, викладачі);

11) систематично залучати студентів факультету «Соціальний менеджмент» до підготовки і проведення соціологічних досліджень, студентів факультетів «Референт-перекладач» і «Бізнес-управління» до виконання робіт за замовленнями підприємств і організацій (термін: постійно; відпов.: зав. кафедрами, викладачі);

12) у рамках проекту «Гостьові професори» розширити запрошення провідних фахівців-практиків до читання спецкурсів, лекцій, тренінгів, практичних занять, спрямованих на посилення практичної складової навчальних курсів, а для студентів факультету «РП» – викладачів – носіїв мови, що мають досвід викладання рідної мови іноземним студентам (термін: до початку кожного навч. р.; відпов.: декани факультетів, зав. кафедрами);

13) у системі організації НДР ставити завдання практичного використання результатів наукових досліджень учнів і студентів. Випускаючим кафедрам факультетів «БУ», «СМ» розв'язати питання про створення своїх філіалів на високо-ефективних підприємствах міста (термін: вересень 2006 р.; відпов.: зав. випускаючими кафедрами);

14) переглянути форми підвищення кваліфікації викладачів і вчителів з метою посилення уваги до вивчення і впровадження інноваційних, головним чином, інтерактивних методів навчання. Відобразити це в загальноакадемічній програмі «Кадри», а також у планах роботи кафедр і служб (термін: квітень 2005 р.; відпов.: перший проректор);

15) проаналізувати комплексну програму безперервної практичної підготовки учнів і студентів на засіданнях Вченої ради, радах факультетів, педрадах, нарадах зав. кафедрами, в суспільних структурах НУА.

Щорічно розглядати хід і ефективність реалізації програми на засіданнях Вченої ради, педрадах (термін: січень-лютий 2005 р.; відпов.: ректорат);

16) включити позиції, пов'язані з реалізацією програми, в плани роботи всіх підрозділів НУА (термін: квітень 2005 р.; відпов.: проректори, зав. кафедрами, керівники підрозділів).

II. Виробнича практика

Метою виробничої практики є формування основ досвіду професійної діяльності, практичних навичок і умінь, професійно значущих якостей особистості сучасного фахівця з акцентом на розвитку творчого потенціалу студента, його самостійності та ініціативності, вміння ухвалювати рішення, здатності працювати в команді:

1) провести виробничу практику відповідно до розроблених і затверджених наскрізних програм практики за спеціальностями НУА, освітньо-кваліфікаційних характеристик (термін: постійно; відпов.: проректор з навчально-методичної роботи, зав. профільними кафедрами, зав. практикою);

2) забезпечити наступність і послідовність усіх видів практики для учнів і студентів: 5–8 кл. – навчальна; 10 кл. – економіко-правова; II к. – виробнича; III к. – навчальна; IV к. – виробничо-ознайомча; V к. – виробнича і науково-педагогічна.

Розв'язати питання збільшення термінів практики студентів V курсів усіх факультетів до 1,5–2 місяців (термін: квітень 2005 р.; відпов.: проректор з навчально-методичної роботи, директор СЕПШ, зав. ЛПК);

3) розвивати систему стажування студентів старших курсів на сучасних, конкурентоспроможних підприємствах із перспективою подальшого працевлаштування (термін: постійно; відпов.: зав. практикою);

4) здійснити перебудову взаємовідносин із базами практики за принципом багаторівневої співпраці для реалізації широкого спектра науково-практичних і дослідницьких завдань:

- систематично залучати провідних фахівців підприємств до читання спецкурсів, консультування, проведення тренінгів, практичних занять, участі в захисті звітів із практики, курсових і дипломних робіт;

- здійснювати взаємовигідні науково-практичні та дослідницькі проекти в рамках навчальних науково-виробничих комплексів, що створюються;

- організовувати виробничу практику студентів із перспективою майбутнього працевлаштування;

- сформувати банк даних про перспективні напрями діяльності підприємств, використати ці дані для поглиблення аналітичних робіт студентів;

- забезпечувати актуальність і дослідницький, проектний характер індивідуальних завдань і дипломних робіт студентів у руслі господарських проблем конкретних підприємств (термін: постійно; відпов.: зав. профільними кафедрами, зав. ЛПК);

5) упроваджувати в організацію виробничої практики форми, що забезпечують розвиток в учнів і студентів менеджерських навичок, комунікативних якостей, самостійності та відповідальності (термін: постійно; відпов.: зав. практикою, керівники практики від кафедр);

6) із метою зарахування старшокурсників у кадровий резерв підприємств активно залучати студентів до участі в конкурсних заходах щодо відбору персоналу на вакансії (термін: постійно; відпов.: зав. ЛПК, декани).

III. Трудове виховання учнів і студентів, що беруть участь у соціально значущих проектах

Трудове виховання має бути спрямоване на формування у особистості позитивного відношення до праці, прагнення і навички працювати, на прищеплення любові до продуктивної спільної діяльності.

Формами трудового виховання у позанавчальній роботі можуть бути соціально значущі проекти різного рівня в рамках одного підрозділу, академії, району, міста, області, держави:

1) продовжити розвиток соціально значущого проекту «Студентські трудові загони» у наступних напрямках:

- робота педагогами-організаторами в дитячих оздоровчих таборах Криму;

- волонтерство (в Україні і за рубежом);
- літнє професійне стажування;
- лекторська група;
- ремонтно-будівельні роботи;
- шефська робота в СЕПШ;
- сільгоспроботи (в Україні і за рубежом) та ін.

Використати можливості внесення в трудові книжки першого практичного досвіду (термін: постійно; відповід.: декани, зав. ЛПК, нач. відділу зовнішніх зв'язків);

2) організувати діяльність «Школи підготовки резерву вожатих». Залучити досвідчених вожатих дитячих оздоровчих таборів до проведення занять і практикумів (термін: лютий-квітень, щорічно; відповід.: зав. ЛПК, голова студспілки);

3) забезпечити участь учнів і студентів у соціально значущій діяльності: в роботі клубів, органів самоврядування, створенні проектів, шефській роботі в школі, Люботинському інтернаті та ін. (термін: постійно; відповід.: проректор з науково-педагогічної роботи, директор СЕПШ, голова студспілки);

4) розробити разом з учнями середньої і старшої школи проект «Моя школа – школа радості і здоров'я», спрямований на організацію самоврядування в школі. Найважливіше завдання проекту – відпрацювання шляхів взаємодії учнів з усіма структурами НУА (термін: грудень 2005 р.; відповід.: завучі СЕПШ, навчком);

5) продовжити роботу учнів в діючому соціальному проекті «Молодь обирає дію», приділивши особливу увагу їх ініціативі з організації одностороннього руху по вул. Лермонтовській (термін: травень 2005 р.; відповід.: завучі СЕПШ, навчком);

6) забезпечити участь учнів у «Трудовому десанті» – в щорічних суботниках, підготовці класів до нової навчальної чверті (року), до Нового року, прибирання класів після свят, до практичної допомоги екологічній службі в рамках проведення Тижня Землі (термін: постійно; відповід.: завуч з виховної роботи, класні керівники);

7) розробити систему екскурсій на підприємства для учнів СЕПШ і забезпечити їх проведення з метою глибокого ознайомлення з особливостями і досягненнями Харківського регіону в соціально-економічному розвитку, а також для раннього занурення в економічний простір (термін: вересень, щорічно; відповід.: завучі СЕПШ, класні керівники, учителі-предметники);

8) забезпечити подальший розвиток системи підготовки старшокурсників до самостійного працевлаштування, соціально-психологічної адаптації до конкуренції на ринку праці (термін: щорічно; відповід.: зав. ЛПК, декани, психолог ЛПК);

9) постійно працювати над створенням адресних, соціально значущих проектів (термін: вересень, щорічно; відповід.: проректори, декани, директор СЕПШ).

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ СУПРОВОДУ ВИПУСКНИКІВ

Концептуальні положення

Lifelong education, стаючи природною потребою сучасної людини в інформаційну епоху, обумовлює нові підходи в діяльності Народної української академії з розвитку освітнього простору і розширення його суб'єктної структури. До числа суб'єктів, які входять у зону активного впливу і взаємодії НУА, відносяться випускники. Аналіз їх кар'єрного зростання показує, що конкурентний потенціал на ринку праці значно посилюють такі чинники, як додаткова освіта, здвоєна спеціальність, курсова підготовка і перепідготовка, інші форми оновлення набутих професійних знань.

«Система супроводу випускників» має напрацьовувати такі найважливіші стратегічні орієнтири освітньої діяльності НУА, як:

- постійний розвиток професійної компетентності випускників, що забезпечує їм високу конкурентоспроможність;
- систематичне дослідження запитів суспільства і ринку в галузі підготовки висококваліфікованих фахівців, у тому числі на основі ефективного зворотного зв'язку з випускниками ВНЗ.

Отже, визначення випускників як один із пріоритетів реалізації lifelong education передбачає вироблення цілісного і системного підходу до роботи з ними.

Мета і завдання «системи супроводу випускників»

Мета: формування цілісної корпоративно-освітньої системи взаємодії з випускниками в умовах функціонування моделі безперервної освіти в НУА.

Завдання:

1. Посилення і систематизація контактів із випускниками СЕПШ і ХГУ «НУА», надання їм постійного сприяння в професійній, соціальній мобільності, підтримці конкурентоспроможності.

2. Розвиток корпоративної співпраці з сучасними успішними підприємствами з метою забезпечення можливостей працевлаштування випускників, їх кар'єрного просування, професійного зростання.

3. Активізація роботи Асоціації випускників, спрямованої на підвищення іміджу НУА, на розвиток підтримки і взаємодопомоги між різними поколіннями випускників.

4. Створення і примноження традицій корпоративної культури випускників у системі lifelong education.

5. Забезпечення участі випускників у реалізації проектів розвитку НУА. Формування у випускників відповідальності за підтримку і розвиток корпоративних традицій НУА.

Ці концептуальні положення можуть бути реалізовані в рамках програми із забезпечення «системи супроводу випускників НУА». Комплекс заходів, що пропонуються, розрахований на п'ятирічний термін супроводу випускників після закінчення ВНЗ.

Програма

забезпечення «системи супроводу випускників НУА» на 2005–2010 рр.

Програма є організаційною і практичною основою реалізації концепції «системи супроводу випускників».

І. *Формування організаційної структури, визначення і персоніфікація повноважень із реалізації програми:*

1) визначити повноваження із реалізації «системи супроводу випускників» і закріпити їх в функціях Інституту додаткової освіти (ІДО) і Лабораторії планування кар'єри (ЛПК) (термін: травень 2005 р.; відпов.: перший проректор, директор ІДО, зав. ЛПК);

2) внести в «Положення» таких підрозділів, як ФДС, ЦНГІ, ДШРР, ВЗЗ, деканати, навчальний відділ, профільні кафедри, напрями роботи, пов'язані з розвитком зв'язків із випускниками (термін: травень 2005 р.; відпов.: керівники підрозділів, декани, зав. кафедрами);

3) увести в штат Лабораторії планування кар'єри додаткову ставку фахівця для практичної реалізації «системи супроводу випускників» (термін: вересень 2005 р.; відпов.: ректорат);

4) розглянути на засіданні Вченої ради НУА «Програму забезпечення системи супроводу випускників», затвердити механізм її реалізації, форми і терміни контролю (термін: лютий 2005 р.; відпов.: перший проректор);

5) провести в НУА методичний семінар із питань реалізації «системи супроводу випускників» (термін: січень 2005 р.; відпов.: перший проректор, зав. ЛПК).

II. Розвиток контактів із роботодавцями на основі програм усебічної співпраці з внесенням питань працевлаштування випускників і їх адаптації, корпоративного навчання, дослідження запитів бізнес-середовища до якості підготовки сучасних фахівців:

1) провести спеціалізовані профільні фокус-групи з метою вивчення динаміки сучасних параметрів підготовки фахівців із вищою освітою (термін: один раз на два роки; відпов.: зав. ЛПВШ, зав. ЛПК);

2) укласти договір про співпрацю з обласною організацією роботодавців, додавши до нього питання навчання випускників-п'ятикурсників у бізнес-центрі, організації практики студентів із подальшим працевлаштуванням, участі викладачів у корпоративному навчанні персоналу підприємств (термін: квітень 2005 р.; відпов.: зав. ЛПК, юрист);

3) на базі навчального науково-виробничого комплексу відпрацьовувати методи вдосконалення економічної підготовки фахівців у НУА (термін: постійно; відпов.: зав. кафедрами економічного циклу, зав. практикою);

4) сформувані портфель замовлень на підготовку фахівців у НУА зі спеціальних програм, використовуючи можливості контактів із членами Опікунської ради, батьками-роботодавцями, успішними випускниками (термін: 2005/06 навч. р.; відпов.: зав. випускаючими кафедрами);

5) розробити пропозиції щодо корпоративного навчання на підприємствах. Зробити упор на підприємствах із великою кількістю випускників НУА (термін: травень 2005 р.; відпов.: директор ІДО, зав. профільними кафедрами).

III. *Моніторинг потреб випускників у додатковій освіті і створення на цій основі системи освітніх послуг, що забезпечує успішне кар'єрне зростання випускників, підтримку їх професійної компетенції, підвищення загальної і світоглядної культури:*

1) вивчати потреби випускників у додатковій освіті, професійному консультуванні, використовуючи такі форми, як:

- конференції випускників (щороку 29 травня);
- поштова і електронна розсилка спеціальних анкет;
- «круглі столи» в період проведення днів або тижнів кафедр;
- соцдослідження в рамках наукової діяльності ЛПВШ, ЛПК (термін: постійно; відпов.: зав. кафедрами, декани, зав. ЛПК, зав. ЛПВШ);

2) розробити пакет освітніх послуг, що надаються випускникам НУА. Вручати його разом із дипломом. Раз на п'ять років розсилати випускникам оновлений пакет (термін: травень 2005 р.; відпов.: директор ІДО);

3) розробити план із залучення випускників у культурно-спортивну сферу діяльності НУА (термін: січень 2005 р.; відпов.: керівник естетичної служби, зав. кафедрою фізичної культури та спорту);

4) провести дослідження:

- «Роль додаткової (другої) освіти в підсиленні кар'єрних позицій випускників факультету «РП» (термін: квітень 2006 р.; відпов.: зав. ЛПК, декан факультету «РП»);

- «Проблеми професійної кар'єри випускників факультетів «СМ», «БУ» (термін: квітень 2007 р.; відпов.: декани, зав. ЛПК);

- «Перше робоче місце: проблеми соціально-професійної адаптації» (термін: січень 2008 р.; відпов.: зав. ЛПВШ, зав. ЛПК);

- залучати випускників до участі в щорічних міжнародних студентських конференціях НУА. Створити наукову секцію випускників (термін: квітень, щорічно; відпов.: проректор із науково-дослідної роботи).

IV. Зміцнення корпоративної культури випускників через розвиток співпраці між ними, а також активізацію їх участі в соціально значущих для НУА проектах, традиційних заходах:

1) сприяти розширенню і поглибленню діяльності Асоціації випускників. Надавати конкретну допомогу в:

- проведенні щорічних зборів випускників у жовтні, грудні; конференції 29 травня;
- виданні щорічних «Альманахів випускника»;
- розвитку системи інформаційного забезпечення контактів випускників (термін: постійно; відпов.: перший проректор, декани, зав. ЛПК);

2) розробити окремий план роботи з формування корпоративної культури випускників (термін: вересень 2005 р.; відпов.: проректор з науково-педагогічної роботи);

3) культивувати традиції «загальносімейної» освіти в НУА: заснувати відповідні номінації на святі академії 29 травня, презентувати сімейні династії, що навчаються, на святі «Історія моєї сім'ї» (термін: постійно; відпов.: проректор з науково-педагогічної роботи, голова Асоціації випускників);

4) залучати випускників у навчально-виховну роботу через участь у профорієнтаційній, тьюторській роботі, проведенні занять із курсу «Уведення в спеціальність». Практикувати запрошення випускників на Дні факультетів, тижні кафедр (термін: постійно; відпов.: декани, зав. кафедрами, голова Асоціації випускників);

5) особливу увагу приділити випускникам, що представляють чисельно великі команди на підприємствах. Роботу з ними провести за окремим планом (термін: постійно; відпов.: зав. ЛПК, голова Асоціації випускників);

6) провести загальні збори студентів V курсу для ознайомлення з принципами, традиціями і досвідом роботи Асоціації випускників (термін: постійно; відпов.: голова Асоціації випускників, декани);

7) розробити систему індивідуальних підходів із залучення випускників до фінансової та організаційної участі в проектах

розвитку і зміцнення матеріально-технічної бази НУА (термін: лютий 2005 р.; відпов.: перший проректор, зав. ЛПК, голова Асоціації випускників);

8) використати можливості контактів із випускниками для організації виробничої практики та працевлаштування студентів і економіко-правової практики учнів СЕПШ (термін: постійно; відпов.: зав. ЛПК, зав. практикою, завуч СЕПШ, голова Асоціації випускників);

9) залучати випускників НУА до профорієнтаційної роботи з учнями СЕПШ для роз'яснення переваг професійної підготовки сучасних фахівців із вищою освітою саме в НУА (термін: постійно; відпов.: директор СЕПШ, голова Асоціації випускників).

V. Створення розгалуженої системи інформування випускників про освітні послуги НУА:

1) підготувати для випускників інформаційні буклети з можливостями lifelong education в НУА (термін: травень 2005 р.; відпов.: директор ІДО);

2) здійснювати електронну і поштову розсилку випускникам інформації про освітні послуги НУА (термін: постійно; відпов.: директор ІДО, декани, зав. ЛПК);

3) посилити роботу з рекламування конкурентних переваг НУА, а також кар'єрних успіхів і життєвих досягнень випускників, відобразивши це як у зовнішній рекламі, так і у внутрішньому оформленні академії, музейних експозиціях (термін: постійно; відпов.: перший проректор, декани, директор музею історії НУА);

4) організувати передплату випускників на газету «Академія». У газеті «Академія» відкрити рубрику «Випускник і його справа» про найбільш успішних в кар'єрі і підвищенні кваліфікації випускників (термін: постійно; відпов.: редактор газети «Академія»);

5) провести збори, зустрічі, бесіди з роз'ясненням умов і можливостей додаткової освіти для студентів факультетів «БУ», «РП», «СМ» (термін: постійно; відпов.: декани);

6) інформацію про систему безперервної освіти розмішувати на сайті НУА (термін: постійно; відповід.: нач. відділу зовнішніх зв'язків, директор ІДО);

7) розповсюджувати інформаційні матеріали про можливість підвищення кваліфікації в НУА на підприємствах, особливо на тих, де велика концентрація випускників НУА, що працюють (термін: постійно; відповід.: зав. ЛПК, директор ІДО);

8) продовжувати систематично поповнювати банк даних про випускників НУА, відстежувати й аналізувати їх кар'єрне зростання (термін: постійно; відповід.: директор СЕПШ, зав. ЛПК, декани);

9) створити і постійно оновлювати банк тестів для відбору випускників при працевлаштуванні (термін: вересень 2005 р.; відповід.: зав. ЛПК, психологічна служба).

VI. Вивчення досвіду навчальних закладів, які мають ефективну «систему супроводу випускників». Упровадження кращого досвіду в практику роботи НУА:

1) вивчити досвід роботи Дніпропетровського інституту економіки і права у даному напрямі (термін: квітень 2005 р.; відповід.: директор ІДО);

2) вивчити спеціальну літературу з теми, зробити огляд і аналіз, підготувати відповідні пропозиції (термін: січень 2006 р.; відповід.: зав. ЛПК, зав. ЛПВШ);

3) у планах наукової роботи ЛПК, ЛПВШ передбачити публікацію статей, аналітичних матеріалів за даною проблематикою (термін: постійно; відповід.: зав. ЛПК, зав. ЛПВШ);

4) вивчити досвід роботи Асоціації випускників Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (термін: жовтень 2007 р.; відповід.: голова Асоціації випускників);

5) заслухати питання про хід реалізації програми, вдосконалення системи супроводу випускників на засіданнях Рад факультетів, Вченої ради НУА, педради СЕПШ (термін: не рідше одного разу на два роки; відповід.: перший проректор, голови Рад факультетів, директор СЕПШ).

В. І. Астахова, Н. Г. Чибісова, Т. В. Зверко

**КОНЦЕПЦІЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ І ПРОГРАМА
«ДОЗВІЛЛЯ» В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИСТЕМИ БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ**

Виховання потребує трьох речей:
обдаровання, науки і управління.

Аристотель

Мета і завдання створення концепції: вироблення цілісного підходу до виховної роботи, утворення єдиного виховного середовища, що забезпечує оптимальні можливості для постійного духовно-морального удосконалення і самовдосконалення особистості.

Виховання як органічна частина освітньої діяльності створює умови для розвитку особистості, її життєвого становлення і самоствердження. Таке трактування дозволяє розглядати виховання як процес управління розвитком особистості через створення сприятливого виховного середовища, наповнення його різноманітними формами і методами, що дозволяють максимально реалізувати здібності і обдаровання кожної особистості.

Виховання повною мірою пронизує і навчальний процес, і всю сукупність позанавчальної життєдіяльності навчального закладу. Виховання на всіх етапах становлення особистості може здійснюватися винятково на основі органічної взаємодії всіх складових освітнього процесу, під час реалізації навчальних програм і програм цілеспрямованої і перспективно планованої роботи у позанавчальний час.

У ХХІ столітті головними цінностями у суспільстві стають не тільки матеріальний добробут, але й духовне багатство людини, міра оволодіння досягненнями культури, тому основним напрямком процесу становлення особистості повинен стати соціокультурний. Людина, яка не володіє

духовною культурою, не здатна повноцінно самореалізуватися у суспільстві і може дестабілізувати громадське життя.

Стратегічною метою навчального закладу, що здійснює безперервну освіту, повинне стати підготування професійно і культурно орієнтованої особистості, яка володіє світоглядним потенціалом, здібностями до професійної, інтелектуальної та соціальної творчості, яка володіє стійкими вміннями і навичками виконання професійних обов'язків, яка усвідомлює необхідність навчання і самовдосконалення протягом усього життя.

У структурі завдань виховання покликане забезпечити самореалізацію, самоствердження і самовиховання; реалізацію процесу адаптації, соціалізації особистості, її формування як громадянина.

Головним змістом соціально-суспільної функції повинна стати соціально-психологічна адаптація, спрямована на гармонійну взаємодію особистості із соціальним середовищем, умовами розвитку, що змінюються, на усвідомлення і виявлення особистісної стратегії поведінки.

Основними суб'єктами виховання є: суспільство, що через навколишнє соціальне середовище впливає на особистість; учень, студент, які виступають об'єктом виховання і одночасно – суб'єктом виховання і самовиховання; викладач і фахівці у галузі виховання. Координуючи процес соціалізації і самовиховання, вони забезпечують взаємодію двох основних соціальних суб'єктів – суспільства й індивіда.

У сучасному виховному процесі усе більшого значення набуває суб'єкт-суб'єктна взаємодія, в якій за кожним учасником навчально-виховного процесу визнається право на власне рішення і спроможність його прийняття. Розвиток суб'єкт-суб'єктних відносин сприяє більшій цілеспрямованості й актуалізації виховного потенціалу. Особливе значення має безпосереднє культурно-освітнє середовище, умови і взаємовідносини, що складаються у стінах самого навчального закладу, який має, як правило, певну специфіку, що позитивно (або негативно) впливає на процес виховання. Освіта, як

головна сфера становлення особистості, активізує процес її соціальної орієнтації, її затребуваності у суспільстві, здійснює функцію соціокультурної інтеграції і наступності, створює основу для поглиблення і розширення освіченості, вихованості й загальної культури особистості.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації.

Перехід від індустріального до технотронного, інформаційного суспільства, в якому вже сьогодні наукові знання й інформація в цілому подвоюються і навіть потроюються фактично щорічно, створює для людини принципово нові умови життя, вимагаючи від неї постійного самовдосконалення і відновлення знань, постійного зростання самосвідомості і відчуття відповідальності.

Не можна сказати, що на більш ранніх етапах історичного розвитку необхідність навчання протягом усього життя не була актуальною. Ще на початку XVII ст. Ян Амос Коменський писав: «Усе життя є школою для кожної людини. Людині у будь-якому віці призначено вчитися». Іншими словами, ідеї загальної освіти і постійного навчання не сьогодні осяяли людство. Їх сучасний зміст був сформульований ще на початку 70-х років минулого століття, хоча сам термін «освіта протягом усього життя» з'явився у 60-ті роки в ході дискусій і суперечок, що проходили в ЮНЕСКО з приводу майбутнього розвитку освіти дорослих.

Мета безперервної освіти у документах ЮНЕСКО тих років була сформульована таким чином: «Ми насамперед хочемо дати всебічну освіту всім людям, усьому людству, а не яким-небудь окремим особам, не обмеженому колу і навіть не багатьом, а всім людям разом і окремо, молодим і літнім, багатим і бідним, знатним і простим, чоловікам і жінкам – усім, кому доля призначила в цьому світі народитися людиною. Це необхідно для того, щоб нарешті усі представники роду людського могли стати освіченими – люди будь-якого віку, будь-якого соціального походження, обох статей і в усіх країнах... Так само, як весь світ є школою для всього роду людського з початку буття і до самого кінця, так і все життя

є школою для кожної людини від колиски до могили... Людині в будь-якому віці призначено вчитися, причому в неї мета навчання і є метою життя».

І все ж таки є всі підстави стверджувати, що справжній триумф і визнання ідеї загального і постійного навчання одержали лише наприкінці ХХ ст. завдяки вкрай сприятливому розвитку тенденцій і подій у більш широкому політичному, економічному і соціокультурному контексті. Термін «безперервна освіта» як «освіта протягом усього життя» став прямим відбиттям надії суспільства на освіту як на панацею, здатну вивести з кризи сучасну цивілізацію.

І якщо спочатку в документах ООН ідея безперервної освіти охоплювала дошкільну і позашкільну освіту, а також освіту дорослих, то після 2000 року трактування цього поняття стало більш чітким і визначеним, тепер воно включає в себе освіту як єдине ціле, як послідовність і взаємозв'язок усіх її етапів протягом усього життя людини. Іншими словами, «безперервна освіта» – це єдність і сукупність освітнього процесу протягом усього людського життя. Ця концепція охоплює всі аспекти освіти, включаючи усі її складові, причому це ціле більше, ніж сума його складових. Не існує такого поняття, як самостійна «постійна» частина освіти, що не була б освітою протягом усього життя.

Звідси основний методологічний висновок: безперервна освіта – це не освітня система, а принцип, що лежить в основі всієї її організації, тобто головний принцип, що утворює систему, складає основу розвитку кожного з елементів цієї системи.

Безперервна освіта сьогодні може розглядатися як унікальний механізм виживання людини і суспільства в інформаційну епоху.

Ще у 1971 році Міжнародна комісія з розвитку освіти ЮНЕСКО висунула ідею так званого «суспільства, що навчається» і рекомендувала дотримуватися «визначального принципу освітньої політики», відповідно до якого «кожна людина повинна мати можливість продовжувати вчитися

протягом усього життя». Ідея освіти протягом усього життя стала сьогодні наріжним каменем суспільства, що навчається.

Для більш чіткого розкриття питання необхідно також дати визначення понять «освіта протягом усього життя» і «навчання протягом усього життя». У науковій літературі вони найчастіше трактуються як ідентичні, що дещо перекручує суть процесів, які відбуваються. Міжнародна комісія з розвитку освіти ЮНЕСКО стверджує, що ці поняття взаємодоповнюють одне одного, причому «освіта протягом усього життя» є визначальною умовою, що передує реалізації навчання. І тому в декларації «Про право на одержання знань» (Гамбург, 1997 р.) і в Болонській декларації 1999 року однозначно стверджується, що право людини і народів на освіту, їх право безперервно одержувати знання повинне розглядатися нарівні з іншими основними правами, такими як право на охорону здоров'я і гігієну, право на безпеку, на усі форми суспільних свобод тощо.

Із початку 90-х років ХХ століття ідеї безперервної освіти, становлення суспільства, що навчається, стали фундаментальними для розробки національних програм розвитку освіти в ХХІ столітті у більшості цивілізованих країн світу, причому, що дуже важливо відзначити, у нових освітніх програмах на зміну ідеї державного фінансування тих видів освіти, що знаходяться поза межами обов'язкової освіти, прийшла ідея спільної відповідальності або «партнерства» між урядом, навчальними закладами, роботодавцями і тими, хто навчається.

І якщо держава бере на себе витрати з обов'язкового компонента (шкільна освіта і підготовка фахівців у ВНЗ), то дошкільні і післявузівські форми здійснюються у більшості випадків без державного субсидування.

Одним із головних завдань, сформульованих в освітніх програмах США, Франції, Німеччини й інших цивілізованих країн, стала принципова зміна стратегій вищої школи (не вузькопрофесійна, прикладна підготовка фахівця, а формування високоосвіченої і культурної людини, підготовка її до життя і праці у складному світі, що швидко змінюється), а також вихід на новий, більш ефективний рівень взаємодії всіх секторів

освіти, що відкриває всім, хто навчається, можливість більш плавного і м'якого переходу з одного щабля або спрямованості навчання на інший.

Розв'язання цих надскладних завдань прямо виходить на проблеми виховання, створення виховного середовища, що забезпечує нове ставлення до навчання, до знань, необхідність постійного самовдосконалення.

Сучасні умови життя диктують зміну пріоритетів, визначаючи за найважливіше у процесі навчання саме виховання, формування потреби у постійному відновленні знань, у виконанні свого індивідуального і громадянського обов'язку.

У зв'язку із цим можна чітко сформулювати триєдине завдання виховної роботи, яке покликаний розв'язувати кожний навчальний заклад:

1. Створення відповідного культурно-освітнього середовища, яке здатне забезпечити сприятливі умови для навчання і виховання на принципах *lifelong education* і являє собою професійно-освітній і культурний простір, створюваний конкретним навчальним закладом і його педагогічною системою і спрямований на формування духовно-моральних цінностей і здорового способу життя всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

2. Формування кадрового потенціалу, який розуміє і приймає особливості педагогічної роботи в нових історичних умовах, який усвідомлює, що особистий приклад вихователя – головний вектор виховної роботи. Створення й удосконалення системи виховання вихователів.

3. Розробка теоретичних основ і системи практичних заходів, що забезпечують наступність і активну участь, ініціативність усіх суб'єктів навчально-виховного процесу в досягненні мети, що стоїть перед колективом.

Які принципово нові вимоги до виховної роботи висуваються в умовах становлення безперервної освіти? Що варто вважати найважливішими інноваціями в цьому процесі?

Суб'єкт-суб'єктний характер взаємовідносин учителів і учнів – один із найскладніших принципів, від реалізації якого

найбільшою мірою залежить результат виховання. Суть принципу полягає в тому, що педагоги розглядають учнів не як формальний об'єкт виховних маніпуляцій, а як особистостей, тому будують свої відносини з ними як особистість з особистістю. Це обумовлює глибинні духовні зв'язки між вчителем і учнем, повагу до власних думок учнів, взаємний пошук оптимальних рішень у сфері діяльності, спілкування, морального і духовного життя колективу.

Варто підкреслити, що багато вчителів мають слабе уявлення про гуманізм як філософську категорію, як основу людських відносин і, тим більше, як принцип виховання. Тому відносини вчителів і учнів часто мають суб'єктно-об'єктний характер: «я – педагог, а ти – учень – об'єкт виховання».

Єдність зусиль навчального закладу, сім'ї та громадськості. З огляду на досить високу компетентність багатьох педагогів у цьому питанні, нагадаємо, що цей принцип передбачає: зв'язок із сім'єю, опору на кращі сімейні традиції у вихованні учнів; взаємодію навчальних і позанавчальних заходів, які передбачають як малі, так і масові форми забезпечення більш повного задоволення творчих потреб і інтересів учнів; організацію взаємодії засобів масової інформації, навчального закладу і сім'ї шляхом пропаганди педагогічних знань серед батьків; участь педагогів у акціях, що організуються засобами масової інформації, їх застосування у навчально-виховному процесі.

До найважливіших принципів виховання особистості відносяться: визнання самоцінності особистості у визначенні цілей її виховання; індивідуальний підхід як підтримка морального становлення особистості; єдність поваги і довіри до особистості і вимогливості до неї; єдність свободи вибору і відповідальності особистості; єдність прав і обов'язків особистості; виховання як стимулювання внутрішнього життя особистості.

Визнання самоцінності особистості у визначенні цілей її виховання. Цей принцип органічно пов'язаний із процесом демократизації і гуманізації навчального закладу. У цьому

питанні ми завжди вдаємося до крайнощів. Були часи, коли у вихованні домінував принцип ігнорування особистості в ім'я загальних цілей держави, партії, школи, колективу. Тому вищим ступенем вихованості дитини вважалося уміння робити те, що потрібно. Але і сьогодні в деяких теоретичних працях і в діяльності багатьох шкіл переважає думка про виховання як досягнення цілей (державних, національних, колективних), що вносяться у свідомість дитини без урахування її суб'єктивності, її цінностей та інтересів, її власного розуміння добра і зла.

Однак абсолютизація інтересів і прагнень дитини як мета виховання, що сьогодні досить часто простежується у деяких дослідників, також є помилковою. Своєрідний «детоцентризм» відкидає реальну можливість того, що дитяче мислення може бути егоїстичним, грубо утилітарним. Проте сім'я, вулиця, телебачення часто не сприяють засвоєнню дитиною кращих моральних цінностей. Власне «хочу» часто є домінантою у поведінці дитини.

Тому об'єднання особистісних і суспільних цілей, суб'єктивних ціннісних орієнтацій та суспільно значущих пріоритетів є досить складною практичною проблемою.

Індивідуальний підхід як підтримка морального становлення особистості. Принцип індивідуального підходу був проголошений світовою педагогічною думкою як врахування у навчанні і вихованні дитини її особистих якостей, інтересів, можливостей. Але у практиці кращих педагогів цей принцип реалізується значно ширше: це і спілкування вчителя з учнем, і допомога йому порадою, думкою, моральною підтримкою у складні моменти його життя, і стимулювання до самовиховання, самоосвіти тощо. Отже, мова йде про складний, іноді тривалий процес педагогічної підтримки духовного і морального становлення особистості як про більш повну реалізацію особистісно орієнтованого підходу до виховання. «Я глибоко переконаний, – писав А. С. Макаренко, – що перед кожним педагогом буде виникати таке питання: чи має право педагог втручатися у рух характеру та йти за цим характером? Я вважаю, що це питання повинне бути вирішене так: має

право. Але як це робити? У кожному окремому випадку це можна вирішувати індивідуально, тому що одна справа – мати право, а інша справа – уміти це робити. І цілком можливо, що у майбутньому підготовка наших кадрів полягатиме в тому, щоб учити людей..., як, слідуючи за якостями особистості, за її схильностями і здібностями, направити цю особистість у більш потрібний для неї бік» (Макаренко А. С. Проблеми шкільного радянського виховання: У 7 т. – К.: Рад. шк., 1954. – Т. 5. – С. 107).

Єдність поваги і довіри до особистості та вимогливості до неї. Суть цього принципу А. С. Макаренко висловив так: «Якнайбільше вимог до людини і якнайбільше поваги до неї». Не менше значення має і віра в дитину, що є важливим проявом поваги. «Насіння всього кращого, що є в потенціалі дитини... проростає, якщо є відповідні умови для її розвитку, в іншому випадку воно буде втрачене, – писав Еріх Фромм. – Одна з найголовніших умов – те, щоб людина, яка відіграє значну роль у житті дитини, була переконана у її можливостях. Наявність такої віри розмежовує виховання і маніпуляцію. Виховання дорівнює допомозі дитині в реалізації її можливостей. Маніпуляція протилежна вихованню, тому що ґрунтується на відсутності подібної віри і на переконанні, що дитина стане гарною тільки тоді, коли дорослі вкладуть у неї те, що бажано, і приборкають те, що вважається недоцільним» (Фромм Еріх. Мистецтво любити. – М.: Педагогіка, 1990. – С. 144–145).

Поєднання поваги до дитини з вимогливістю є важливою умовою розвитку в неї самодисципліни, твердого характеру, відповідальності, морального загартування. Але вимогливість дає позитивні наслідки саме на принципах поваги. Здійснення такої єдності є протидією гуманістичним спекуляціям, «сюсюканню», уседозволеності, непослідовності і лібералізму у вихованні, що розпещує дитину.

Єдність свободи вибору і відповідальності особистості. Свобода і відповідальність людини – вічні антиподи, що

не можуть існувати один без одного. І саме в цій єдності вони становлять фундамент гуманізму і демократії. Цілком зрозуміло, що виховання вільної, незалежної, але соціально відповідальної особистості вимагає реалізації цього принципу в її життєдіяльності з раннього віку. Проте, варто враховувати вікові можливості дитини і соціальну ситуацію, що тією або іншою мірою залежить від керівництва дорослих. Тому неможливо механічно переносити цей принцип в умови школи без урахування цієї обставини. Досвід багатьох американських шкіл, де іноді панує свобода вибору без реальної відповідальності, свідчить, що багато учнів у цих умовах розуміють свободу як незалежність від будь-яких обмежень. В одній зі шкіл учень подав у суд на вчителів, які заборонили приходити йому до школи у майці з вульгарними написами. Отже, учень повинен був знати, що він буде відповідати за деструктивні дії, за образу іншої людини, за аморальні вчинки. Без цього не може бути ефективного виховання.

Єдність прав і обов'язків особистості. Це один із найважливіших принципів, на яких ґрунтується демократичне суспільство, найголовнішою цінністю якого є права людини. Але жодне суспільство не може існувати без виконання кожним громадянином певних обов'язків перед державою, іншими людьми, сім'єю. Тому єдність прав і обов'язків особистості як принцип виховання виконує важливу функцію виховання громадянськості і поваги до закону.

Виховання як стимулювання внутрішнього життя особистості. Такий принцип фактично не висувався в минулому, тому що виховання було зорієнтоване на свідоме або несвідоме сприйняття дитиною зовнішніх постулатів. Але насправді виховання не може досягти мети без «власної роботи душі» людини, без стимулювання її внутрішнього духовного життя. Мова йде про те, щоб викликати в людини прагнення зрозуміти сенс життя, зокрема власного, осмислити ідеал людини і власну відповідність цьому ідеалу, побачити себе очима інших.

До числа традиційних принципів виховної роботи, що набувають в умовах безперервної освіти нового забарвлення, повинні бути віднесені:

- зв'язок виховання з життям, що передбачає взаємозумовленість виховної діяльності і суспільної практики;
- діяльнісний підхід до виховання, що враховує необхідність постійного посилення практичної підготовки тих, хто навчаються, й означає реалізацію принципу збігу інтересів суспільства й особистості;
- опора на студентську академічну групу і шкільний клас, де найбільш ефективно формуються й індивідуальні, і командні характеристики особистості;
- гуманістичний характер системи загальних і конкретних цілей, завдань і напрямків виховання, гуманітаризація всіх напрямків виховного впливу;
- єдність виховання і самовиховання;
- одночасність виховання, здійснюваного різними освітніми і суспільними структурами для реалізації виховних цілей і формування цілісного духовного образу молодшої людини;
- послідовність і наступність у змісті виховного процесу, форм, методів і засобів, що передбачають поетапне формування конкретних якостей особистості залежно від рівня навчання і його напрямку;
- творчий характер і динамізм виховання, що відбивають розвиток і збагачення виховного процесу;
- різноманіття і варіативність виховної практики;
- збільшення свободи вибору діяльності всіх суб'єктів виховного процесу;
- особистісно орієнтована спрямованість виховання;
- сімейне виховання, що передбачає глибоку повагу до сімейних традицій, реліквій, історичних коренів, до батьків і вчителів, турботу старших про молодших, спільне розв'язання проблем і забезпечення досягнень, створення атмосфери великої сім'ї, атмосфери радості і щастя від спільної причетності до великої справи становлення і розвитку особистості;

гармонізація сімейного і суспільного виховання; системна робота з батьками;

- оптимізація процесу соціалізації особистості та її індивідуалізації.

Функціональна характеристика системи виховання містить у собі насамперед:

- культурологічну функцію, що полягає у формуванні особистої культури індивіда – сукупності його особистих прикладів поведінки, методів діяльності, продуктів цієї діяльності, ідей і думок; особиста культура виникає в результаті практичного і вибіркового засвоєння індивідом культури спільнот і суспільства в цілому;

- соціалізаційну функцію, що полягає в координації та управлінні за допомогою виховання спрямованістю й ефективністю протікання процесу соціалізації індивідів;

- адаптаційну функцію, що навчає ефективним моделям засвоєння індивідом нових життєвих ситуацій;

- функцію створення цінностей, що закріплює суспільні цінності у свідомості і поведінці індивідів, сприяє утворенню особистої системи цінностей;

- нормативну функцію, зміст якої полягає у закріпленні в поведінці особистості соціальних норм (прикладів поведінки), схвалених суспільством;

- функцію соціального контролю, що полягає у прищеплюванні суспільно схвалених, корисних індивіду і групі навичок, у формуванні звичаїв, що ґрунтуються на суспільних цінностях, системи групових реакцій на поведінку індивіда у вигляді санкцій (покарання і заохочення), адекватних соціальним цінностям, визнаних суспільством;

- інтегративну функцію, змістом якої є об'єднання людей шляхом наслідування ними прикладів поведінки, в основі яких лежить усвідомлення необхідності враховувати при досягненні своїх інтересів цілі й інтереси інших людей.

Узгодження інтересів під час взаємодії людей, можливість прогнозувати поведінку інших на основі використання загальних норм і визнання загальних цінностей сприяють

взаєморозумінню людей, поліпшенню взаємовідносин, об'єднанню зусиль у суспільно корисній діяльності.

Слід зазначити, що виконання своїх функцій система виховання як відкрита система реалізує у взаємодії з іншими соціальними системами.

Основні напрямки діяльності із формування особистості:

1. Формування світогляду та ціннісної свідомості особистості необхідно розглядати як одне з фундаментальних завдань виховання.

Сучасна філософія освіти і виховання, формулюючи мету і завдання виховання, обґрунтовує усе зростаючу роль національних і загальнолюдських ціннісних пріоритетів, найважливіше місце серед яких посідає формування особистості громадянина, патріота. Виховний процес у навчальних закладах покликаний забезпечити формування системи гуманістичних цінностей особистості, що визначають:

- ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих людей;
- ставлення до прав людини, повагу гідності особистості;
- соціокультурні цінності, що відбивають ставлення до культури, науки, освіти, мистецтва, етики, моралі, національних і міжетнічних особливостей;
- соціальні цінності, що дозволяють адекватно оцінювати політичну структуру суспільства, правову й економічну культуру і суспільний порядок;
- цінності екологічні, що формують гуманне ставлення до природного середовища.

Розглядаючи процес формування ціннісної свідомості особистості, варто враховувати спадкоємний зв'язок між поколіннями, а також традиціями, що зберігаються у суспільстві. Водночас варто брати до уваги, що міра осмислення і присвоєння загальнолюдських цінностей кожною особистістю різні, що пов'язано із віком, рівнем освіти, професійною і гуманітарною підготовкою. У зв'язку із цим у поетапній навчально-виховній практиці необхідно акцентувати увагу учнів і студентів на певних соціальних, професійних,

національних і етнічних цінностях, що складають основу формування ціннісної свідомості особистості і розуміння нею своєї соціальної відповідальності. Важливо враховувати, що цей процес не припиняється протягом усього життя людини. Його ніколи не можна вважати завершеним, так само, як процес пізнання і самовдосконалення.

2. Демократизація системи виховання, перехід від системи з односпрямованою ідеологією і примусовим впливом на суб'єкт виховання до системи, заснованої на взаємодії, на педагогіці партнерства і співробітництва.

3. Формування духовності, що виявляється в наявності сенсубуттєвих духовних орієнтацій, потреб освоєння і виробництва цінностей культури, дотримання загальнолюдських норм гуманістичної моралі, що виражаються в духовній діяльності громадянина України.

4. Становлення культурної пам'яті і стійких уявлень про історичне минуле, тому що історичне і культурне безпам'ятство породжує манкуртизм. Оволодіння духовною спадщиною батьків протистоїть «стадній» свідомості і поведінці.

5. Закріплення таких особистісних якостей, як:

- патріотизм, що передбачає формування національної свідомості як однієї з основних умов життєздатності молодого покоління, що забезпечують зв'язок між поколіннями, засвоєння і примноження національної культури у всіх її проявах, виховання громадянських якостей і соціальної відповідальності за добробут своєї країни і збереження цивілізації;

- конкурентоспроможність, що виступає як специфічна особливість демократичного суспільства і передбачає формування відповідного типу особистості, здатної до динамічної горизонтальної і вертикальної соціальної та професійної мобільності, зміни діяльності, винайдення ефективних рішень у складних умовах конкурентної боротьби у всіх сферах життєдіяльності;

- толерантність, що є одним із найважливіших чинників виховання учнівської і студентської молоді в умовах демократії, що розвивається, і що передбачає плюралізм думок, підходів,

різних ідей для розв'язання проблем, толерантність до думок інших людей, врахування їх інтересів, толерантність до інакомислення, інших культур, до способу життя, поведінки людей, що не вкладається в межі повсякденного досвіду, але не виходить за нормативні вимоги законів;

- індивідуальність, яка полягає в тому, що особистість в умовах демократичних реформ одержує свободу прояву своїх індивідуальних особливостей повною мірою, орієнтацію на власні інтереси і потреби, що дозволяє не тільки виживати, але і виявляти творчу активність. Система виховання повинна бути спрямована не на «виробництво» усередненої особистості, її варто індивідуально орієнтувати, з огляду на задатки і можливості кожної людини в процесі її виховання та становлення;

- самостійність і цілеспрямованість, уміння не тільки приймати самостійні рішення, цілеспрямовано впроваджувати їх у життя, але і нести повну відповідальність перед суспільством і перед собою за їх наслідки.

Форми і методи виховного впливу, що рекомендуються для навчально-наукового комплексу безперервної освіти.

Насамперед необхідно забезпечити: варіативність, що включає різні варіанти технології й змісту виховання, спрямовану не на відтворення особистістю зразків минулого досвіду, досвіду попередніх поколінь, їх ідеалів і цінностей, а на формування варіативного способу мислення, прийняття імовірнісних рішень у сфері професійної діяльності, готовності до адекватних дій в умовах непевності.

В основі всієї роботи повинен лежати «мережний» принцип, який забезпечує сполучення порівняно нечисленних, але ретельно продуманих і підготовлених масових акцій, що виконують функцію орієнтирів для людей різного віку і демонструють одночасно можливості навчального закладу, із мережею малих форм камерного типу, що дозволяють залучати широкі маси школярів, студентів, батьків, педагогів.

Відчутні результати дає діяльність служб Людини. Сюди входять соціологічна і психологічна, екологічна і валеологічна,

естетична і художня служби, що не тільки допомагають і сприяють у реалізації виховних завдань, але й залучають школярів і студентів до своєї роботи, дозволяючи їм розширювати свій кругозір, включатися у суспільно-корисну діяльність.

За спеціальними цілеспрямованими програмами мають працювати колективи художньої самодіяльності і спортивні секції, студентські трудові загони. Саме цей напрямок дозволяє найбільш повно і послідовно реалізувати комплексний підхід до виховання.

Головною сферою діяльності учнівського і студентського самоврядування є клуби за інтересами, робота студентського наукового товариства і Малої академії наук, профорієнтаційна робота, міжнародні і міжвузівські контакти, туристсько-екскурсійна і шефська робота. Студентське й учнівське самоврядування не можна розглядати тільки як органи захисту тих, хто навчається, від адміністративної сваволі. У нинішніх умовах – це партнерська діяльність, це відповідальність учнівського або студентського колективу за розвиток своєї *alma mater*, це школа громадянської відповідальності. У той же час це і середовище найбільш активного формування творчої активності, лідерських якостей, навиків організаційної і виховної роботи, управлінської діяльності. Спонукає до активної життєдіяльності кожного, зацікавити, мотивувати участь у найрізноманітніших освітніх заходах – на це мають бути спрямовані зусилля студентського шкільного самоврядування.

Специфіка навчального закладу, що здійснює принципи безперервної освіти, має відобразитися і у певних традиційних формах виховного впливу, що об'єднують і згуртовують усіх суб'єктів виховного процесу. До таких форм, з одного боку, відносяться численні конкурси і турніри, масові спортивні свята, дні народження навчального закладу, загальнодержавні урочисті дати, а з іншого – малі, локальні камерні форми, що привертають до себе все більшу увагу.

Чітке розуміння цілей і завдань, напрямків, форм і методів виховної роботи у навчальному закладі, де здійснюється

повний цикл навчання від дошкільного до післявузівського, до аспірантури і докторантури, дозволить забезпечити на гідному рівні досягнення тих високих цілей, що висуває перед собою експериментальний навчально-науковий комплекс, який працює на принципах безперервного навчання і виховання.

Програма «Дозвілля»

Програма «Дозвілля» визначає основні напрямки організації дозвільної діяльності, позааудиторної роботи з учнями, студентами, викладачами і співробітниками Народної української академії відповідно до Концепції виховної роботи в умовах функціонування системи безперервної освіти. Програма охоплює всі структурні підрозділи (ДШРР – СЕПШ – ХГУ) академії і передбачає формування культурно розвиненої особистості в нових умовах становлення українського суспільства.

1. Концептуальні ідеї програми.

1. Стан проблеми й обґрунтування її розв'язання програмними методами.

Необхідність формування і подальшого розвитку особистості в академії диктується насамперед тим, що становлення української державності вимагає не тільки висококваліфікованих кадрів, професіоналів у різних сферах діяльності, але й таких фахівців, які виступають носіями конструктивного творчого мислення, життєстверджуючого світогляду, є духовно багатими, із розвиненими здібностями і потребами, яким властиві такі моральні якості, як громадянськість, повага до історії, традицій своєї батьківщини, міста, сім'ї, оптимізм і життєстійкість, ділова активність, фізичне і духовне здоров'я. Програма «Дозвілля» покликана допомогти членам колективу академії реалізувати свої здібності, задовольнити потреби, сформувати нові інтереси, прилучитися до світу духовних цінностей. Дозвільна діяльність, як один із базових видів людської діяльності, впливає з наступних позицій:

- дозвілля – це час, що залишається в людини після реалізації усіх видів діяльності, продиктованих зовнішньою доцільністю;

- специфічною діяльністю в цій часовій сфері є дозвільна діяльність, у процесі реалізації якої задовольняються потреби, що не могли бути задоволені в навчальній, трудовій діяльності і пов'язаних із ними заняттях;

- дозвільна діяльність, незважаючи на свій недетермінований характер, вимагає свідомої і цілеспрямованої її організації.

Становлення нового українського суспільства не може не викликати змін у суб'єктивності людини.

Сучасні соціальні хвороби суспільства – алкоголізм і паління, наркоманія і токсикоманія, венеричні захворювання, СНІД, туберкульоз і суїциди, проституція і злочинність – вимагають викорінювання і лікування; у протипагу їм необхідно запропонувати людині інші форми проведення вільного часу. Крім того, фізичне здоров'я нації погіршується, збільшується кількість студентів і учнів, що потребують лікувальної фізкультури і диспансерного спостереження, тому академія в якості одного з пріоритетних напрямків діяльності обрала формування здорового способу життя, наповнення дозвілля активними висококультурними, творчими формами. Усе це викликає необхідність наукової розробки принципово нових методологічних, теоретичних і організаційних основ підготовки програми «Дозвілля» і тісно з нею взаємозалежних програм «Кадри», «Наука в НУА», «Здоров'я» і, звичайно ж, програм розвитку освітньої діяльності в академії.

2. Мета і завдання програми.

Основною метою програми є спрямування зусиль усього колективу академії на досягнення загальної стратегічної мети – формування культурної, інтелігентної людини. Безпосередньою метою програми виступає всебічний розвиток духовних здібностей особистості, створення умов для реалізації її потреб і формування ціннісних орієнтацій творчої активності.

Для досягнення мети необхідно розв'язати такі завдання:

- забезпечити високу якість змісту форм проведення дозвілля;

- створити нові організаційні структури і технології, що забезпечують подальший розвиток форм дозвільної діяльності;
- інтенсифікувати розвиток дозвільної діяльності в НУА на основі активного використання теоретичного і практичного досвіду європейських країн;
- розвивати й удосконалювати методичну базу даних про організацію і проведення дозвілля в академії;
- зміцнювати співробітництво з навчальними установами міста, України, незалежно від їх форм власності, з метою поліпшення організації дозвільної діяльності в академії;
- розвивати рівноправне, взаємовигідне співробітництво з навчальними закладами інших держав, маючи на меті вдосконалення форм і методів дозвільної діяльності в Народній українській академії.

3. Принцип формування програми.

Програма не є строго постійною моделлю організації дозвільної діяльності в академії, її призначення полягає у визначенні стратегічних підходів і тактичних способів в організації дозвілля в НУА на найближчі 10 років.

В основу програми покладено такі принципи:

- системність, наступність в організації дозвільної діяльності між структурними підрозділами (ДШРР – СЕПШ – ХГУ);
- гуманізація;
- принцип компетентності в організації різних форм дозвілля;
- доступність усіх форм дозвільної діяльності;
- самовизначення студентів, учнів, викладачів, співробітників у виборі форм проведення дозвілля;
- забезпечення розвинутого дозвільного простору при збереженні пріоритету навчальної діяльності.

4. Очікуваний результат реалізації програми.

Реалізація програми буде сприяти розв'язанню пріоритетних завдань, що стоять перед академією щодо формування

висококультурної особистості, вона справить різнобічний позитивний вплив на духовний розвиток учасників навчально-виховного процесу, на підготовку високопрофесійних кадрів і їх якість.

До 2010 року можливі такі досягнення:

- створення матеріальних, кадрових, інших умов для організації дозвільної діяльності на високому, якісному рівні;
- оптимізація діяльності організаторів, кураторів, керівників різних форм дозвільної діяльності через органи самоврядування, систему доручень;
- підвищення ефективності діяльності всіх існуючих в академії форм проведення дозвілля.

Очікуваний результат може бути досягнутий при реалізації нижченаведених напрямків реформування дозвільної діяльності в академії. Перший напрямок, який можна умовно назвати *стратегією локальних змін*, передбачає поліпшення, відновлення діяльності окремих об'єднань, клубів, колективів, секцій тощо або створення нових форм проведення дозвілля як у школі, так і у ВНЗ. Ці зміни здійснюються незалежно одна від одної за своїми планами і передбачають досягнення окремих результатів (наприклад, діяльність студентської й учнівських громадських організацій, Бізнес-клубу, інтелектуального клубу «Комільфо» у ВНЗ й у школі тощо).

Другий напрямок, який можна назвати *стратегією модульних змін*, передбачає здійснення декількох комплексних нововведень, розвиток наступності і взаємодії в окремих структурах, що можуть бути не зв'язаними між собою. Наприклад, нововведення в організації діяльності Євроклубу в усіх освітніх структурах, які при цьому не зачіпають діяльності інших клубів, наприклад, Бізнес-клубу, Дебатного клубу і т. п.

Третій напрямок, який можна назвати *стратегією системних змін*, передбачає здійснення низки комплексних нововведень із метою вдосконалення дозвільної діяльності академії. Як передбачається, ці нововведення будуть охоплювати увесь колектив, усі структурні підрозділи. Наприклад,

це може стосуватися уведення в дію культурного центру або спортивного комплексу, відновлення кадрового складу керівників клубів, творчих колективів; кардинальної зміни принципів функціонування об'єднань, клубів, колективів та ін. (наприклад, організація їх роботи на основі самодіяльності учнівської, студентської або профспілкової організацій).

II. Зміст програми

Програма «Дозвілля» покликана здійснювати цілеспрямовану організацію дозвільної діяльності з урахуванням планомірного переведення її на більш високий рівень, базуючись на діалектичній єдності загальнолюдських і національних цінностей; при цьому важливо враховувати і цінності регіональні. Програма передбачає розвиток учасників навчально-виховного процесу за такими напрямками:

- професійний;
- моральний;
- творчий (розвиток інтелектуальних, художньо-естетичних здібностей);
- фізичний.

Становлення професійних якостей, необхідних майбутнім фахівцям, можливе через участь особистості в діяльності Бізнес-клубу, Англійського клубу, Дебатного клубу, студентської спілки і т. ін.; високоморальних якостей – через залучення до участі в загальноакадемічному конкурсі «Історія моєї сім'ї», до шефської діяльності в інтернаті для дітей-сиріт, через роботу у волонтерських загонах, у вожатському русі тощо.

Програма включає і такий напрямок діяльності, який сприяє розвитку творчого потенціалу особистості через участь у роботі колективів художньої самодіяльності, вечорах відпочинку, літературно-музичних вітальнях, у творчих звітах, концертах і конкурсах, а також її фізичному розвитку (за допомогою участі в спортсекціях, спартакіадах, туристсько-екскурсійної діяльності).

Здійснюється дозвільна діяльність через різноманітні форми: роботу клубів за інтересами, художніх колективів,

спортсекцій, через діяльність факультету додаткових спеціальностей, форми позааудиторної роботи, що їх пропонують кафедри, куратори та тьютори, музей історії академії, Центр науково-гуманітарної інформації, естетична і психологічна служби, служба «Здоров'я», студентське, учнівське самоврядування, профспілка співробітників і студентів.

При цьому дозвільна діяльність передбачає:

- структурне управління дозвіллям за активною участю органів самоврядування студентів і школярів;
- агітаційно-пропагандистську роботу;
- методичне забезпечення організації дозвільних форм діяльності;
- проведення масових заходів для учнів усіх вікових груп, викладачів і співробітників;
- роботу з окремими колективами й об'єднаннями;
- групові заходи, розраховані на конкретні інтереси членів колективу;
- індивідуальну роботу з обдарованими учнями і студентами;
- навчання активних учасників процесу;
- матеріально-технічне забезпечення дозвільної діяльності тощо.

III. Реалізація програми

1. Участь в організації дозвільної діяльності бере весь колектив академії. Ця діяльність здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, що передбачають активний, зацікавлений взаємовплив усіх учасників цього процесу з метою задоволення інтересів кожного члена колективу, потреб в інтелектуальному, моральному, фізичному розвитку, в самореалізації своїх здібностей, а також включення в змістовну, соціально значущу дозвільну діяльність.

2. Основними напрямками забезпечення реалізації програми є:

1) науково-методичне забезпечення:

- аналіз і узагальнення досвіду з організації дозвільної діяльності в академії, упровадження нових форм і методів роботи;

– вивчення наукової, методичної літератури, розробка методичних посібників, що визначають основні принципи, методи і засоби організації дозвілля учнів, студентів, співробітників;

– проведення моніторингу серед членів колективу з метою виявлення потреб та інтересів, які вони змогли б задовольнити в дозвільній діяльності;

2) організаційне забезпечення:

– створення Культурного (Дозвільного) центру;

– налагодження ефективної взаємодії Культурного центру з аналогічними центрами у ВНЗ Харкова, України, Європи і США;

3) кадрове забезпечення: залучення до реалізації програми широкого кола викладачів, співробітників, учнів і студентів академії та їх батьків, а також професійних працівників, що входять у штат НУА, сумісників;

4) матеріально-технічне забезпечення: для реалізації програми буде необхідним розвиток матеріально-технічної бази академії:

– будівництво Культурного центру;

– відновлення і придбання музичної, освітлювальної, акустичної апаратури (щорічно);

– обладнання студії звукозапису;

– обладнання сцени;

– відкриття спортивного комплексу.

Розвиток матеріальної бази, необхідної для реалізації програми «Дозвілля», здійснюється за рахунок коштів академії, а також унаслідок залучення спонсорських коштів, матеріальної підтримки членів опікунської ради і добродійних пожертвувачів.

Програма «Дозвілля» буде здійснюватися за науково-методичного керівництва ректорату, Вченої ради, Гуманітарного центру НУА. Вона покликана сприяти досягненню такого рівня розвитку духовної культури особистості, за якого Народна українська академія зможе органічно інтегрувати в європейську освітню систему й ефективно реалізувати свою місію.

Структура організації дозвільної діяльності у підрозділах НУА

ІНТЕГРОВАНА ПРОГРАМА «ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ»

Кардинальні соціально-політичні й економічні зміни в країні, процеси глобалізації та інформатизації, що відбуваються у світі, неминуче призводять до реформи системи освіти. Усе більше уваги приділяється сьогодні змінам в освіті, що здійснюються відповідно до Болонського процесу, завданням, які у зв'язку з цим постали перед українською вищою школою і іншими ланками вітчизняної системи освіти.

Сьогодні загально визнано, що інформація у всіх її проявах є вирішальним чинником, що визначає розвиток суспільства в цілому. Модернізація сучасної системи освіти зумовлена суперечностями, що виникли між неймовірно швидкими темпами зростання знань та обмеженими можливостями людини в їх засвоєнні під час навчання. Саме ця суперечність зумовлює перехід від моделі «освіта на все життя» до «освіти впродовж життя», тобто до системи безперервної освіти.

Реалізація ідеї безперервної освіти спонукає навчальні заклади до необхідності формувати вміння вчитися, самостійно здобувати, аналізувати та синтезувати інформацію для її використання у практичній діяльності.

Сучасні інформаційні технології підвищують ефективність самостійної роботи, дають нові можливості для творчості, отримання і закріплення знань, різних професійних навичок, дозволяють реалізовувати принципово нові форми і методи навчання.

Саме тому у «Національній доктрині розвитку освіти» [1] до найважливіших проблем віднесено проблему формування у підростаючого покоління інформаційної культури, пізнавальної самостійності. Хоча, на жаль, залишається не розробленою державна програма інформаційної освіти і формування інформаційної культури та й загально визнаного поняття «інформаційна культура» теж поки що ми не маємо.

Серед тлумачень цього поняття найбільш вдалими, на наш погляд, є трактування, запропоноване авторами навчально-методичного посібника «Формування інформаційної культури особистості в бібліотеках та освітніх закладах»: «Інформаційна культура особистості – одна зі складових загальної культури людини; сукупність інформаційного світогляду і системи знань та вмінь, що забезпечує цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій. Є найважливішим чинником успішної професійної і непрофесійної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в інформаційному суспільстві» [2, с. 32].

Інформаційна культура – це вміння думати. Людина має оволодівати новими інформаційними технологіями, щоб забезпечити собі комфортне існування у світі, адаптуючись до постійних змін; відчувати себе соціально захищеною. Індивідуум повинен бути не тільки споживачем, але й творцем соціокультурного простору, реалізуючи свій творчий потенціал [3].

Саме з позицій усвідомлення інформаційної культури як особливого, відносно самостійного аспекту загальної культури особистості з позицій інформаційного підходу до пізнання дійсності, розвитку уявлень про інформаційне суспільство, у Центрі науково-гуманітарної інформації (ЦНГІ) Народної української академії було створено власну інтегровану програму курсу «Основи інформаційної культури особистості».

Головною метою курсу визначено формування знань, умінь та навичок із інформаційного самозабезпечення навчальної професійної та іншої пізнавальної діяльності особистості в умовах інформаційного суспільства.

Програма розроблена відповідно до законодавчих документів з освітньої, інформаційної та бібліотечної діяльності [4]. Її створено на основі накопиченого досвіду бібліотекарів ЦНГІ з використанням наробок провідних вчених-бібліотекознавців [2; 5].

Інтегрована програма «Основи інформаційної культури» – це цикл програм, що поступово ускладнюються від почат-

кового до більш високого ступеня. Кожна ця програма, за висловом А. І. Маркушевича, «покликана озброїти тих, хто вчиться, певним рівнем умінь інтелектуально обробляти і застосовувати нові знання» [6].

Важливо зазначити, що особливістю цієї інтегрованої програми є блочно-модульний засіб побудови – незалежно від етапу навчання, кожен курс має обов'язкові розділи:

- інформаційна культура суспільства;
- аналітико-синтетична обробка джерел інформації;
- основні типи інформаційно-пошукових завдань і алгоритми їх розв'язання;
- структура, правила підготовки та оформлення результатів самостійної навчальної, навчально-методичної та науково-інформаційної діяльності;
- інформаційні ресурси.

Методичне забезпечення вивчення дисципліни включає: інтегровану програму, тематичний план, лекції, практичні заняття, ігри, екскурсії, методичні рекомендації до проведення занять.

За умов проведення експерименту з безперервної освіти в НУА з'явилася можливість упровадити на основних етапах інтелектуального розвитку особистості програму з вивчення інформаційної культури особистості та простежити за її виконанням. Наскрізним напрямом освітньої діяльності всіх етапів є стимулювання самоосвіти особистості. Для цього фахівцями відділу науково-інформаційного довідково-бібліографічного обслуговування (НІДБО) ЦНГІ розроблено роздаткові та наочні матеріали (у вигляді схем та алгоритмів); пропонуються тематичні папки (в електронному та традиційному вигляді) з оформлення списку джерел, написання реферату, анотації, на допомогу науковцю.

Значення навчальної дисципліни в підготовці учнів та студентів визначається пізнавальною, світоглядною і практичною функціями і спирається на вивчення дисциплін гуманітарного напрямку. По закінченні курсу отримані знання та навички повинні стати стимулюючим чинником для подальшої діяльності особистості, як навчальної, так і професійної.

Технологія вивчення курсу включає використання взаємопов'язаних видів занять, основними з яких є лекційні та практичні, а також самостійної роботи.

Технології навчання інформаційної культури в НУА спрямовані на активізацію самостійності особистості в подальшому пошуку, аналізі, інтерпретації інформації, на формування наукового мислення.

Оволодіння інформаційною культурою припускає використання традиційних і нетрадиційних методів навчання. Це синтез бібліотечної культури з новими технологіями аналітико-синтетичної обробки інформації.

Програма з формування інформаційної культури особистості в НУА охоплює чотири етапи.

Перший етап – дошкільне виховання на базі Дитячої школи раннього розвитку (ДШРР) (із 5–6 років) – 8 годин занять. На цьому етапі можливе оволодіння найпростішими поняттями «книга», «читач», «бібліотека» за допомогою візуальних образів та ігрових методів навчання. Мета занять – сформувати елементарні уміння орієнтуватись у книжці, пробудити та підтримати інтерес і любов до читання, виховувати дбайливе ставлення до книжки.

Другий етап – шкільне виховання, з виділенням трьох ступенів: I–IV класи (початкова школа), V–IX класи (середня школа), X–XII класи (середня школа, профільна) на базі Спеціалізованої економіко-правової школи (СЕПШ) – 46 годин (29 лекційних, 17 практичних).

На першому рівні учням початкової школи надається інформація про книгу, її елементи, художнє оформлення; розглядаються довідкові видання. Знайомство з бібліотекою проводиться у вигляді гри-подорожі.

На рівні базової школи вивчаються питання культури читання, розглядаються основи раціональної роботи з книгою. Учні повинні в загальних рисах мати уявлення про бібліотечно-бібліографічну класифікацію, авторський знак; уміти користуватися каталогами бібліотеки та довідковими виданнями.

Школярів вчать використовувати для пошуку інформації новітні інформаційні технології.

Учнів старших класів знайомлять із типологією видань, довідково-пошуковим апаратом, електронним каталогом (ЕК), алгоритмами пошуку інформації в каталозі та складання списку літератури в ЕК, інформаційними ресурсами з економіки, права та лінгвістики. Старшокласники повинні володіти основними навичками бібліографічного опису документів; уміти складати список літератури з теми; писати анотацію. На допомогу учням, які починають займатися науково-дослідницькою діяльністю, проводяться заняття з основних навичок організації та методології наукових досліджень. Головна мета цього етапу – допомогти сформувати комплексне поняття «інформаційної культури», переходячи від найпростіших понять до розуміння причинно-наслідкових зв'язків цієї «предметної галузі».

Базовим моментом цього етапу є співпраця бібліотекарів із педагогами, проведення багатьох заходів спільними зусиллями. Особиста інформованість педагога має принципове значення, тому що для учнів вчитель – це головне джерело інформації. Вчитель повинен планувати дії за допомогою інформаційних засобів, організувати пошук інформації, правильно розуміти тексти інформаційних повідомлень, бути будівничим нової інформації, стимулювати учнів до творчого процесу. «Вчитель, володіючи інформаційною культурою, зможе навчати дітей не просто в ім'я засвоєння інформації, а для особистісного зростання».

Третій етап – навчання у Харківському гуманітарному університеті (ХГУ). Заняття розраховані для студентів I та IV курсу – 14 годин (8 лекційних, 6 практичних). Для I курсу пропонується цикл таких тем: поняття інформаційної культури, бібліотека як соціокультурний феномен, бібліотечне обслуговування студентів у провідних бібліотеках Харкова. Для студентів здійснюються екскурсії в Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка, Центральну наукову бібліотеку Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Окремий блок присвячений бібліографічному опису документів. Студентів знайомлять з основними стандартами інформаційно-бібліотечної галузі. Правила бібліографічного опису закріплюються практичними та домашніми завданнями; студентам пропонуються схеми опису документів, наочні матеріали. Приділяється увага бібліографічному опису електронних ресурсів. З огляду на подальшу наукову роботу студентам більш детально розповідається про довідково-пошуковий апарат бібліотеки. Практично студенти вчаться правилам оформлення посилань, списків літератури в науковій роботі; цитуванню; основним навичкам реферування документів. Блок занять присвячений роботі з ЕК бібліотеки. Для кращого засвоєння матеріалу використовуються алгоритми пошуку документів в ЕК та складання списку літератури. Звертається увага на можливість роботи з ЕК через домашню сторінку НУА в Інтернеті. Студентам надається характеристика інформаційних ресурсів медіатеки.

Студентів IV курсу навчають методології та організації наукового дослідження. Теми програми присвячені системі вторинної інформації в Україні та Росії, анотуванню та реферуванню видань, пошуковим бібліотечним системам в Інтернеті, цитуванню електронних джерел.

За скороченим планом викладаються основи інформаційної культури для студентів заочного відділення. У цьому блоці пропонуються такі теми: екскурсія по бібліотеці; загальні правила бібліографічного опису документів та оформлення списку джерел; основні навички роботи з електронним каталогом та основам наукової обробки інформації. Студентів орієнтують на самостійне вивчення програми за допомогою методичних матеріалів.

Якщо узагальнити завдання програми для студентів, то нами пропонується підготувати особистість до сприйняття уявлення про інформаційну діяльність з урахуванням новітніх досягнень у цій галузі як до цілісної предметної галузі.

Четвертий етап – післядипломна освіта, яка включає і післядипломну підготовку, і одержання нової спеціальності,

і підвищення кваліфікації, і аспірантуру, і докторантуру – 12 годин (6 лекційних, 6 практичних). На цьому етапі – узагальнення отриманого досвіду з ускладненням теоретичних та практичних навичок, на основі яких інформація систематизується, аналізується та акумулюється; сприйняття інформаційної культури як складової частини загальної культури людства.

Для фахівців пропонуються такі теми: інформаційно-бібліографічний пошук у науковій роботі, вторинні джерела та їх використання, аналітико-синтетична обробка документів, використання інформаційних технологій в науковій та педагогічній діяльності, робота в музеях та архівах, правила опису архівних документів. Для співробітників та викладачів постійно здійснюються індивідуальні консультації.

Крім обов'язкових, у програмі передбачені факультативні заняття, а також індивідуальні та групові консультації. Наприклад, розроблені теми занять для учнів старших класів середньої школи – учасників Малої академії наук і для членів Студентського наукового товариства та ін.

Отже, авторами-упорядниками інтегрованої програми виконується головний принцип безперервної освіти – поступове залучення до загальнолюдського досвіду і знань із метою використання їх у житті.

Виданий в 2001 році навчально-методичний посібник «Формування інформаційної культури особистості в умовах формування освітнього комплексу гуманітарного профілю» використовується не тільки на заняттях для дошкільнят, школярів, студентів, спеціалістів НУА, але й для підвищення кваліфікації бібліотекарів приватних ВНЗ у рамках щорічних міжвузівських семінарів. Роботу бібліографів НУА «Основи інформаційної культури школярів» [7] було задепоновано в «Каталозі найкращих робіт ІХ обласної педагогічної виставки-ярмарку» (2002 р.) і відзначено Грамотою начальника Головного управління освіти і науки. Досвід ЦНГІ з «Основ інформаційної культури студентів і спеціалістів вищих навчальних закладів» було запропоновано керівникам бібліотек

України як матеріали до семінару «Інформаційне забезпечення бізнес-освіти», який проводився Консорціумом із удосконалення менеджмент-освіти в Україні у співпраці з ЦНГІ НУА 12–13 грудня 2003 року [8]. Інформацію про впровадження інтегрованої програми було опубліковано у фаховому журналі «Вісник Книжкової палати» [9] та подано у матеріалах Краснодарської конференції 2000 року [10].

Результати проведення курсу, зацікавлене ставлення до занять з боку керівництва НУА та позитивна оцінка відомих фахівців бібліотечної галузі надихають на подальшу працю. Із плином часу програма удосконалюється, модернізується з упровадженням нових інформаційних технологій та змін у бібліографічній діяльності.

Список літератури

1. *Національна доктрина розвитку освіти*: Затв. указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Вища освіта в Україні: нормат.-прав. регулювання / М-во юстиції України, М-во освіти і науки України. – К., 2003. – С. 232–249.

2. *Формирование* информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях / Н. И. Гендина, Н. И. Колкова, И. Л. Скипор, Г. А. Стародубова. – 2-е изд., перераб. – М.: Шк. б-ка, 2003. – С. 32. – (Прил. к журн. «Шк. б-ка»). – (Сер. 1, Проф. б-чка шк. бібліотекаря; Вып. 1/2).

3. *Брановский Ю.* Работа в информационной среде / Ю. Брановский, А. Беляева // Высш. образование в России. – 2002. – № 1. – С. 82

4. *Про освіту*: Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060–ХІІ зі змін. та допов. // Вища освіта в Україні: нормат.-прав. регулювання / М-во юстиції України, М-во освіти і науки України. – К., 2003. – С. 18–48; Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття): Затв. постановою Каб. Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896 // Там же. – С. 52–93; Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні: Указ Президента України від 9 жовт. 2001 р. № 941/2001 // Там же. – С. 172–175; Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 р.

№ 2657–XII зі змін. та допов. // Лига: Закон [Электрон. ресурс]: Компьютер.-правовая система. – [Электрон. прогр.]. – Версия 7.4. – К., 2005. – Ежедн. обновление; Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322–XII зі змін. та допов. // Там же; Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лют. 1998 р. № 74/98–ВР зі змін. та допов. // Там же; Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України в ред. від 16 берез. 2000 р. № 1561–III // Шк. б-ка plus. – 2003. – Лип. (№ 1/2). – С. 6–13; Положення про бібліотеку загальноосвітнього навчального закладу: Затв. наказом М-ва освіти України від 14 трав. 1999 р. № 139 // Там же. – С. 14–17; Типове положення про бібліотеку вищого навчального закладу Міністерства освіти України: Затв. наказом М-ва освіти України від 30 квіт. 1998 р. № 155 // Інформ. зб. М-ва освіти України. – 1998. – Вип. 13. – С. 27–32.

5. *Медведева Е. А.* Основы информационной культуры: Программа курсов для вузов / Е. А. Медведева // Социол. исслед. – 1994. – № 11. – С. 59–67.

6. *Маркушевич А. И.* Культура, школа, книга и непрерывное образование / А. И. Маркушевич // Молодежь и образование. – М., 1972. – С. 248–263.

7. *Основы* информационной культуры школьников: (из опыта работы школьной библиотеки) / Нар. укр. акад. Специализир. экон.-правовая шк. Центр науч.-гуманитар. информ.; [Авт.-сост.: И. В. Бова, Л. В. Глазунова, С. Ю. Семенюк; Отв. ред. И. В. Козицкая]. – Х., 2002. – 90 с.

8. *Основы* информационной культуры студентов и специалистов высших учебных заведений / Харьк. гуманитар. ун-т «Нар. укр. акад.» Центр науч.-гуманитар. информ.; [Авт.-сост. Л. В. Глазунова; Отв. ред. И. В. Козицкая]. – Х.: Навч.-метод. центр. «Консорціум із удоскон. менедж.-освіти в Україні», 2003. – 41 с.

9. *Глазунова Л.* Формування інформаційної культури особистості в умовах функціонування освітнього комплексу гуманітарного профілю (на прикладі Харківського гуманітарного інституту «Народна українська академія») / Людмила Глазунова, Сніжана Семенюк // Вісн. Кн. палати. – 2000. – № 7. – С. 5.

10. Глазунова Л. В. Формирование информационной культуры личности в условиях непрерывного образования (на примере Харьковского гуманитарного института «Народная украинская академия») / Л. В. Глазунова, С. Ю. Семенюк // Человек в информационном пространстве цивилизации: культура, религия, образование: Материалы Междунар. науч. конф., Краснодар–Новороссийск, 2000 г. – Краснодар, 2000. – С. 358–361.

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА РОБОТИ З БАТЬКАМИ УЧНІВ І СТУДЕНТІВ ХГУ «НУА»

Загальні положення

Робота з батьками учнів і студентів у навчальному закладі є самостійною і досить складною проблемою. Школа і ВНЗ спрямовані на те, щоб надати учням якісну освіту, зберегти емоційне благополуччя кожного учня і студента, сформувані бажання і уміння вчитися, допомогти кожному повно реалізувати свій творчий потенціал, розкрити свою індивідуальність і, зрештою, стати повноцінним громадянином, висококваліфікованим фахівцем, який відповідає сучасним потребам ринку праці.

Забезпечити таку освіту можливо тільки в тісній взаємодії і співпраці навчального закладу з батьками на всіх подальших рівнях освіти.

Комплексна програма ХГУ «НУА» «Батьки» покликана забезпечити розв'язання першочергового завдання – через систему спеціально розроблених заходів допомогти батькам усвідомити свою неocenиму роль і відповідальність за виховання дитини, оволодіти необхідними знаннями щодо питань виховання, організувати повноцінне спілкування і взаємодію між батьками, дітьми і педагогічним колективом Народної української академії.

Мета і завдання програми

Мета: зміцнення тісної співпраці між батьками і колективом Народної української академії для ефективної реалізації системи виховання школярів і студентів, спрямованої на формування цілісної, всебічно розвиненої особистості.

Завдання:

– розробити систему взаємодії і співпраці з батьками через організацію спеціальних заходів;

- створити таке культурно-освітнє середовище в НУА, яке буде сприяти перетворенню батьків у суб'єктів освітнього процесу;
- освічувати батьків і сприяти створенню у них «об'ємного» бачення дитини, спільно шукати шляхи до кожного з них, на кожному віковому етапі;
- формувати кадровий потенціал НУА, який розуміє і приймає особливості педагогічної роботи з новим поколінням батьків;
- сприяти зміцненню авторитету батьків і учителів в очах дітей;
- установлювати зони відповідальності сім'ї і Народної української академії.

Принципи організації роботи з батьками в ХГУ «НУА»

Робота з організації співпраці ХГУ «НУА» з батьками має будуватися на основі таких принципів:

- *принцип взаємодопомоги*, тобто усвідомлення того, що співпраця принесе користь і дозволить намітити перспективи розвитку особистості школяра і студента;
- *принцип систематичності*, тобто планованість і обґрунтованість форм і методів роботи;
- *принцип етичності*, тобто побудова відносин на визнанні рівності всіх учасників освітнього процесу;
- *принцип індивідуального підходу*, тобто спільне проектування становлення і розвитку особистості кожного учня;
- *принцип діалогу*, тобто розгляд виховання не як зведення загальних прийомів, а як мистецтва діалогу з дитиною і його батьками.

У взаємодії з батьками також необхідно брати до уваги певні правила, використання яких збереже довір'я і взаєморозуміння батьків і співробітників ХГУ «НУА»:

- підтримка авторитету батьків і викладачів НУА;
- віра в педагогічні можливості батьків і сприяння реалізації їх виховного потенціалу;

- педагогічний такт (тактовність постановки питань батькам, невтручання у внутрішні проблеми сім'ї та особисте життя батьків);
- уміння і терпіння вислухати батьків, зрозуміти їх тривогу, сумніви і переживання, виявляти уважність і співчуття.

*Особливості роботи з батьками у ДШРР
і школі I ступеня СЕПШ*

Батьки, приводячи дітей у школу, виявляють високу активність. Їх цікавлять питання змісту освіти, методи навчання, хто і як буде спілкуватися з їх дітьми, як обладнане місце, де буде знаходитися дитина. Вони вникають в освітній процес, хочуть побільше дізнатися про свою дитину, часто із вчителем, з психологом обговорюють проблеми виховання. Участь батьків у шкільному житті багато в чому залежить від їх педагогічної культури. Досвід показує, що мало сучасних батьків цікавляться наукою виховання, а роблять це на основі власного досвіду та інтуїції. Як наслідок, ДШРР і початкова школа в роботі з батьками стикається з наступними проблемами:

- багато хто з батьків орієнтується на престиж навчального закладу, а не на систему цінностей, що пропонує НУА;
- у сучасних батьків унаслідок їх зайнятості на роботі, питання виховання конкурують із питаннями матеріального забезпечення;
- батьки реально не усвідомлюють можливостей своїх дітей і завищують вимоги до них;
- часто батьки не розуміють, що проблеми дитини – це відображення їх власних проблем;
- батьки не підтримують авторитет вчителя в сім'ї, ставлячи, цим самим, дитину в скрутне становище;
- нерозуміння батьками того, що відбувається з дитиною на даному віковому етапі і як їй допомогти.

Головна мета в роботі з батьками полягає в тому, щоб батьки прийняли школу як будинок, де добре і комфортно їх дитині, і постійно піклувалися про цей будинок.

У свою чергу, школа має допомогти батькам установити зі своїми дітьми такі взаємовідносини, які допомогли б кожному члену сім'ї бути таким, якого поважають, люблять і у якому відчують потребу.

Така співпраця розглядається як форма залучення батьків до освіти дітей і як простір, де батьки можуть реалізувати свої можливості.

Виходячи із загальної мети, перед педагогічним колективом ДШРР і школою I ступеня стоять наступні завдання:

- залучення батьків до шкільного життя, створення умов для їх реальної та активної участі в освітньому процесі;
- допомога батькам у розумінні вікових особливостей дітей і визначення завдань розвитку на цьому етапі;
- сприяння зміцненню батьківського авторитету;
- надання індивідуальної підтримки батькам, тактовне управління їх самовихованням;
- організація педагогічної освіти батьків.

*Особливості роботи з батьками
у школі II і III ступенів СЕППШ*

Батьки учнів 5–11 класів більшою мірою, ніж батьки молодших школярів, орієнтовані на здобуття їх дітьми якісних знань із базових загальноосвітніх дисциплін. Крім того, батьки чекають, що школа виховає в їх дітей моральні якості (чесність, ввічливість, доброту та ін.), прищепить їм загальнолюдські цінності, підготує до сімейного життя, життя в суспільстві.

У даній ланці школи, як і на попередніх етапах, зберігається проблема неузгодженості дій батьків і педагогічного колективу, відсутність у батьків прагнення спільно зі школою, в єдиному напрямі здійснювати процес виховання і невміння педагогів знаходити оптимальні підходи до нового покоління батьків.

Це призводить до розузгодження вимог, що пред'являються до підлітка в школі і вдома, і негативно позначається на процесі розвитку особистості загалом.

Дана категорія батьків (насамперед, старшокласників) розглядають школу як підготовчий етап на шляху до навчання

у ВНЗ. Чекаючи від дитини успішного навчання у ВНЗ, батьки часто не готові визнати за дітьми право самостійно вибирати собі майбутню спеціальність, не вважають їх здатними самостійно будувати своє життя. Такі настанови батьків часто породжують конфлікти в сім'ї, викликають різноманітні захисні реакції, протест, які переносять підліток у школу, і це негативно позначається на процесі навчання.

Виходячи з особливостей, у сфері роботи з батьками перед школою II і III ступенів можна виділити такі завдання:

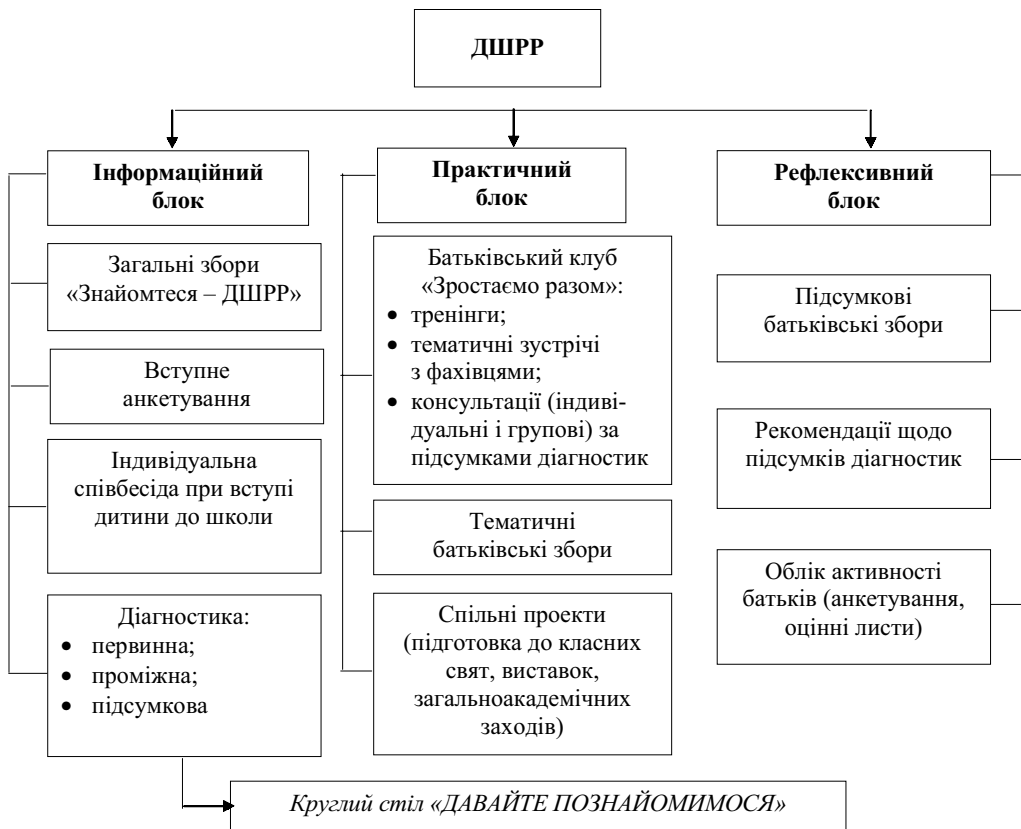
- залучення батьків до життя академії загалом: у всі форми позакласної і позааудиторної роботи;
- підвищення рівня психолого-педагогічної культури батьків;
- інтенсифікація взаємодії адміністрації школи і класних керівників із батьками з метою формування єдиних норм взаємодії з дітьми, єдиного виховного і освітнього простору;
- надання допомоги батькам у формуванні благополучних відносин із дітьми;
- проведення роботи із інформування батьків про специфіку навчання у ВНЗ на сучасному етапі (Болонський процес), про вимоги, що пред'являються до студентів, і необхідність формувати відповідні якості.

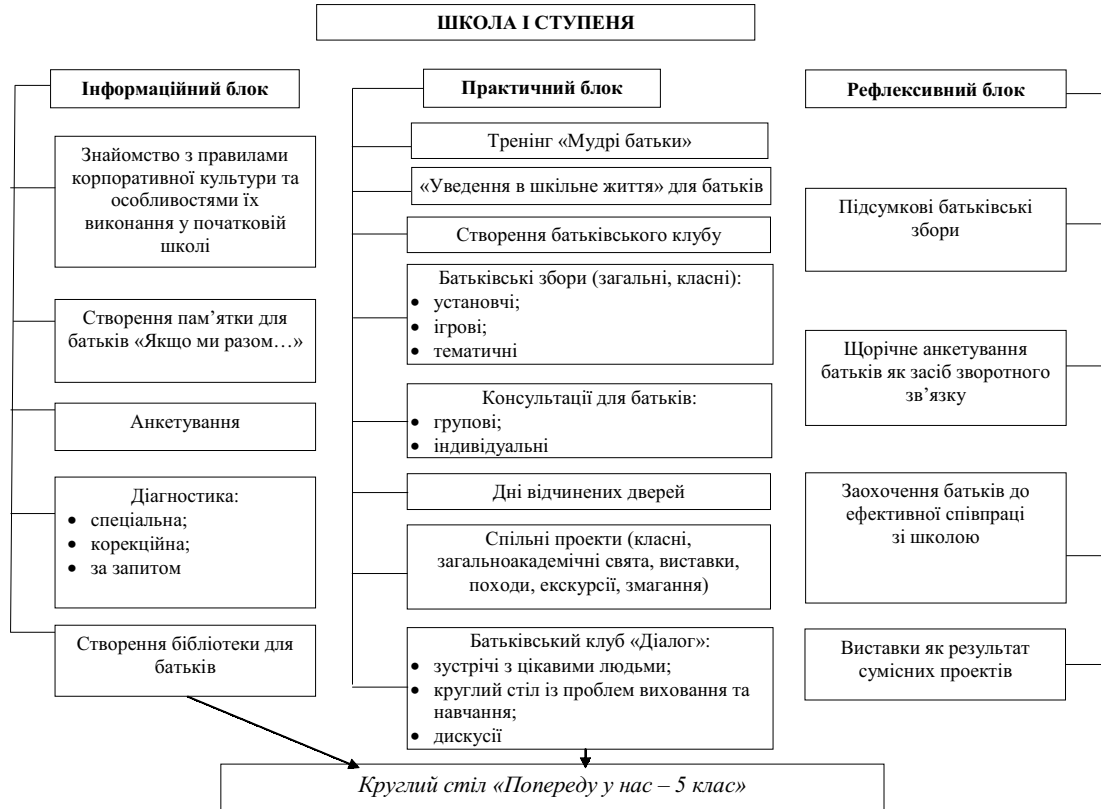
Форми роботи з батьками вихованців ДШРР і учнів СЕПШ

Реалізація поставлених завдань, принципів взаємодії сім'ї і школи відбувається через різноманітні індивідуальні і колективні форми роботи. Їх можна подати, розділивши умовно за своєю спрямованістю на три блоки: інформаційний, практичний і рефлексивний.

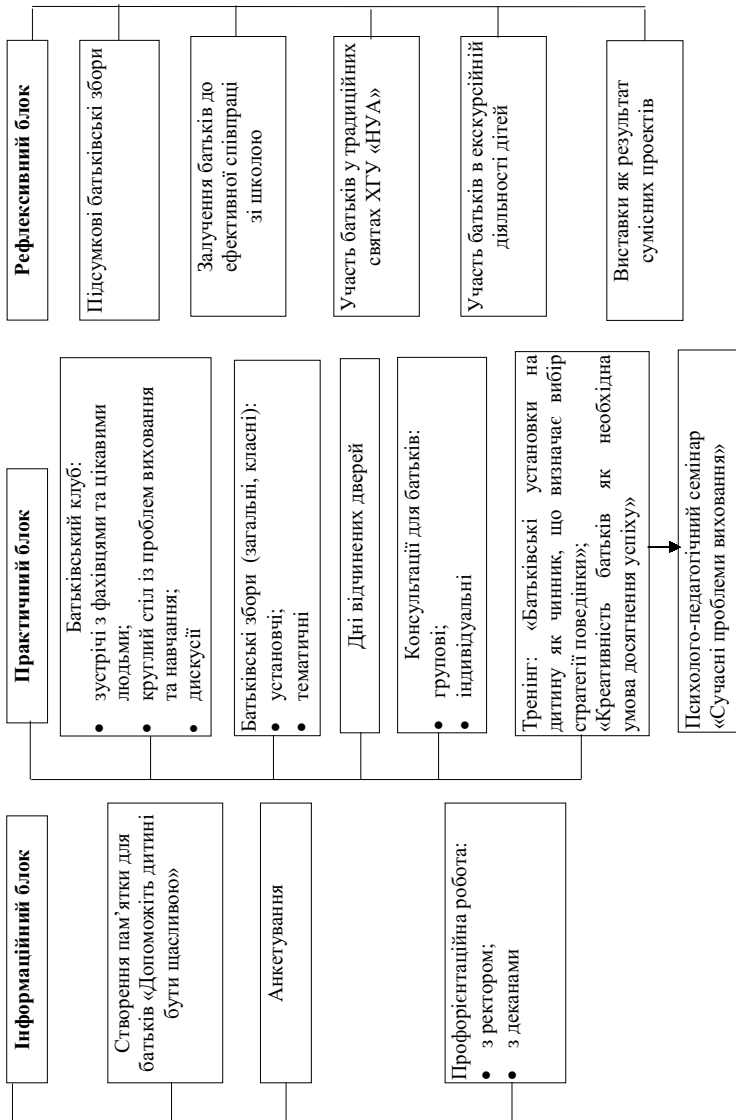
Особливості роботи з батьками абітурієнтів ХГУ «НУА»

Для випускників шкіл значущу, а в деяких випадках визначальну роль у виборі майбутньої професії, вищого навчального закладу, форми набуття професійної освіти відіграють батьки. У зв'язку з цим робота з батьками посідає важливе місце в системі профорієнтаційної роботи і довузівської підготовки.

Спеціалізована економіко-правова школа ІІ–ІІІ ступенів

Метою такої роботи є переконання батьків у конкурентних перевагах навчання в ХГУ «НУА», спільний пошук і реалізація форм і методів роботи з підготовки дітей до навчання у вищій школі.

Особливості і складнощі роботи з батьками абітурієнтів полягають у наступному:

- недостатня інформованість батьків про процеси і тенденції в сучасній вищій освіті, специфіці навчання у ВНЗ різного типу;

- орієнтованість батьків при виборі спеціальності, ВНЗ на проблеми, які мають важливе, але все-таки другорядне значення у процесі навчання (умови проживання в гуртожитку, організація харчування, наявність платних і безоплатних послуг, наявність або відсутність міжнародного диплома і т. д.). Батьки меншою мірою цікавляться змістом навчального процесу, його кадровим забезпеченням, виховною роботою у ВНЗ, специфікою майбутньої спеціальності;

- низька, а в деяких випадках і неправильна інформованість батьків про особливості діяльності ВНЗ недержавної форми власності, їх легітимність, відмінності від державних ВНЗ;

- неправильне оцінення батьками ролі довузівської підготовки, яка розглядається ними тільки як «натягування з предметів», можливість вступу до ВНЗ на пріоритетних умовах;

- об'єктивна роз'єднаність і «різношерстність» груп батьків, їх різний соціальний, професійний і культурний рівень, їх різний матеріальний достаток;

- у період проведення профорієнтаційної роботи переважаність батьків старшокласників значним обсягом інформації про ВНЗ, яка значною мірою має рекламний і однотипний характер, не завжди є якісною та відображає реальний стан речей.

Виходячи з цього, в організації роботи з батьками абітурієнтів стоять наступні *завдання*:

- інформування батьків про процеси і тенденції в сучасній вищій освіті, специфіку підготовки сучасних висококваліфікованих фахівців;

- переконання батьків про конкурентні переваги ХГУ «НУА» з акцентом на зміст навчального процесу, його кадрове забезпечення, можливості виховної роботи у ВНЗ;
- інформування батьків про особливості діяльності ВНЗ недержавної форми власності, їх легітимність, відмінності від державних ВНЗ;
- переконання батьків у значущості довузівської підготовки, яка має розглядатися як початок процесу адаптації абітурієнтів до навчання у ВНЗ;
- пошук форм і методів роботи з різними категоріями батьків, інноваційних форм проведення профорієнтаційної роботи;
- знайомство батьків із правилами корпоративної культури ХГУ «НУА», системою і особливостями навчальної і виховної роботи.

Форми роботи з батьками абітурієнтів ХГУ «НУА»

- Виступи на батьківських зборах у школах;
- консультивання батьків у приймальній комісії і за телефоном;
- проведення батьківських зборів, екскурсій по академії в початковий період роботи груп факультету довузівської підготовки;
- індивідуальні бесіди з метою визначення найбільш відповідної спеціальності, перспектив кар'єри з урахуванням здібностей і професійних переваг дітей, уявлення про це батьків;
- проведення презентацій факультетів, спільних зустрічей деканів із батьками й абітурієнтами;
- зустрічі батьків із керівниками служб і підрозділів ХГУ «НУА»;
- зустрічі представників академії з колективами великих підприємств, співробітниками баз практики як з батьками потенційних абітурієнтів.

Особливості роботи з батьками студентів ХГУ «НУА»

Традиційно сім'я і школа здійснюють навчально-виховну діяльність у тісній співпраці і взаємодії. Однак в останнє десятиріччя спостерігається тенденція до зниження участі батьків у цьому процесі, особливо у вищій школі. Тому при організації роботи з батьками потрібно знати і враховувати характерні особливості змін у сімейному укладі за останнє десятиріччя.

1. Зміни ціннісних орієнтирів студентів та їх сімей. У середовищі молоді є «строката», мозаїчна картина вибраних цінностей. Для багатьох значущим є прагнення до збагачення, раціоналізму і прагматизму, до життєвого добробуту та успіху. Такі межі особистості, як шляхетність, доброта, уміння співчувати і допомагати іншим часто недооцінюються.

2. Складнощі у розумінні батьками механізмів формування гуманних відносин із дітьми. В умовах інтенсивної трудової діяльності та високої зайнятості батьки недооцінюють вплив на формування гуманних меж дітей етично-психологічних відносин, вияви турботи, поваги і любові в сім'ї.

3. Обмеження позитивного впливу соціального оточення. У цей час відбувається деформація цінностей, які зумовлені лібералізацією і комерціалізацією інформаційного простору, недостатньою кристалізацією етичного ідеалу і концентрацією актуальних адекватних цінностей гуманним ідеям розвитку особистості і суспільства.

4. Зростаюча залежність характеру сімейного виховання від рівня освіченості батьків і різного соціального стану сімей.

Під час реалізації програми колективу ХГУ «НУА» і батькам необхідно акцентувати увагу на таких проблемах:

- надання допомоги у швидкій адаптації студентів до вузівської системи організації навчального процесу;
- залучення студентів до суворого дотримання правил корпоративної культури ХГУ «НУА»;
- залучення студентів до активного суспільного життя і науково-дослідної роботи;

- формування навичок самостійної роботи під час навчального процесу;
- турбота про підвищення іміджу НУА серед громадськості, в освітньому середовищі та ділових колах.

Форми роботи з батьками студентів ХГУ «НУА»

У процесі взаємодії колективу НУА з батьками можливе використання таких форм роботи.

Педагогічний лекторій.

Передбачає інформування батьків із теорії та методики виховання, висвітлення актуальних питань і проблем щодо формування особистості дитини в формі лекцій, бесід, диспутів, «круглих столів» і т. д.

Університет для батьків.

Передбачає глибоку наукову підготовку з теорії виховання. Як основна форма навчання використовується лекційно-семінарська система проведення заняття.

Педагогічний клуб.

Розглядає, зокрема, вікові проблеми у вихованні дітей. Батьки мають можливість набути поведінковий досвід і практичні уміння з організації та управління самовихованням своїх дітей. Проводиться в формі тренінгів і ділової гри.

Батьківські збори.

Традиційна форма роботи з інформування батьків про стан навчальної і психологічної атмосфери у студентській групі, про колективні й особисті досягнення, успіхи і проблеми.

Індивідуальна, консультативна робота і листування.

Консультативна робота може проводитися під час зустрічі з батьками або за телефоном. У виняткових випадках може здійснюватися через листування (у зв'язку з неможливістю зустрічі через віддаленість проживання або характер професійної діяльності). Передбачається періодичне висилання батькам студентів кореспонденції про їх навчальні успіхи і досягнення у формі подяк, похвальних та інформаційних листів. Такі листи можуть висилатися поштою, через Інтернет, або передаватися в сім'ю через самих студентів.

Тематичні зустрічі.

Мають на меті поглибити і розширити методики сімейного виховання. На такі зустрічі запрошуються тьютори, лікарі, психологи, соціальні працівники, соціальні педагоги, представники правоохоронних органів, працівники Лабораторії планування кар'єри та ін.

Участь у загальноакадемічних, факультетських або кафедральних заходах.

Допомога батьків в організації і проведенні практики, працевлаштуванні студентів.

*Надання ними моральної, професійної і матеріальної допомоги *alma mater*.*

Особливості роботи з батьками студентів факультету заочно-дистанційного навчання ХГУ «НУА»

Робота з батьками студентів заочно-дистанційної форми навчання має специфічні особливості:

- велика частина студентів – дорослі люди, самі є батьками;
- багато із студентів факультету працевлаштовані, самостійно оплачують вартість навчання, тому активність батьків у вихованні цієї категорії студентів істотно знижується;
- частина студентів вступають до НУА безпосередньо після закінчення середньої школи, частка впливу батьків на цих дітей зберігається.

Система роботи з батьками має будуватися на залученні їх до активної співпраці з Народною українською академією через організацію спеціально розроблених заходів.

Форми роботи з батьками студентів факультету заочно-дистанційного навчання ХГУ «НУА»

- Інформація батьків про правила корпоративної культури в Народній українській академії, успішності та відвідування занять студентами;
- залучення батьків до участі в загальноакадемічних заходах (День сім'ї, День народження НУА, випускний вечір та ін.);

- залучення батьків до роботи педагогічних клубів, організацій, тематичних вечорів і т. д.
- індивідуальна робота і листування.

**План
роботи з батьками ХГУ «НУА»
на 2005/06 навчальний рік**

Дитяча школа раннього розвитку

№ п/п	Заходи, що проводяться	Терміни	Відповідальний
1	Загальні збори «Знайомтеся – ДШРР»	Вересень	Ігнат'єва С. А.
2	Вступне анкетування	Вересень	Ігнат'єва С. А.
3	Індивідуальна співбесіда при вступі дитини до школи	Вересень	Ігнат'єва С. А., психолог
4	Організація роботи батьківського клубу «Зростаємо разом» у напрямках: <ul style="list-style-type: none"> • закономірності розвитку і виховання дітей 4, 5, 6 року життя; • координація підходів до навчання і виховання в умовах ДШРР і сім'ї для продуктивного конструювання спілкування між дорослими і дітьми; • попереду у нас 1-й клас; • консультації (індивідуальні і групові) за підсумками діагностики 	Жовтень; грудень; лютий; за окремим планом	Ігнат'єва С. А., психолог
5	Тематичні батьківські збори з учителями	Жовтень-листопад	Класні керівники
6	Підсумкові батьківські збори	Квітень	Ігнат'єва С. А.
7	Облік активності батьків (анкетування, оцінні листи)	Березень	Ігнат'єва С. А.
8	Психолого-педагогічний семінар для батьків «Сучасні проблеми виховання»	Протягом року	Кущенко І. Ю., Божко О. І.
9	Спільні проекти <ul style="list-style-type: none"> • Новий рік; • День сім'ї; • Випускний вечір 	Грудень; березень; квітень	Ігнат'єва С. А., класні керівники

Спеціалізована економіко-правова школа

№ п/п	Заходи, що проводяться	Терміни	Відповідальні
1	Батьківські збори <ul style="list-style-type: none"> • загальношкільні батьківські збори; • класні батьківські збори 	2 рази на семестр (вересень, квітень) 06.09–08.09 08.11–10.11 24.01–26.01 04.04–06.04	Бутилкіна Т. Л., Божко О. І., класні керівники
2	Батьківський клуб		
	Організація роботи батьківського клубу для батьків (5–11 кл.)	19.10.2005	Кущенко І. Ю., психологічна служба
	1) Перехід дитини в середню школу: проблеми і шляхи їх розв'язання (зустріч із батьками 5-х класів)		
	2) Комп'ютер в житті дитини: за і проти (круглий стіл за участю психологів і медиків)	14.12.2005	Кущенко І. Ю.
	3) Генетика – наука ХХІ століття (зустріч із директором Медико-генетичного центру, проф., д-ром мед. наук О. Я. Гречаніною)	14.02.2006	Кущенко І. Ю.
	4) Сім'я за здоровий спосіб життя (спільне засідання з учнями)	19.04.2006	Кущенко І. Ю., спортивний клуб, психологічна і медична служба
	5) Організація роботи батьківського клубу «Діалог» на основі тренінгу «Ефективні батьки» (для батьків 1–4 кл.)	Протягом року	Божко О. І., Удовенко М. В.
3	Запрошення батьків на загальноакадемічні заходи: <ul style="list-style-type: none"> • участь у спільних екскурсіях (батьки і діти), турпоїздки; • залучення батьків до організації пізнавальних екскурсій для учнів 		Кущенко І. Ю.
4	Зустріч із ректором ХГУ «НУА», д-ром іст. наук, проф. В. І. Астаховою (10–11 кл.)		Адміністрація СЕПШ

№ п/п	Заходи, що проводяться	Терміни	Відповідальні
5	Зустріч із першим проректором ХГУ «НУА», д-ром іст. наук, проф. К. В. Астаховою (10–11 кл.)		Адміністрація СЕПШ
6	Зустріч із деканами факультетів БУ, РП, СМ		Адміністрація СЕПШ
7	Психологічний семінар для батьків 5-х класів «Чого чекати від першого року навчання в середній школі»		Адміністрація школи, психологічна служба
8	Конкурс ораторів (5–11 кл.)	Березень 2006	Адміністрація СЕПШ
9	Новорічний карнавал	Грудень 2005	
10	Мітинг пам'яті до Дня Перемоги 9 Травня	Травень 2006	
11	Конкурс «Історія моєї сім'ї»	Березень 2006	
12	Участь у святкуванні Дня народження академії	29 травня 2006	
13	Випускний вечір у 11 кл.	Червень 2006	

Факультет довузівської підготовки

№ п/п	Заходи, що проводяться	Терміни	Відповідальний
1	Виступи на батьківських зборах у школах: 11 кл. (не менше 20) 10 кл. (не менше 10)	Вересень-січень; березень-квітень	Відпов. за організацію Удовицька Т. А. (за участю деканів, проректорів, зав. кафедрами)
2	Індивідуальні консультації з батьками	Протягом року	Удовицька Т. А., декани
3	Проведення батьківських зборів і екскурсій по академії для батьків абітурієнтів I, II курсів, з/о груп ФДП	Жовтень-квітень	Удовицька Т. А., декани
4	Зустріч батьків із керівниками підрозділів і служб академії	Січень-квітень	Удовицька Т. А.
5	Виступ на загальних зборах колективів баз практики (не менше чотирьох зустрічей)	Жовтень-листопад; грудень-лютий	Удовицька Т. А., Бірченко О. В., за участю деканів, проректорів, зав. кафедрами
6	Організація презентації факультетів для батьків СЕПШ	Листопад	Удовицька Т. А., Бутилка Т. Л., декани

Факультет «Бізнес-управління»

№ п/п	Заходи, що проводяться	Терміни	Відповідальний
1	Посвячення в студенти	Серпень 2005	Астахов В. В., Сердюк Т. А., Ковалевська І. В.
2	Батьківські збори (I і II курс)	Листопад 2005	Астахов В. В., Сердюк Т. А., Ковалевська І. В.
3	Інформування батьків про результати сесії та відвідування студентів (листи, бесіди за телефоном)	Лютий 2005; червень 2006	Сердюк Т. А., Ковалевська І. В., тьютори
4	Підтримка регулярного зв'язку з батьками студентів, що мають проблеми в навчанні	Протягом року	тьютори
5	Запрошення батьків на загальноакадемічні заходи: <ul style="list-style-type: none"> • КВК I курсів; • конкурс ораторів (I–IV курси); • новорічний карнавал; • конкурс «Історія моєї сім'ї»; • студентський екватор (III курс); • мітинг пам'яті до Дня Перемоги 9 Травня; • участь у святкуванні Дня народження академії; • випускний вечір на V курсі 	Листопад 2005; грудень 2005; грудень 2005; березень 2006; квітень 2006; травень 2006; 29 травня 2006; червень 2006	Іваніченко В. В., Сердюк Т. А. Астахов В. В., Сердюк Т. А., Ковалевська І. В., Іваніченко В. В.
6	Запрошення батьків на факультетські заходи: <ul style="list-style-type: none"> • конкурс «Історія моєї сім'ї»; • дні кафедр економічного циклу 	Лютий 2006; протягом року	Тьютори

Факультет «Соціальний менеджмент»

№ п/п	Заходи, що проводяться	Терміни	Відповідальний
1	Знайомство з батьками студентів I курсу у процесі проведення факультетської частини свята посвячення в студенти і обговорення корпоративної культури НУА, особливостей факультету	31.08.2005	Ткачов С. І., Сабатовська І. С., тьютори I курсу
2	Визначення батьківського активу в складі трьох чоловік у студентських групах	До 1.10.2005	Деканат
3	Проведення батьківських зборів на I–II курсах «Поточні підсумки успішності та підготовленість студентів до сесії в умовах КМС ОУП»	Листопад 2005	Ткачов С. І.
4	Зустріч із батьками на зборах у харківських і Вовчанському медучилищах з метою профорієнтації	Грудень 2005; березень 2006	Ткачов С. І.
5	Організація профорієнтації через батьків студентів, що працюють у школах (Твердохлеб О., Ширяєва А., Алексеєва О., Калінін О., Корнелюк Є. та ін.).	Вересень 2005; листопад 2005; березень 2006	Ткачов С. І., Сабатовська І. С.
6	Участь у факультетських святах: • заключний етап факультетського туру конкурсу «Історія моєї сім'ї»; • день факультету «СМ»	Лютий 2006; березень 2006	Деканат
7	Запрошення батьків на загальноакадемічні заходи: • КВК I курсів; • конкурс ораторів (I–IV курси); • новорічний карнавал; • студентський екватор (III курс); • мітинг пам'яті до Дня Перемоги 9 Травня; • фінал конкурсу «Історія моєї сім'ї»; • участь у святкуванні Дня народження академії • випускний вечір на V курсі	Листопад 2005; грудень 2005; грудень 2005; квітень 2006; травень 2006; березень 2006; 29 травня 2006; червень 2006	Сабатовська І. С.

Факультет «Заочно-дистанційного навчання»

№ п/п	Заходи, що проводяться	Терміни	Відповідальний
1	Знайомство з батьками студентів I і III курсів у процесі проведення факультетської частини свята посвячення в студенти і обговорення корпоративної культури НУА, особливостей факультету	31.08.2005	Корнієнко В. М., Іваніченко О. Ф.
2	Запрошення батьків і студентів на загальноакадемічні заходи: <ul style="list-style-type: none"> • КВК I курсів; • випускний вечір на факультеті; • конкурс «Історія моєї сім'ї»; • мітинг пам'яті до Дня Перемоги 9 Травня; • участь у святкуванні Дня народження академії 	Квітень 2006; лютий 2006; березень 2006; травень 2006; 29 травня 2006	Корнієнко В. М., Іваніченко О. Ф.
3	Інформування батьків про результати сесії і відвідуваність студентів (листи, бесіди за телефоном)	Протягом року	Корнієнко В. М., Іваніченко О. Ф., Степаненко Л. І.
4	Підтримка регулярного зв'язку з батьками студентів, що мають проблеми у навчанні	Протягом року	Корнієнко В. М., Іваніченко О. Ф., Степаненко Л. І.

ІНТЕГРОВАНА ПРОГРАМА «ОБДАРОВАНІ ДІТИ»

Із психолого-педагогічної точки зору обдарованість розглядається як індивідуальні особистісні передумови високих досягнень у одній і більше галузях. Розвиток здібностей розуміється як взаємодія або продукт взаємодії внутрішніх задатків і зовнішніх чинників соціалізації, до яких відноситься і суспільство у цілому, і, в першу чергу, ті інститути соціалізації, які в повній мірі повинні брати на себе відповідальність за створення тих умов, які будуть сприяти повноцінному розвитку обдарованих дітей. Це і дошкільні установи, і школи, і вищі навчальні заклади.

Існує безліч видів і форм обдарованості, що пов'язано з надзвичайною пластичністю психічних можливостей дитини на різних етапах вікового розвитку. Обдарованість може виявлятися стихійно або не виявлятися зовсім, якщо для цього усередині навчального закладу не створено відповідних умов, а самі зусилля навчальних закладів не підтримуються у позанавчальному середовищі (сім'я, молодіжні суспільні організації тощо).

Яскраву обдарованість демонструє лише незначна частина дітей, потенційна ж обдарованість до різних видів діяльності є у дуже й дуже багатьох. Як показують сучасні дослідження у руслі психолого-педагогічних наук, слід відійти від уявлення про те, що обдарованість – це рідкісне явище.

Розуміння терміна «обдарований» зазнало значних змін протягом століть. Спочатку це поняття стосувалося тільки дорослих, досягнення яких вважалися визначними. Потім його почали застосовувати до дітей, маючи на увазі їх інтелектуальний розвиток, виняткові успіхи у навчанні. Обдарованими вважалися діти, які опинялися у числі декількох відсотків, які мали високі показники за тестами інтелекту. Проте життя постійно вносило корективи у прогнози, які робилися на основі тестів: високі показники розумового розвитку не гарантують

ні успішну кар'єру, ні видатні творчі досягнення. У той же час діти з більш скромними показниками IQ потрапляють до числа людей, які впливають на прогрес та змінюють життя суспільства.

Було запропоновано таке визначення обдарованості: *«Обдарованими та талановитими учнями вважаються ті, які є професійно підготовленими людьми, які володіють потенціалом до високих досягнень у силу видатних здібностей»*. Такі діти вимагають диференційованих навчальних програм і/або допомоги, які виходять за рамки звичайного шкільного навчання, для того щоб мати можливість реалізувати свої потенції та зробити внесок у розвиток суспільства. Діти, які схильні до високих досягнень, можуть і не демонструвати їх одразу, проте мати потенції до них у тій або іншій галузі людської практики.

Із 1975 року існує Всесвітня рада з обдарованих і талановитих дітей, яка координує роботу з вивчення, навчання та виховання таких дітей. У розвинутих країнах широко практикується виявлення та діагностування обдарованих дітей. Велика увага приділяється розробці особливих навчальних програм, розрахованих на дітей з підвищеними можливостями, при цьому величезна увага приділяється підготовці вчителів та викладачів для роботи з особливо сприйнятливими до навчання та творчими дітьми. Для України завдання формування цілісної, послідовної системи роботи з обдарованими учнями є надто актуальним, але до цього часу, на превеликий жаль, не розв'язане.

На сьогодні реальна педагогічна практика розрізняє три категорії обдарованих дітей.

Перша категорія обдарованих, яку прийнято виділяти, – діти з високими показниками за рівнем загальної обдарованості. Спочатку «загальна обдарованість» ототожнювалася із поняттям «інтелектуальна обдарованість» і визначалася за допомогою методик діагностики інтелекту (А. Біне, Л. Термен, Д. Векслер, Р. Мейлі та ін.) за широко відомою формулою В. Штерна (мається на увазі формула розрахунку «коефіцієнта

інтелекту» – IQ). Одержаний показник вважали універсальною характеристикою розумових здібностей індивіда.

Але приблизно у середині ХХ століття стало ясно, що «коефіцієнт інтелекту», визначений за системою «IQ», мало що говорить про можливість досягнення особистістю життєвого успіху. Це призвело до суттєвого перегляду концептуальних моделей загальної обдарованості (Дж. Рензулі, П. Торренс, А. Танненбаум та ін.). У останні роки вона розглядається як чинник спеціального тестування на інтелект, креативність, мотиваційні характеристики тощо.

Друга група обдарованих, на існування яких реагує педагогічна практика, – діти, які досягли успіхів у будь-яких галузях діяльності. Їх виявлення не має особливих складнощів. Обдаровані юні музиканти, художники, математики, спортсмени давно завоювали собі право на спеціальне навчання. Цю категорію дітей частіше називають талановитими. Традиція створювати для них особливий освітній простір іде у глибину століть.

До *третьої категорії* обдарованості можна віднести дітей, які добре навчаються у школі («академічна обдарованість»).

У спеціальній літературі багато говорять про різні види, форми та рівні диференціації навчання, у тому числі і з урахуванням проблеми дитячої обдарованості (Р. де Гроот, В. П. Лебедева, В. А. Орлов, І. М. Осмоловська, В. І. Панов, Н. М. Шахмаєв, Н. Б. Шуманов, І. Унт та ін.). Не вдаючись у нюанси основних позицій, зазначимо, що можливих і реальних проявів диференціації можна виділити багато. Стає можливим класифікувати їх, поділивши на види, форми та рівні.

До видів диференціації можна віднести варіанти, побудовані на різному розумінні концепції обдарованості відповідно до наведеної вище типології обдарованих дітей:

- диференціація за рівнем навчальної успішності (академічна обдарованість);
- диференціація за спеціальними здібностями (навчання талановитих дітей);

- диференціація за загальними здібностями («коефіцієнт інтелекту», «загальна креативність, комплексна оцінка рівнів розвитку та взаємного поєднання мотивації, інтелекту та креативності» тощо).

Останнім часом почала розроблятися проблема диференціації навчання залежно від когнітивного стилю дитини (Н. І. Чуприкова, Т. А. Ротанова та ін.). Спеціалісти з нейролінгвістичного програмування пропонують урахувувати у навчанні способи засвоєння інформації. До форм диференціації можуть бути віднесені варіанти різних організаційних стратегій навчання обдарованих дітей:

- жорстка («селективна») – школи для обдарованих;
- гнучка («елективна») – спільне навчання обдарованих із «нормальними» ровесниками;
- «перехідна» – класи для обдарованих (ліцейські, гімназичні та ін.) у звичайній школі.

Зазначені вище види та форми можуть бути реалізовані на різних рівнях. До рівнів диференціації навчання можна віднести способи її реалізації. Диференціацію можна провести на рівні навчальних програм, на рівні форм організації навчальної діяльності (при селективній перехідній формі організації), на рівні використання різних методик, навчальних завдань (при елективній формі). Наприклад, спираючись на концепцію «загальної обдарованості», можна розробити спеціальні програми для дітей у різних школах чи різнорівневих класах, а можна диференціювати завдання для різних груп учнів у звичайному класі. Або ураховуючи особливості когнітивного стилю учнів на рівні змісту освіти, можна піти шляхом створення спеціальних шкіл, спеціальних груп (класів) у звичайних школах або створення мікрогруп у звичайному класі.

Особливою формою обдарованості є соціальна обдарованість, одне з визначень якої свідчить, що це виключна здібність встановлювати зрілі, конструктивні взаємовідносини з іншими людьми.

Соціальна обдарованість виступає як передумова високої успішності у декількох галузях. Вона припускає наявність здатності розуміти, любити, співпереживати, ладити з іншими людьми, що дозволяє бути успішним у професіях системи «людина – людина». Таким чином, поняття соціальної обдарованості охоплює широку сферу проявів, пов'язаних із легкістю встановлення та високою якістю міжособистісних відношень. Ці особливості дозволяють бути лідером, тобто проявляти лідерську обдарованість.

Соціальна обдарованість відрізняється від інтелектуальної, хоча дослідження показали, що вона потребує розумового розвитку вище середнього.

Соціально обдарована людина повинна бути соціально орієнтованою та мати добре розвинені здібності соціального проектування та соціального управління.

Особливу роль у структурі соціальної обдарованості відіграє успішність спілкування, яка представляє собою дуже складний комплекс знань, умінь та навичок міжособистісного сприйняття, комунікації та взаємодії.

Таким чином, одним із основних напрямків роботи з обдарованими дітьми та студентами є допомога у виявленні становлення та розвитку соціальної обдарованості, тому що саме вона є багато в чому базисом успішної життєвої реалізації, органічно доповнюючи професійний рівень підготовки.

Крім того, багато які зі складових соціальної обдарованості можна успішно формувати у навчальній та позанавчальній діяльності.

Лідерську обдарованість можна розглядати як один із проявів соціальної обдарованості, який більше пов'язаний з активною взаємодією з іншими людьми. Існує безліч визначень лідерської обдарованості, в яких можна, все ж таки, виділити загальні риси. Головним є те, що визначений набір умінь лідера робить можливим для групи досягнення поставлених перед нею цілей при взаємному задоволенню один одним і з почуттям особистої самореалізації. За визначенням, лідерські уміння є в основному міжособистісними і включають

у себе гнучкість, відкритість, організаційні уміння. Лідерство вимагає наявності таких особистісних рис, як самоповага, високі моральні якості, зрілий емоційний розвиток.

Слід згадати, що соціальна та лідерська обдарованість стають особливо затребуваними у сучасних умовах. І ті учні, студенти, соціальні здібності яких будуть розвиватися та удосконалюватися за роки навчання, будуть значно легше та успішніше адаптуватися до вимог ринку праці.

Великий матеріал, тісно пов'язаний з проблематикою соціальної обдарованості, нагромаджений у руслі досліджень педагогічних здібностей і праці учителя (структура педагогічних здібностей, яка виявлена у цих дослідженнях, подібна до структури соціальної обдарованості).

Дослідження показали, що величезне значення для формування лідерської обдарованості має сімейне виховання, що батьки дітей, які проявляють соціальну обдарованість, будують свої взаємовідношення особливим способом.

У цілому, можна сказати, що соціальна обдарованість у всіх її різновидах є результатом зусиль як сім'ї, так і навчальних закладів. Проте ми одержуємо «на виході» соціально обдаровану людину тільки у тому випадку, коли і для сім'ї, і для школи, ВНЗ висока цінність кожної окремої людини та міжособистісних відношень.

Метою нашої програми, яку було затверджено Вченою радою ХГУ «НУА» 30 червня 2001 року, і стало створення у рамках освітнього комплексу академії оптимальних умов для виявлення, становлення та формування здібностей учнів на всіх вікових етапах. Робота з обдарованими дітьми передбачає опору на ряд принципів.

Принципи роботи з обдарованими дітьми

Послідовна та методична робота з обдарованими дітьми у навчальному закладі може бути реалізована тільки у системі, складовими якої будуть: 1) обдарований учень; 2) педагог; 3) навчально-виховний процес; 4) сім'я обдарованого учня.

Центральною ланкою такої системи є обдарований учень, тому *першим принципом* роботи стає індивідуальний підхід.

Програма повинна ураховувати такі чинники, як психологічні особливості, досвід, спеціальну підготовку, кругозір та інтереси учнів, тобто бути гнучкою і відповідати індивідуальним та груповим потребам.

Другим принципом є обов'язковість підготовки педагогів до роботи з обдарованими учнями. Для роботи з обдарованими дітьми від педагога вимагається:

1) загальна професійна педагогічна підготовка – предметні, психолого-педагогічні та методичні знання, уміння, навички. Важливо не стільки реалізовувати традиційні форми навчання, скільки уміти активізувати та розвивати дитячу обдарованість, надавати свободу учневі. Педагог не тільки повинен оволодіти спеціальними навчальними програмами, але й зуміти знайти індивідуальний підхід до обдарованості своїх вихованців, побачити у кожному індивідуальність;

2) володіння професійно значущими особистісними якостями (високий рівень пізнавальної активності, мотивація до роботи зі здібними дітьми, здатність творчо розв'язувати завдання, які стоять перед ними, психологічна компетентність).

Третій принцип, який забезпечує високоефективну роботу з обдарованими дітьми, є адекватність у підборі працівників, навчально-виховних програм, тобто орієнтація на проблемний виклад зі створенням широкого кола можливостей для самостійної, творчої праці самих учнів.

Оскільки одним із принципів діяльності НУА є підтримка постійних, тісних контактів із батьками учнів, то в систему роботи з обдарованими дітьми слід включити ще одну ланку – батьки, тому що багато чого в благополучному успішному розвитку обдарованої дитини залежить від них. Тому *четвертим принципом* роботи повинна стати орієнтація батьків у тому, як вони можуть допомогти розвитку своїх дітей і подоланню проблем, специфічних для контактів обдарованих дітей із соціумом.

Спираючись на дані принципи, було визначено план роботи на 10-річний період, який спрямовано на реалізацію поставленої мети.

Відповідно до мети і основних принципів програми викладачів з урахуванням специфіки кожної кафедри розроблено та постійно поширюється спектр інноваційних методів, які спрямовані на забезпечення ефективної підготовки обдарованих учнів.

У рамках навчальної діяльності використовуються різні варіанти брейнстормінгу, груп співробітництва, навчання у парах, круглі столи, дискусії та дебати, рольові ігри за сценарієм, щоденники та групові дослідження.

У тематику наукової роботи вчителів і викладачів ВНЗ включені питання вивчення різних аспектів навчання та виховання обдарованих дітей, проблем організації та упродовження самостійної та індивідуальної роботи з ними, ефективності різних інноваційних методик. Особливу актуальність ця проблематика набуває у зв'язку з процесом євроінтеграції й переходом на кредитно-модульну систему організації навчання, що викликає науковий інтерес не тільки з боку викладачів, а й з боку студентів, які виконують власні науково-дослідні роботи за відповідною тематикою, подаючи їх результати на наукові студентські конференції.

У рамках НДРС реалізується система залучення до наукової роботи учнів, які закінчили школу з медаллю, переможців олімпіад, турнірів, конкурсів. Сформована наскрізна тематика наукових робіт, що дозволяє залучати до наукової роботи не тільки студентів, але й учнів СЕПШ. Найбільш перспективним виявляється закріплення таких учнів за кафедрами на постійній основі, що дозволяє не тільки сформуванню максимально ефективного індивідуального підходу, а й забезпечити можливість побудови індивідуальної траєкторії кафедри.

У тематику методичних семінарів кафедр включені питання, що стосуються різних аспектів організації навчально-виховної роботи з обдарованими учнями. Робота з обдарованими учнями з її широким діапазоном проблем є предметом обговорення на міжвузівських семінарах і конференціях, які проводяться на базі ХГУ «НУА».

Викладачі кафедри соціальної роботи та психології підготували та опублікували ряд видань, що спрямовані на підсилення психолого-педагогічної компетентності учасників навчального процесу. Так, зокрема, було видано: пам'ятку для батьків «Ваша здібна дитина», «Обдаровані діти в школі – проблеми та шляхи їх розв'язання», посібник для вчителів та батьків «Обдаровані діти: особливості розвитку та навчання», «Вступ до шкільного життя для батьків», навчально-методичний посібник «Психологічні основи роботи з обдарованими учнями та студентами». Наведені публікації, а також матеріали наукових досліджень із проблеми обдарованості активно використовують для підготовки викладачів до роботи з обдарованими учнями та студентами, а також у рамках роботи з батьками у «Батьківському клубі» СЕПШ, у процесі підготовки тьюторів студентських груп і викладачів ХГУ «НУА» до батьківських зборів.

Разом із тим програма роботи з обдарованими дітьми не є статичним набором завдань. Протягом 2001–2005 рр. зазнав зміни цілий ряд напрямків, заданих у 2001 році. Окремі позиції, які у перші роки реалізації цієї програми були пов'язані з формуванням соціальної та лідерської обдарованості у «школі лідерів», соціологічними опитуваннями і психологічним тестуванням учнів, які спрямовані на виявлення потенційних «звірок», організацію роботи з обдарованими учнями та студентами, були розширені, доповнені, приведені у відповідність до найбільш актуальних вимог, які пред'являються до випускника школи і ВНЗ та увійшли у зміст комплексної програми практичної підготовки учнів і студентів, програми психологічної підготовки тощо.

У цілому можна відзначити, що програма спрямована на удосконалення організації роботи зі здібними, соціально обдарованими дітьми у навчальній і позанавчальній діяльності школи і ВНЗ. Цьому сприяє розширення спектра інноваційних методів навчання, постійна увага з боку ректорату, Вченої ради до питань організації самостійної та індивідуальної роботи студентів, упровадження КМС ОНП, вивчення можливості

реалізації системи розвивального навчання в середній і старшій школі.

Разом із тим програма роботи з обдарованими дітьми припускає постійне оновлення як у плані сучасного теоретичного обґрунтування, так і визначення прикладних напрямків діяльності, що дозволяє співвідносити систему підготовки майбутніх спеціалістів із соціальними умовами та сучасними вимогами професійного середовища, яке змінюється.

Завдання психологічної підготовки студентів та школярів як важлива складова конкурентоспроможності майбутнього фахівця

Однією з важливих проблем, що постають зараз перед вищими навчальними закладами, є проблема відповідальності перед випускниками щодо успіху їх подальшого професійного шляху. Якщо говорити про критерії ефективності вищої освіти з точки зору цієї проблеми, то безумовно, одним із найважливіших є рівень конкурентоспроможності випускників, який, у свою чергу, має бути забезпечений відповідним рівнем компетентності молодих фахівців.

Сутність компетентності та шляхи її забезпечення розглядаються як у фаховій, так і у психологічній та педагогічній літературі. З погляду на середовище, де відбувається процес професійного становлення випускників вищих навчальних закладів, слід зазначити, що молоді професіонали мають бути готові максимально реалізувати свої можливості в світі, істотною характеристикою якого є швидкі зміни. Відбувається зміна соціальних структур, трансформація соціальних ідеалів і цінностей, прискорення темпів соціальної динаміки, що трансформує умови соціалізації. Наслідком швидких суспільних змін у більшості випадків є відсутність зразків і стандартів для розв'язання нових проблем і дій в нових для суб'єкта ситуаціях – і це ускладнює регуляцію поведінки людини в ситуації вибору. Розвиток особистості професіонала відбувається в ситуації постійного пошуку і конкуренції, вимагає гнучкості, самостійності та нестандартності мислення,

швидкої орієнтації та адаптації до нових умов, що постійно змінюються, творчого підходу до розв'язання проблем і потреби вирішувати все нові і нові завдання.

Соціальні, економічні та політичні зміни «розмивають» координати розвитку суспільства та окремої особистості.

Наслідком цього стає криза орієнтації в житті, проблеми адаптації в ненормативних життєвих умовах. З'являються все нові – ті, що раніше не зустрічалися – вимоги до людини – як в особистісному сенсі, так і у професіональному.

Інтегрований зміст усього комплексу соціальних вимог в умовах різних змін виявляється у тому, що суб'єкт має бути готовий до швидкого засвоєння нових соціальних знань та умінь, розширення соціальної компетентності в усьому її спектрі – по-перше, за рахунок власних регуляційних можливостей, навичок організації діяльності, здібності ефективно обмінюватися інформацією та діями з іншими людьми.

Основними вимогами сучасного суспільства до людини стають компетентність, конкурентоспроможність, ефективність.

Яким чином сучасна освіта має забезпечити життєвий та професійний успіх майбутніх фахівців?

На початку ХХ століття було сформульовано поняття «соціального інтелекту», і ця проблема досить активно розроблялася багатьма вченими, що дозволило наприкінці 90-х років минулого століття констатувати, що академічний інтелект, який відбиває рівень знань, є лише невеликою часткою людського потенціалу, необхідного у сучасному житті.

Дослідження свідчать, що академічний інтелект дозволяє прогнозувати успіх у діяльності з жорстко регламентованими, незмінними умовами. Зрозуміло, що сучасний світ надає дуже небагато перспектив щодо подібної професійної реалізації.

Натомість, рівень соціального інтелекту надає можливість прогнозувати життєвий успіх особи у широкому соціальному контексті відповідно до вимог сучасного суспільства.

Соціальний інтелект базується на індивідуальних задатках, здібностях, властивостях, що полегшують формування в особистому досвіді умінь та навичок соціальних дій та контактів.

Соціальний інтелект визначає рівень адекватності та успішності соціальної взаємодії у надзвичайних ситуаціях, забезпечує гармонійність особистості, її психологічне здоров'я.

Соціальний інтелект проявляється у соціальній компетентності, яка може бути сформована, розвинена та вдосконалена у відповідній діяльності суб'єкта.

Соціальна компетентність є неможливою без системи знань щодо соціальної дійсності, себе самого та інших людей. На базі цих знань формується система складних соціальних навичок та вмій, сценаріїв поведінки в типових соціальних ситуаціях та варіантів їх можливого перебудування в умовах, що змінилися. Таким чином, соціальна компетентність забезпечує швидку адаптацію та прийняття компетентних рішень у соціальному контексті.

Отже, можна визначити функції соціальної компетентності наступним чином:

1. Соціальна орієнтація.
2. Соціально-психологічна адаптація.
3. Інтеграція загальносоціального та особистого досвіду.

Стратегії соціальної компетентності в процесі соціалізації проходять розвиток від неосмисленого та егоцентричного відліку у дитинстві через поверхову соціально-символічну орієнтацію підлітків до комплексної багатопланової системи оцінювання та орієнтації на співробітництво в юнацькому віці та диференціацію і вдосконалення механізмів рефлексії, самопрезентації та соціальної взаємодії на подальших ступенях соціалізації.

У процесі розвитку соціальної компетентності людина навчається корегувати свою поведінку відповідно до своїх потреб, психологічних можливостей і психологічних особливостей партнерів зі спілкування та змісту ситуації. Як наслідок, умовою успішного функціонування людини у соціальних обставинах, що змінюються, є вироблення поведінкових сценаріїв, що відповідають новій соціальній дійсності та очікуванням партнерів із взаємодії у межах їх психологічних можливостей. Таким чином, поширення діапазону соціальної

компетентності стає необхідною умовою особистісного та професійного успіху у сучасному світі, що окреслює певні орієнтири у побудуванні освітніх та виховних програм у вищих навчальних закладах.

Слід наголосити, що рівень соціальної компетентності тісно пов'язаний з рівнем знань людини про себе, свої психологічні особливості, з рівнем інформованості щодо індивідуальних характеристик оточуючих і сутності, закономірностей та специфіки спілкування.

Забезпечення необхідного обсягу якісних знань, умінь і навичок, що потрібні майбутньому фахівцю для вдосконалення соціальної компетентності, на сьогодні є важливим завданням ще й у зв'язку з неконтрольованим поширенням некоректної «квазіпсихологічної» інформації як у друкованих виданнях, так і в електронному ресурсі.

Забезпечення психологічної підготовки, що є необхідною для формування високого рівня соціальної компетентності у процесі професіоналізації, вимагає побудування відповідної програми, яка має визначити сутність етапів діяльності, їх зміст, мету та взаємозв'язки.

У зв'язку з підвищенням вимог до рівня професійної ефективності випускників вищих навчальних закладів уважається доцільним формування наскрізної програми психологічної підготовки фахівців на факультетах «Референт-перекладач» та «Бізнес-управління», де за навчальним планом не передбачається вивчення широкого спектра психологічних дисциплін.

Мета програми в цілому: забезпечити певні умови для формування психологічної складової соціальної компетентності майбутніх професіоналів та підвищення їх психологічної культури.

Завдання програми передбачають розвиток та вдосконалення наступних якостей, знань та навичок:

- усвідомлення себе та інших як психологічної реальності;
- точність міжособистісного сприйняття;
- схвалення та «винагороди» у спілкуванні;
- рівновагу та спокій як антитезу соціальній тривожності;

- чутливість до міжособистісних проблем та розпізнавання їх сутності;
- спроможність генерувати альтернативні варіанти ров'язання внутрішньоособистісних та міжособистісних проблем;
- спроможність визначати та розуміти мотиви та вчинки інших;
- уміння передбачати наслідки власних та чужих дій;
- здібність визначати необхідні засоби ров'язання проблемних ситуацій відповідно до їх змісту та особливостей учасників.

Мета першого рівня системи може бути визначена як формування загальних навичок самоаналізу та самопрезентації. У курсі «Основи риторики» студентам надаються необхідні знання та можливість презентувати себе як особистість як в аудиторії, так і в масштабі всієї Народної української академії на конкурсі ораторської майстерності. Можливою на цьому рівні є також організація презентацій студентських груп першого курсу з елементами психологічних характеристик у художній формі або на сторінках студентських газет.

Метою другого рівня є поширення соціального (у тому числі, професійного) досвіду студентів, що дозволяє поглибити уявлення про власні індивідуальні якості та можливості, розвинути навички соціальної взаємодії, вдосконалити знання щодо соціальної дійсності. Досягненню цієї мети сприяє участь студентів другого курсу в літній практиці та виконання елементів психологічних завдань під час її проходження, засвоєння психологічних знань під час навчання у «Школі вожатих». Організує та координує діяльність студентів на цьому рівні Лабораторія планування кар'єри ХГУ «НУА».

Третій рівень забезпечує формування базових психологічних знань щодо особистості та її соціальної сутності. Студенти третього курсу в осінньому семестрі вивчають дисципліну «Основи психології та педагогіки».

Курс «Основи психології та педагогіки» є важливою складовою навчання, без засвоєння якого неможливе оволодіння

всім спектром професійних навичок у професії, яка передбачає взаємодію між людьми.

Тому головною *метою даного курсу* є формування у студентів чіткої системи первинних психологічних знань про особистість, діяльність, спілкування, індивідуальні особливості – характер, темперамент, здібності.

Завдання курсу:

- підвищити рівень психологічної культури студентів;
- розвинути навички рефлексії;
- надати базу для формування прийомів ефективного спілкування;
- підвищити рівень емоційної компетентності особистості.

Курс «Основи психології та педагогіки» є основою для подальшого засвоєння психологічних знань на наступних рівнях системи психологічної підготовки майбутніх фахівців.

У весняному семестрі студенти третього курсу вивчають «Психологію спілкування та ділової взаємодії», де розглядаються головні закономірності спілкування в цілому, а також психологічна специфіка ділової взаємодії; *метою цієї дисципліни* є не тільки ознайомлення студентів із загальними аспектами проблеми спілкування, але й визначення шляхів ефективного спілкування, можливості та причини розвитку негативних ефектів та бар'єрів у спілкуванні, аналіз індивідуальної специфіки комунікації та взаємодії з іншими людьми. Контроль успішності проходить у формі захисту колективних проєктів, у яких студентами розробляються різноманітні проблеми, пов'язані з різними сторонами та рівнями спілкування.

Четвертий рівень передбачає участь студентів у системі інтерактивних семінарів, об'єднаних загальною темою «Психологічні основи соціальної компетентності», які пропонуються на четвертому курсі в осінньому семестрі.

На семінарах у діалогічній формі розглядаються шляхи підвищення ефективності комунікації, можливості подолання бар'єрів спілкування, специфіка взаємодії з «важкими» людьми та напрямки корекції власних «проблемних» зон комунікації та соціальної взаємодії.

Контроль успішності передбачений також у формі захисту колективних проєктів.

Курси «Психологія спілкування та ділової взаємодії» і «Психологічні основи соціальної компетентності» у разі успішного їх засвоєння студентами можуть бути сертифіковані.

Метою п'ятого рівня є формування конкретних знань, навичок та умінь, необхідних студентам на етапі завершення вищої освіти, пошуку роботи та адаптації у професії. Досягнення означеної мети забезпечується тренінгами, які проводять співробітники Лабораторії планування кар'єри ХГУ «НУА» для студентів у другому півріччі четвертого курсу та на п'ятому курсі.

Необхідним елементом усієї системи психологічної підготовки студентів є навчальні дисципліни та тренінги, що пропонують студентам викладачі кафедри інформаційно-аналітичних систем, бо мають на меті ознайомлення майбутніх фахівців із етикетом ділового спілкування та спрямовані на формування високого рівня культури ділового спілкування, що, безумовно, підвищує рівень соціальної компетентності.

Слід зазначити, що життєздатна система психологічної підготовки, з одного боку, вимагає тісного співробітництва з викладачами, з другого – має передбачати як певний рівень психологічної підготовки школярів, що невдовзі прийдуть до студентських аудиторій, так і можливість поглиблення психологічних знань студентами у позааудиторний час.

Система психологічної підготовки має можливість розширитися у вигляді інтегрованого простору, де передбачається розгортання наступних напрямків роботи:

1. Співробітництво з викладачами та вчителями:

- експрес-курси та педагогічні майстерні з питань соціальної компетентності для молодих викладачів у «Школі молодого викладача»;
- інтерактивні семінари з найбільш актуальних аспектів відповідної проблематики для викладачів та тьюторів;
- включення до викладацьких семінарів та конференцій питань, пов'язаних з соціальною компетентністю та її формування у процесі професіоналізації.

2. *Поглиблення психологічної підготовки студентів.* Проведення на факультеті додаткових спеціальностей тренінгів, спрямованих на вдосконалення соціальної компетентності, таких, як «Тренінг міжособистісного впливу та протистояння психологічному тиску у ділових та особистих ситуаціях», тренінг протистояння маніпуляціям, тренінг ефективної поведінки у конфлікті та ін.

3. *Психологічна підготовка школярів.* Ефективність цього напрямку роботи у СЕПШ визначають поєднанням декількох складових.

Із боку вчителів дуже важливими є: активізація комунікативного компонента на заняттях, організація рефлексії школярів та мотивація учнів на самопізнання. Цей досвід може бути поширений на факультеті переддипломної підготовки з метою входження до системи психологічної післядипломної підготовки тих майбутніх студентів, що приходять навчатися до ХГУ «НУА» з середніх навчальних закладів Харкова та інших міст України.

Не менш значущою є така форма діяльності, як залучення школярів до науково-дослідної роботи, тематика якої стосується психологічних проблем. Учні можуть виконувати як теоретичний пошук, так і практичні дослідження щодо особистісної чи то професійної проблематики.

Третьою складовою є робота з батьками, що може здійснюватися як у формі інформаційної підтримки, так і у формі інтерактивних семінарів, які передбачають обмін досвідом учасників, його узагальнення, дискусію, вироблення стратегії взаємодії або виховання, чи формування необхідних психологічних якостей у дитини. Теми обговорення визначаються питаннями, що співвідносяться з метою програми та специфікою реальної ситуації.

У цілому, наскрізна система психологічної підготовки студентів і школярів спрямована на розвиток соціальної компетентності та психологічної культури майбутніх фахівців у процесі професіоналізації та передбачає створення

інтегрованого навчально-виховного простору у взаємодії з іншими програмами.

Список літератури

1. *Гуменюк О. Є.* Психологія Я-концепції: Монографія / О. Є. Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 344 с.
2. *Куницына В. М.* Межличностное общение / В. М. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – Питер, 2003. – 544 с.: ил.
3. *Либин А. В.* Дифференциальная психология / А. В. Либин. – М., 2004. – 532 с.
4. *Фурман А.* Теорія освітньої діяльності як метасистема // Психологія і суспільство / А. Фурман. – 2001. – № 3–4. – С. 20–58.
5. *Яценко Е.* Види і методи психологічного впливу на особистість // Технологія інноваційного пошуку в системі вищої освіти: Зб. мат. до Другої регіональної наук.-метод. конф. / Е. Яценко. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – С. 47–50.

**ПЕРСПЕКТИВНИЙ ПЛАН
подальшого проведення експерименту
з відпрацювання модуля безперервної освіти
на період 2005–2015 рр.**

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 584 від 16.10.2002 р., Народна українська академія до 2010 року буде продовжувати наукову і практичну діяльність із проведення експерименту в межах теми «Концептуальні основи і модель безперервної інноваційної гуманітарної освіти і виховання», який був розпочатий у 1991 році й одержав офіційний статус експериментального наукового комплексу на підставі наказу Міністерства освіти України № 39 від 13.02.1997 р. з пролонгацією відповідно до наказу МОН України № 584 від 16.10.2002 року. Місія НУА та її головний девіз:

Місія: створення і постійне цілеспрямоване удосконалення інноваційного освітнього модуля, що забезпечує інтеграцію і наступність всіх освітніх ступенів на принципах lifelong education. Забезпечення якісної освіти для всіх та індивідуальний підхід до кожного, хто прийшов учитися в НУА.

Девіз: освіта, інтелігентність, культура.

Стратегічні напрямки експериментально-пошукової роботи:

1. Відпрацювання інноваційної моделі безперервної освіти, що включає в себе всі освітньо-кваліфікаційні ступені від дошкільної підготовки до післядипломної освіти (друга вища, курсова перепідготовка, аспірантура і докторантура), забезпечення інтеграційних процесів в освітній діяльності як по горизонталі (інтегровані спеціальності та кафедри, навчальні плани і програми, особистісно орієнтоване навчання, кадрове і методичне забезпечення, психологічна і валеологічна підтримка на всіх рівнях), так і по вертикалі (створення «наскрізних» авторських програм, реалізація педагогіки партнерства

і принципів корпоративної культури, діяльність служб Людини тощо).

2. Розробка і реалізація на практиці концепції виховання учнів і студентів в умовах безперервної освіти. Дослідження теоретико-методологічних проблем гуманізації освітньо-виховного середовища та їх практична реалізація.

3. Виявлення функціональних особливостей, місця і ролі приватної освіти в освітньому просторі України. Закріплення за НУА ролі ведучого системоутворювального центру розвитку приватної освіти на Слобожанщині.

Завдання, що забезпечують досягнення головних цільових настанов до 2010 року:

1. Розробка й апробація інтегрованих навчальних програм за усіма фундаментальними і спеціальними дисциплінами; орієнтація на посилення фундаментальної підготовки учнів. Аналіз і узагальнення результатів упровадження профілізації навчання, підготовки за здвоєними спеціальностями, педагогіки партнерства і сімейного виховання.

2. Усе більш широке використання в навчальному процесі інформаційних технологій та інноваційних методів навчання. Посилення практичної підготовки студентів і учнів під час аудиторної та позааудиторної роботи.

3. Моніторинг ходу і результатів експерименту зі становлення і розвитку НУА як інноваційної моделі безперервної освіти. Стимулювання розвитку наукових шкіл, що проводять дослідження з проблем безперервної освіти.

Виконання спеціальних наукових проектів на період 2005–2015 рр.:

1. Становлення безперервної освіти як глобальний напрямок розвитку освітніх систем (відпрацювання й оцінка функціонування нового освітнього модуля) – наукова школа д-ра іст. наук, проф. В. І. Астахової.

2. Історія розвитку вищої освіти в Україні – наукова школа д-ра іст. наук, проф. К. В. Астахової.

3. Філософські проблеми сучасної освіти – наукова школа д-ра філос. наук, проф. В. Ф. Сухіної.

4. Розвивальне навчання в умовах безперервної освіти – наукова школа проф. О. І. Божко.

5. Формування інтелектуальних еліт ХХІ століття – наукова школа канд. соціол. наук, доц. К. Г. Михайльової.

6. Економіка вищої школи – наукова школа д-ра екон. наук, проф. О. Л. Яременко і канд. екон. наук, доц. О. А. Довгаль.

7. Психологічні особливості формування сучасного студентства – наукова школа канд. психол. наук, доц. І. В. Сажкової.

8. Правове регулювання освітньої діяльності в Україні – наукова школа канд. юрид. наук, доц. В. В. Астахова.

9. Інноваційні методики і технології вивчення іноземних мов – наукова школа канд. філол. наук, проф. Т. М. Тимошенкої.

ЗМІСТ

Вступ	3
<i>Берест Т. М., Волосова О. І., Мариняк Р. С., Помазан І. О.</i> Українська мова та література в умовах безперервного навчання	5
<i>Астахова К. В., Костаков Г. І.</i> Досвід та проблеми безперервної історичної освіти	21
<i>Городнов В. П., Янцевич А. А.</i> Математика протягом життя	31
<i>Артеменко Л. О., Поліна В. С., Тимошенкова Т. М.</i> Володіння іноземною мовою – невід’ємна складова професійної підготовки фахівців	45
<i>Бобир Є. І., Кірвас В. А., Козиренко В. П.</i> Інтегрований комплекс багаторівневої безперервної інформаційної підготовки	61
<i>Бондарева Н. Ф., Довгаль О. А., Комір Л. І.</i> Безперервна економічна освіта: досвід та шляхи удосконалення	73
<i>Мальцев В. М., Астахов В. В.</i> Безперервна правова підготовка школярів і студентів	82
<i>Сухіна В. Ф., Крайнюк О. В.</i> Інтегрована програма екологічної освіти та виховання як філософія безпеки життєдіяльності ...	89
<i>Чибісова Н. Г., Красуля М. О.</i> Комплексна програма «Здоров’я», шляхи практичної реалізації	102
<i>Красуля М. О., Красуля А. В.</i> Програма з фізичного виховання протягом життя	107
<i>Бірченко О. В., Гайков А. О.</i> Комплексна програма безперервної практичної підготовки в НУА	114
<i>Бірченко О. В., Астахова К. В.</i> Комплексна програма забезпе- чення системи супроводу випускників	124
<i>Астахова В. І., Чибісова Н. Г., Зверко Т. В.</i> Концепція виховної роботи і програма «Дозвілля» в умовах функціонування системи безперервної освіти	131
<i>Козицька І. В., Карнаух І. А.</i> Інтегрована програма «Основи інформаційної культури»	155
<i>Гайков А. О., Куценко І. Ю.</i> Комплексна програма роботи з батьками учнів і студентів ХГУ «НУА»	165
<i>Ламаш І. В.</i> Інтегрована програма «Обдаровані діти»	186
<i>Астахова К. В.</i> Перспективний план подальшого проведення експерименту з відпрацювання модуля безперервної освіти на період 2005–2015 рр.	204

Наукове видання

НА ШЛЯХУ ДО БЕЗПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

(із досвіду розробки авторських інтегрованих
навчальних програм у науково-навчальному комплексі
«Народна українська академія»)

За загальною редакцією д-ра іст. наук,
проф. В. І. Астахової

Редактор *С. М. Шелепкина*
Комп'ютерна верстка *І. С. Кордюк*
Комп'ютерний набір *Н. В. Тулінова*

Підписано до друку 10.09.2005. Формат 60´84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Умов. друк. арк. 12,9. Обл.-вид. арк. 9,36.
Тираж 300 пр.

Видавництво
Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.